

TAMPEREEN YLIOPISTO

Riikka Miettinen

ERKKI MIKONPOJAN LAITON KUOLEMA

Itsemurha ilmiönä ja rikoksena Lounais-Suomen
maaseudulla ja alioikeuksissa 1600-luvun jälkipuoliskolla

Suomen historian ja yleisen historian pro gradu -tutkielma
Tampere 2008

Tampereen yliopisto

Historiatieteen ja filosofian laitos

MIETTINEN RIIKKA: Erkki Mikonpojan laiton kuolema. Itsemurha ilmiönä ja rikoksena Lounais-Suomen maaseudulla ja alioikeuksissa 1600-luvun jälkipuoliskolla

Pro gradu -tutkielma, 104 s., 5 liites.

Suomen historia ja yleinen historia

Toukokuu 2008

Pro gradu -tutkielmani on mikrohistoriallinen tutkimus itsemurhasta rikoksena ja ilmiönä Lounais-Suomen maaseudulla 1600-luvun loppupuolella. Poikkeuksellisena rikoksena ja ilmiönä aihe on jäänyt suomalaisessa historiantutkimuksessa syrjään. Tarkastelen itsemurhan oikeuskäsittelyä, merkitystä ja vaikutuksia Huittisissa 1600-luvun lopulla eläneen, itsemurhaan syyllistyneen talonpojan, Erkki Mikonpojan, ja hänen kuolemaansa seuranneen alioikeuden välikärjäkäsittelyn kautta.

Erkki Mikonpoika oli Huittisten Vampulassa asuva perheellinen talonpoika, joka isännöi melko vaurasta sukutilaansa 1690-luvulla. Taloudessa asui sukulaisia neljästä polvesta. Erkki oli kotitaloudessaan ja kyläyhteisössään tärkeä jäsen, joka osallistui tavalliseen tapaan kollektiivisuuteen perustuvaan maalaisyhteisön elämään ja työntekoon. Maatalouteen perustuva elanto merkitsi jatkuvaa työtä. Kruununtilan pitäminen suvun hallussa vaati verojen säännöllistä maksamista; tilan autioituminen merkitsi häätöä. Isäntänä Erkki vastasi talonsa menestyksestä. Elämä kuitenkin vaarantui, kun suuret kuolonvuodet alkoivat vuosikymmenen puolivälissä. Epävarmuus tulevaisuudesta ja pelko omaisuuden menetyksestä masensivat Erkin ja maaliskuussa vuonna 1697 hän hirttäytyi kotipihallaan jättäen vaimonsa leskeksi ja ison sukunsa sekä pienet lapsensa jälkeensä. Kammottavana tekona ja epäluonnollisena kuolintapana itsemurha rikkoi maanlakia sekä kuolemaan liitettyjä normeja ja pysäytti yhteisön arjen.

Tärkeimmän tutkimusaineistoni muodostavat alioikeuksien pöytäkirjat eli tuomiokirjat, joista käytän tuomiokirjakortiston avulla löytämiäni itsemurhatapauksia. Lähtökohtanani on Erkki Mikonpojan itsemurhaa käsittelevä Huittisten vuoden 1697 välikärjäjä kuvaava pöytäkirja. Tuon esille myös muut alueen 1600-luvun jälkipuoliskon itsemurhatapaukset, joihin vertaan Erkin tapausta, ja näin pääsen käsiksi siihen, mikä Erkki Mikonpojan monin tavoin uniikissa tapauksessa ja oikeuskäsittelyssä oli kuitenkin tyypillistä ja yleisesti itsemurhiin kytkeytyviin tulkintoihin ja uskomuksiin liittyvää. Aineistoni kaikki itsemurhatapaukset ajoittuvat 1600-luvun jälkipuoliskolle, vuosiin 1647–1700. Yksittäisen elämäkokonaisuuden ja oikeuskäsittelyn tarkastelu antaa siis tutkimukselleni lähtökohdan, jonka kautta tarkastelen itsemurhaa myös laajempänä rikoksena ja ilmiönä tutkimusalueella.

Lähden liikkeelle Erkki Mikonpojan ympäristöstä, taustasta ja elämäntarinasta, joihin sijoitettuna hänen ratkaisunsa ja sitä seuranneet tapahtumat saavat kontekstinsa. Erkin elämäkokonaisuuden tarkastelussa aineistonani toimivat läänintilien, kirkon historiakirjojen ja rippikirjojen sekä Suomen Asutuksen Yleisluettelon Erkkiin ja hänen kotitilaansa Paukkioon liittyvät tiedot lähinnä vuosisadan loppupuoliskolta. Erkin elämäntarinaa ja itsemurhan seurauksia tarkastellessani aineistonani ovat myös alioikeuksien pöytäkirjat vuosilta 1695–1698. Itsemurhaan kohdistetuista sanktioista kertovat Kristoferin maanlaki vuodelta 1442, vuoden 1571 kirkkojärjestys ja vuoden 1686 kirkkolaki.

Tutkimusmenetelmäni on vahvasti mikrohistoriallinen; työni punainen lanka on yksittäinen ja poikkeuksellinen tapahtuma, joka pysäyttää tavallisen maalaisyhteisön arjen. Lähtökohtanani on sinänsä tavallinen ja tyypillinen ihminen, joka kuitenkin tekee poikkeuksellisen, vakavaksi rikokseksi ja synniksi käsitetyn teon. Teon seuraukset ja ympäristön reaktiot kertovat, mitä itsemurha merkitsi tuon ajan ihmisille. Erkki Mikonpojan elämäntarina ja hänen kuolemaansa seurannut oikeuskäsittely ovat monessa mielessä ainutkertaisia kokonaisuuksia. Silti niiden kautta voidaan löytää vihjeitä yleisestä ja sosiaalisesta. Erkin tarina heijastaa 1600-luvun loppupuolen kulttuurisia käsityksiä sekä hyväksytystä että vääränlaisesta tavasta elää ja kuolla. Käytän myös lähteideni tarkastelussa lähilukuun perustuvaa mikrohistoriallista metodia. Mikrotason näkökulma antaa mahdollisuuden tutkia itsemurhaa ja sen merkitystä syvemmin; oikeuskäsittelyn purkaminen osiin mahdollistaa pöytäkirjasta heijastuvien kulttuuristen vihjeiden havaitsemisen. Samalla kyseenalaistan useiden tilastollisten tutkimusten itsestään selvänä ottamaa itsemurhien luokittelua ja käsitystä itsemurhan yleistymisestä 1600-luvulla.

Korostan itsemurhan luokittelemisen ja oikeuskäsittelyn luonnetta uudemman sosiologisen tutkimuksen tapaan kollektiivisena tulkintaprosessina, johon sekä kulttuuriset, moraalisteologiset ja juridiset käsitykset ja käytännöt että vainajan tausta ja ympäristön tapahtumat vaikuttivat. Tietyt merkit yhdistettiin itsemurhaan; kun syytetty oli eläessään käyttäytynyt tavallisesta poikkeavasti, surkutellut tai ollut yhteisön tulkinnan mukaan mielenvikainen, oli todennäköisempää, että epäselvissä olosuhteissa sattunut kuolintapaus tulkittiin itsemurhaksi. Itsemurhan väljä käsite maanlaissa antoi mahdollisuuden tulkita myös onnettomuuksia itsemurhiksi. Lounais-Suomessa langetettujen tuomioiden pieni määrä viittaa kuitenkin, että itsemurhat luokiteltiin yleensä onnettomuuksiksi. Ilmiönä itsemurha ei ollut niin harvinainen kuin oikeuslähteet antavat ymmärtää.

Erkki Mikonpojan kuoleman oikeuskäsittely osoittaa, kuinka tulkinnanvaraista itsemurhan tutkinta alioikeudessa oli. Kristoferin maanlaki sääti erilaiset rangaistukset mielenvikaisina ja muutoin itsensä surmanneiden ruumiille; mieleltään sairaat sai haudata maahan kirkkomaan ulkopuolelle, kun taas muut tuli viedä metsään ja polttaa roviolla. Niinpä tutkinnassa tuli selvittää menehtyneen mielentila. Syytetyn mielenterveyden määrittely oli yhtä kulttuurisidonnaista ja yhteisön mielipiteisiin perustuvaa kuin kuoleman luokittelu itsemurhaksi; tulkintaa ohjasivat käsitykset terveen ja sairaan mielen eroista. Tutkinta perustui maanlain oikeudenhoitoa koskeviin pykäliin ja Tuomarinohjeisiin sekä todistajien kertomusten kuulemiseen ja kuulusteluun. Vainajan sosiaalinen asema ja maine vaikuttivat luonnollisesti todistajien määrään ja heidän tulkintoihinsa tapahtumasta ja henkilön mielentilasta; taloudellinen tai sosiaalinen asema ei kuitenkaan suoraan vaikuttanut tuomioon. Maanlain tulkinta, kuolemantapauksen luonne ja olosuhteet sekä valanalaiset kertomukset syytetyn mielentilasta ja kuolinpäivän tapahtumista painoivat enemmän tuomiota langettaessa. Syytetyn läheiset pyrkivät usein puolustamaan läheisensä kunniaa vetoamalla lievempään tuomioon ja mielenvikaisuuteen.

Kun itsemurha nähtiin täysin vääränä ja Jumalan tahtoa loukkaavana tapana kuolla, sen syyksi yhdistettiin usein ihmisen vääränlainen elämä, pahuus, syntisyys tai Saatanan vaikutus. Mikäli merkkejä mielen sairastumisesta ei löytynyt tai jokin järjelliseksi katsottu syy yhdistettiin itse aiheutettuun kuolemaan, ruumiille annettiin ankarampi tuomio metsään ja roviolle. Surmaamalla itsensä ihminen rikkoi sekä Jumalan lakia että yhteisöä vastaan; tietoisesti tehty itsemurha vaati ankaran rangaistuksen Jumalan lepyttämiseksi. Omaisille teko ja oikeuden langettama julkinen rangaistus merkitsi ennen kaikkea häpeää. Kollektiivinen itsemurhatabu oli vahva; poikkeuksellinen kuolintapa rikkoi kuolemiseen liittyviä normeja ja rituaaleja. Maallisen oikeuden ja kirkon langettamalla sanktioilla osoitettiin teon vääräisyys ja erotettiin itsemurhaajan sielu yhteisöstä, joka puhdistui menehtyneen synnistä ja vapautui jumalallisesta kostosta. Tutkimustulokseni kertovat siis paitsi itsemurhasta ja sen käsittelystä ja sanktioinnista, myös kuolemaan sekä sen jälkeiseen aikaan liittyvistä käsityksistä ja 1600-luvun uskonnollisesta maailmankuvasta.

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuskysymys.....	1
1.2 Aika- ja muut rajaukset.....	3
1.3 Aiempi tutkimus.....	4
1.4 Mikrohistoriallisesta lähestymistavasta ja metodista.....	5
1.5 Lähteistä.....	8
1.6 Itsemurha käsitteenä ja tutkimuksen rakenteen lyhyt esittely.....	11
2. ERKKI MIKONPOJAN MAAILMA	13
2.1 Suomi ja Huittinen suurvallan osana – huittislainen talonpoika Ruotsin valtakunnassa.....	13
2.2 Erkki Mikonpojan asuinympäristö ja nuoruusvuodet Huittisten Vampulan Matkusjoen kylässä.....	17
2.3 Maatilan arki ja Paukkion elinkeinot.....	21
2.4 Nuorukaisesta Paukkion isännäksi ja perheenpääksi.....	24
2.5 Erkki yhteisön jäsenenä.....	26
2.6 Erkin viimeiset vaikeat vuodet.....	31
3. ERKIN ITSEMURHAN KÄSITTELY KÄRÄJILLÄ	34
3.1 Itsemurha Ruotsin valtakunnan maanlaissa.....	34
3.2 Huittisten välikäräjät 27.3.1697 – oikeusprosessin kulku ja toimijat.....	40
3.3 Omaisten yhteispeli käräjillä – mielisairauteen vetoaminen.....	45
3.4 Motiivin etsintä – nimismies Callian ja kirkkoherra Keckoniuksen todistukset...	49
3.5 Tulkintaprosessin tulos: alioikeuden tuomio ja sen perustelu.....	54
3.6 Erkin sosiaalisen aseman, maineen ja ympäristön vaikutus tuomioon.....	58
4. ERKIN TAPAUS JA MUUT ITSEMURHAT LOUNAIS-SUOMEN MAASEUDULLA VUOSINA 1620–1700	60
4.1 Itsemurhien vai itsemurhatuomioiden harvinaisuus?.....	60
4.2 Itsemurhien ja itsemurhatuomioiden määrän kasvu 1600-luvun loppupuolella....	62
4.3 Kuolemantapausten luokittelu itsemurhiksi Lounais-Suomen alioikeuksissa.....	65
4.4 Lounais-Suomen itsemurhaoikeudenkäynnit suhteessa Erkki Mikonpojan tapaukseen.....	70
4.5 Tuomioiden perustelut ja rangaistusmuodon määrittely.....	73
4.6 Itsemurha ilmiönä Lounais-Suomen maaseudulla 1600-luvun jälkipuoliskolla.....	79
5. ITSEMURHAN MERKITYS JA VAIKUTUKSET 1600-LUVUN LOPPUPOOLELLA	82
5.1 Itsemurhan merkitys kirkon näkemyksissä.....	82
5.2 Rankaisemisen välttämättömyys – itsemurhan uhka yhteisölle ja kruunulle.....	86
5.3 Väärin kuoltu – itsemurhan normeja rikkova merkitys ja siitä langetetun tuomion tarkoitus.....	87
5.4 Elämä Erkin jälkeen: itsemurhan vaikutukset Erkin läheisille.....	90
6. TUTKIMUSTULOKSET	94
LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS	99
LIITTEET	

1. JOHDANTO

Oli perjantai maaliskuun 19. päivä vuonna 1697. Huittisten Vampulan väki oli kerääntynyt kuulemaan perjantaisaarnaava Vampulan kappelille. Myös suurin osa Matkusjoen kylän asukkaista oli lähtenyt jumalanpalvelukseen; Paukkion tilan isäntä, Erkki Mikonpoika, oli kuitenkin jäänyt kotiin. Hän aikoi viimein, pihan väen poissa ollessa, toteuttaa pitkäaikaisen suunnitelmansa. Naapurien ja talon väen viipyessä vielä paluumatkalla Erkin kymmenvuotias poika Heikki teki ulkona järkyttävän löydön: hänen isänsä oli vain hetki sitten hirttäytynyt tallin viereen. Heikki kiirehti leikkaamaan köyden poikki, mutta Erkki oli jo menehtynyt. Pian paikalle saapuivat Erkin veljenvaimo Valpuri Bernhardintytär ja Erkin äiti Valpuri Erkintytär, jotka yhdessä pojan kanssa kantoivat Erkin ruumiin arkuun. Seuraavan viikon lauantaina 27.3. rikoksen johdosta järjestettiin ylimääräiset käräjät Huittisten Mommolan kylässä. Pitkällisen tutkinnan päätteeksi ja kuultuaan useita todistajanlausuntoja oikeus totesi Erkin syyllistyneen itsemurhaan ja antoi hänen ruumiilleen maanlain törkeiden asiain kaaren neljännen luvun mukaisen tuomion.¹

1.1 Tutkimuskysymys

Ylä-Satakunnan tuomiokunnan renovoituun eli puhtaaksikirjoitettuun tuomiokirjaan merkitty Huittisten välikäräjien oikeuskäsittely on ainoa säilynyt jäännös, joka kuvaa Erkki Mikonpojan elämän traagista päätepistettä ja kertoo hänen elämänsä historiastaan. Tämä kihlakunnankäräjien renovoitu pöytäkirja toimii lähtökohtanani ja tärkeimpänä lähteenäni tutkiessani itsemurhaa monitasoisena ilmiönä 1600-luvun lopun Lounais-Suomessa. Tarkastelen itsemurhaa sosiaalisessa kontekstissaan ja paikallistasolta lähtien rikokseen syyllistyneen huittislaisen talonpojan, Erkki Mikonpojan, ja hänen lähiympäristönsä kautta. Pro gradu -tutkielmani on mikrohistoriallinen tutkimus siitä, millainen rikos ja ilmiö itsemurha oli tuon ajan Lounais-Suomessa. Mitä itsensä surmaaminen merkitsi ja millaisia toimenpiteitä tällainen kuolemantapaus vaati 1600-luvun loppupuolella?

Tutkin Erkin tapauksen kautta erityisesti itsemurhan tulkintaprosessia, joka alkoi heti ruumiin löydyttyä ja jatkui oikeuskäsittelyssä. Miten tällaista poikkeuksellista ja luonnottomana pidettyä rikosta käsiteltiin oikeudessa ja millä tavoin oikeus määritteli tuomion voimassa olleen maanlain itsemurhaa käsittelevän luvun avulla? Oikeusprosessin lisäksi kiinnitän huomiota siihen, miten Erkin elämänsä historia, sosiaalinen asema ja tausta vaikuttivat oikeuskäsittelyn kulkuun ja todistajan-

¹ KA, KO a 17: 529–531, Huittisen välikäräjät 27.3.1697.

lausuntoihin, ja sitä kautta tuomioon. Tarkastelen itsemurhan tulkitsemista ennen kaikkea sosiaalisena konstruktiona. Esimerkiksi uudempi sosiologinen tutkimus ja uuden ajan alun Englannin itsemurhia tutkineet Michael MacDonald ja Terence R. Murphy ovat korostaneet itsemurhan käsittämistä sosiaalisena ilmiönä. Kuolemantapaus luokitellaan itsemurhaksi vasta pitkällisen ja monimutkaisen sosiaalisen prosessin tuloksena; kulttuurisidonnaiset käsitykset, tulkinnat ja asenteet vaikuttavat niin itsemurhan kuin mielenterveydenkin määrittelyyn. Analysoidessani Erkin oikeudenkäyntiä kolmannessa luvussa kiinnitän huomiota juuri merkityksenantoprosessiin, jossa todistajat etsivät vainajan toiminnasta ja taustasta ”itsemurhan merkkejä” ja antoivat vainajan puhumisille ja käyttäytymiselle jälkikäteen merkityksiä. Tarkasteluni kohteena ovat myös oikeuskäsittelyn eri toimijoiden lausuntoihin sisältyneet viestit ja tavoitteet, jotka kertovat yleisistä itsemurhaan liitetystä kulttuurisista käsityksistä ja merkityksistä.²

Samalla pyrin tuomaan esille, kuinka itsemurha tuona aikana oli yksittäisen ja yksityisen ratkaisun sijaan laaja, julkinen ja vaikutuksiltaan kauaskantoinen ilmiö. Kiinnitän huomiota itsemurhan vaikutuksiin: millaisia konkreettisia, säilyneen ja rajatun lähdeaineiston puitteissa pääteltävissä olevia, vaikutuksia itsemurhalla oli vainajan ja tuomitun perheelle ja läheisille? En kuitenkaan kartoita pelkästään Erkin kuoleman merkitystä hänen lähipiirilleen; toisaalta hahmottelen myös itsemurhan kulttuurista ja uskonnollista merkitystä 1600-luvun lopun kontekstissa. Mitä törkeänä rikoksena ja vakavana syntinä pidetty sekä poikkeukselliseksi ja epäluonnolliseksi käsitetty kuolemantapaus merkitsi, ja millaisia vaikutuksia sillä oli ajan ihmisten mielestä?³

Myös kuolemalla on historiansa ja omat norminsa. Erkin itsemurhan kautta tarkastelen lyhyesti myös esivallan eli kirkon ja kruunun itsemurhaan liittyviä asenteita ja sanktioita. Vaikka tutkimukseni aiheena on arjen pysäyttänyt ja epätavallinen tapahtuma ja lähtökohtanani sitä seurannut oikeudenkäynti, itsemurhan historian tutkiminen kertoo vastavuoroisesti paljon normaalista sekä yhteisön ja ajan kulttuurisista ja sosiaalisista normeista. Ei-hyväksytyn ja poikkeuksellisen toiminnan tutkiminen osoittaa tavalliselle ja sallitulle käyttäytymiselle asetetut rajat. Yksittäistapaus toimii siis eräänlaisena peilinä sille, mikä on ollut yleistä, hyväksyttyä ja tavallista.⁴ Tästä näkökulmasta katsottuna työni paljastaa piirteitä myös esimerkiksi ajan maailmankuvasta, uskomuksista, syntikäsitteistä, terveen ja sairaan käyttäytymisen määrittelystä ja hyväksytystä tavasta kuolla.

Pelkän kuoleman tarkastelun sijaan haluan tuoda esille myös Erkin elämäntarinan. Tuon Erkin paikallisympäristöä ja taustaa vahvasti esille, jotta itsemurhan sosiaalinen ympäristö ja tapauksen

² Kuningas Kristoferin maanlaki, Törkeitten asiain kaari, 4. luku, Ulkuniemi 1978, s. 132; MacDonald & Murphy 1990, s. 219–228. Ks. myös Douglas 1967.

³ Pajuoja 1989, s. 130; Pentikäinen 1990, s. 88, 126–127.

⁴ Elomaa 2001, s. 70–72.

uniikki luonne tulee esille. Vältänkin itsemurhan esittämistä ja tulkitsemista ihmisen elämäkokonaisuudesta irrallisena asiana; itsemurha oli aina ainutkertaisen elämäntarinan päätepieste ja erilaisten tekijöiden summa. Samalla vainajan elämän tapahtumilla, maineella, sosiaalisella asemalla ja ympäristön samanaikaisilla tapahtumilla oli merkitystä myös itsemurhan tulkintaprosessin kannalta. Sijoittamalla Erkki Mikonpojan ja hänen kuolemantapauksensa paikallisyhteisöön, ympäristöönsä sekä ajalliseen ja kulttuuriseen kontekstiinsa tuon esille, miten itsemurhat sisältyivät 1600-luvun lopun maatalousyhteisön elämään.

1.2 Aika- ja muut rajaukset

Rajaukseni on mitoiltaan pienempi, jotta ilmiöön voi tunkeutua syvemmälle. Valintani osui Huittisissa eläneen Erkki Mikonpojan itsemurhaan, sillä tapaus ja itsemurhan oikeuskäsittely on muihin tuomiokirjakortiston avulla löytämiini Länsi-Suomen alioikeuksissa käsiteltyihin itsemurhatapauksiin suhteutettuna ja tutkimuskirjallisuudessa esitettyihin tulkintoihin verrattaessa hedelmällinen. Samalla muihin itsemurhatapauksiin ja oikeuskäsittelyihin verrattuna Erkin tapaus vaikuttaa suhteellisen tyypilliseltä. Lisäksi hänen asemansa tilan omistavana talonpoikana viittasi siihen, että muita, myös oikeusaineiston ulkopuolisia, lähteitä olisi löydettävissä. Luvussa 4 tuon esille myös muut tuomiokirjakortiston avulla löytämäni Länsi-Suomen alioikeuksissa käsitellyt itsemurhatapaukset, jotka ajoittuvat 1600-luvun jälkipuolelle, vuosiin 1647–1700.

Erkki Mikonpojan elämästä keskityn, lähinnä ajankäytön ja työekonomian asettamien rajoitusten vuoksi, hänen viimeisiin elinvuosiinsa. Myös itsemurhan vaikutuksia tutkittaessa pysyttäydyn samasta syystä pienellä aikavälillä. Toisaalta aikaperspektiivini ei kuitenkaan rajoitu vain 1600-luvun viimeiseen vuosikymmeneen; teen Erkin tapauksesta lähtien, ja myös muihin Lounais-Suomen tapauksiin pohjaten, johtopäätöksiä itsemurhasta ilmiönä ja rikoksena 1600-luvun jälkipuoliskolla. Toisaalta tuomiokirjakortiston luonteen takia ilmiöstä ei voi tehdä tilastollista tutkimusta; itsemurhatapausten pohjalta tekemäni päätelmät ja yleistyksiset ovat siis vain viitteellisiä.⁵

Erkin itsemurha ja sen oikeuskäsittely ei kerro pelkästään Huittisista ja vuoden 1697 tilanteesta tai vain yksittäisten ihmisten ja tuomarin itsemurhaan liittyvistä käsityksistä ja asenteista. Yksittäisen ulottuvuuden kautta paljastuu piirteitä oikeastaan Ruotsin valtakunnan itäisen osan, Suomen,⁶ ja osin myös koko Ruotsin valtakunnan itsemurhakäsityksistä ja oikeuskäytännöistä.

⁵ Tuomiokirjakortistosta tarkemmin ks. liite 1.

⁶ Suomi käsitettiin kyseisellä ajanjaksollakin Ruotsin valtakunnan yhdeksi, erilliseksi osaksi, jolla oli oma erityisasemansa. Suomen käsitteen ongelmallisuudesta ks. esim. Karonen 2001, s. 26–29.

1.3 Aiempi tutkimus

Kun aiempi itsemurhan historiaan liittyvä tutkimus on keskittynyt erityisesti lainsäädännön ja kirkon suhtautumisen tutkimiseen, näiden asenteiden muutoksiin sekä itsemurhien esiintymistiheyteen ja sen selittämiseen, yksilöt ja yksittäisten itsemurhatapausten syväanalyysi on jäänyt vähemmälle huomiolle. Itsemurhaa on tutkittu paljon esivallan asenteiden lieventymisen kannalta; kirkon ja lain suhtautumismuutoksia on tulkittu modernisaatioprosessin kautta ja eräänlaisena kehityksenä kohti nykyistä tilannetta.⁷ Uuden ajan alusta alkaen lisääntyntä itsemurhien määrää ja esiintymistiheyden vaihtelua yleisesti on selitetty esimerkiksi Émile Durkheimin itsemurhateorialla, jonka mukaan itsemurhien määrä kasvaa sosiaalisen integraation⁸ heiketessä sekä yhteisöjen kiinteyden ja aktiivisuuden vähentyessä.⁹ Tilastoihin perustuva itsemurhatutkimus on etsinyt selityksiä itsemurha-asteen muutoksille myös taloudellisista oloista, yleisestä alkoholinkäytöstä, aatteellispoliittisista oloista ja yhteiskunnan modernisoitumiskehityksestä.¹⁰

Itsemurhan historiaa on siis tutkittu paljon makrotasolta ja esivallan asenteiden kautta sekä lähestyen itsemurhia tilastollisesti, ”yläviistosta” ja ”kaukaa”. Myös paikallisyhteisön, henkilön ympäristön ja yksilöllisten elämäntilanteiden merkitys on suurelta osin sivuutettu useissa itsemurhan historiaa käsittelevissä tutkimuksissa; toisaalta esimerkiksi Arne Jarrick, Birgitta Odén sekä Michael MacDonald ja Terence R. Murphy ovat tuoneet yksilöitä enemmän esille tutkimuksissaan ja korostaneet muun muassa itsemurhien yksilöllisten motiivien merkitystä.¹¹ Makrohistorian ohella myös mikrohistoriallisia tutkimuksia on tehty; esimerkiksi Birgitta Odén on rakentanut teoksensa *Leda vid livet* mikrohistoriallisella metodilla ja esitystavalla; hän on sijoittanut neljän ihmisen uniikit elämänkulut ja itsemurhat kulttuurisiin ja sosiaalisiin konteksteihinsa ja pohtinut itsemurhaan johtaneita tapahtumia ja motiiveja. Toisaalta Odén on kuitenkin jättänyt paikallisympäristön ja oikeuslähteiden ulkopuolisen aineiston pitkälti syrjään.¹²

Ruotsalainen tutkimus on tarkastellut Ruotsin alueella uuden ajan alussa tapahtuneita itsemurhia jonkin verran myös oikeuskäsittelyjen kannalta. Birgitta Odén on eritellyt itsemurhaoikeudenkäynnin eri toimijoita ja heidän toimintaansa käräjillä, Yvonne Maria Werner on puolestaan analysoinut Götan hovioikeuden itsemurhatapauksia ja Bodil E.B. Persson on tutkinut hukkuneiden ja hukuttautuneiden

⁷ Esim. Jansson 1998; Minois 1999; Nygård 1994; Odén e.a. 1998; Ohlander 1986a; Pajuoja 1989; Sihvo 1989.

⁸ Sosiaalisella integraation epäonnistumisella eli disintegraatiolla viitataan siihen, että yhteisö epäonnistuu sopeuttamaan, kiinnittämään ja integroimaan jäsenensä ryhmään; yksilö ei löydä omaa paikkaansa yhteisössä. Jansson 1998, s. 31.

⁹ Kts. Durkheim 1985.

¹⁰ Jansson 1998, s. 31; Nygård 1994, s. 12–25.

¹¹ Jarrick 2000; MacDonald & Murphy 1990; Odén 1998.

¹² Odén 1998.

erottamista Skånessa vuosina 1704–1718. Werner ja Persson ovat tehneet tapaustensa pohjalta myös tilastoja käsittelyjen määrästä ja niissä annetuista rangaistuksista sekä tuomittujen sukupuolesta, sosiaalisesta asemasta, kuolintavoista ja oikeuden selityksistä teolle. Eri muuttujista on kuitenkin etsitty ja tutkittu erityisesti ajallisia muutoksia ja tekijöiden riippuvuutta toisistaan. Myös Arne Jarrick on tutkinut tuomioiden määrän muutoksia ja rangaistusten suhdetta tekijän sosiaaliseen asemaan. Mikrotason sekä varsinaisen oikeudenkäynnin, sen tapahtumien ja osallistujien toiminnan ja näiden toiminnan merkitysten analyysi on siis ollut varsin vähäistä.¹³

Suomenkielistä itsemurhan historian tutkimusta on vähän. Jussi Pajuoja on kirjoittanut itsemurhaa koskevasta lainsäädännöstä ja sen historiasta ja Jouko Sihvo on tarkastellut kirkon ja kristinuskon asennetta itsemurhaan. Ainoa laajempi tutkimus on Toivo Nygårdin *Itsemurha suomalaisessa yhteiskunnassa*, joka keskittyy 1800-luvun itsemurhiin ja ilmiön tilastolliseen tarkasteluun. Nygård tuo esille pääosassa itsemurhien alueellisia eroja, sukupuolieroja, ikäjakaumaa ja tekotapoja. Samalla hän on tarkastellut valtion ja kirkon suhtautumistapoja sekä sitä, mikä itsemurhia aiheutti aikalaisten mielestä. 1800-lukua aikaisempia "Suomen" itsemurhatapauksia ei ole tutkittu juuri lainkaan. Ilmiö ja tapaukset on sivuutettu yksittäisinä esimerkiksi oikeushistoriaa käsittelevissä teoksissa ja paikallis-historioissa. Olavi Rimpiläinen on kuitenkin tuonut joitakin tapauksia esille tutkimuksessaan hautauskäytännöistä.¹⁴

1.4 Mikrohistoriallisesta lähestymistavasta ja metodista

Kuten edellä käy ilmi, suurin osa itsemurhan historian tutkimuksesta on keskittynyt tarkastelemaan ilmiötä makrotasolta ja tilastollisesti; mikrohistorian kritiikki ihmisten jäämisestä kasvottomiksi ja historian rakenteisiin häviäviksi numeroiksi osuu siis myös itsemurhan historian tutkimukseen.¹⁵ Juuri tästä syystä käytän omassa tutkimuksessani mikrohistoriallista näkökulmaa ja lähestymistapaa. Analysoimalla yksittäistä itsemurhaa sosiaalisessa kontekstissaan tuon yksilön korostetusti esille ja annan ihmisille kasvot; vaikka lähdän ruohonjuuritasolta liikkeelle, pyrin kuitenkin kertomaan jotakin yleistä ajan itsemurhista ja itsensä surmaamiseen liittyvistä käsityksistä.¹⁶

Tutkimukseni keskiössä on Erkki ja hänen kuolemansa sekä sitä seurannut oikeudenkäynti. Samalla tarkastelen kuitenkin laajemmin itsemurhan merkitystä 1600-luvun lopun kontekstissa.

¹³ Jarrick 1997; Odén 1998; Odén e.a. 1998.

¹⁴ Nygård 1994; Pajuoja 1989; Rimpiläinen 1971, s. 277–278; Sihvo 1989. Paikallishistorioissa itsemurha mainitaan usein vain pikanttina erikoisuutena, esim. Viikki 1973, s. 338.

¹⁵ Elomaa 2001, s. 59.

¹⁶ Elomaa 2001, s. 60; Odén 1998, s. 77.

Mikrohistorian tapaan liikun pienennetyssä mittakaavassa; tutkimuskohteeksi, tai ainakin tutkimuksen lähtökohdaksi, on rajattu suppea alue ja aika sekä yksittäinen ja poikkeuksellinen tapahtuma.¹⁷ Vaikka tuon esille myös monia aiheen kannalta relevanteiksi katsomiani ympäristön, esimerkiksi Erkin isännöimän tilan Paukkion ja kotipitäjän Huittisten, samanaikaisia tapahtumia, kyse ei kuitenkaan ole paikallishistoriasta. Työni ei myöskään ole elämäkerta tai henkilöhistoriallinen tutkimus, vaikka nimihenkilö kulkee tutkimuksen edetessä mukana. Mikrohistoriallisessa lähestymis- ja esitystavassa juoni rakentuu pienen kohteen, “tyypillisen poikkeuksen” tai “poikkeuksellisen normaalin” ympärille. Tyypillisen tutkimuskohteestani tekee juuri sen tapahtumaympäristö, näennäisesti “tavallinen” maalaiskylä Lounais-Suomessa. Myös kertomuksen päähenkilöitä, talonpoikaa ja hänen läheisiään, voidaan pitää tavallisina, aikansa ja alueensa tyypillisinä edustajina. Poikkeuksellisen aiheesta tekee erikoinen ja harvinainen tapahtuma, joka jätti jälkeensä anomaalisena pidettyä lähdeaineistoa.¹⁸

Tutkimuskohteen ja esitystavan lisäksi myös valitsemaani metodologia voi kutsua mikrohistorialliseksi. Lähteitä tarkasteltaessa mikrotason näkökulma vaatii niiden tarkkaa lähilukua sekä syvällistä ja perusteellista analyysia. Mikroskooppinen tutkimusote ja lähteiden tarkastelun konkreettisuus tarjoaa mahdollisuuden uusiin löytöihin ja oivalluksiin; samalla lähteen ominaisuutteen hyväksyminen ja sen kanssa käyty dialogi mahdollistaa uudenlaisten vastausten ja yllättävien johtopäätösten tekemisen. Dialogin kuluessa tutkijan kysymykset ja valmiit ennakko-oletukset joustavat ja muuttuvat; menneisyyttä ja lähteitä tutkitaan niiden omista lähtökohdista käsin.¹⁹

Lähteitä käsitellessäni hyödynnän Carlo Ginzburgin hahmottelemaa johtolankametodia. Kiinnittämällä huomiota epäolennaisilta ja vähemmän tärkeiltä näyttäviin lähteiden yksityiskohtiin voidaan tulkita ja päätellä jotakin näiden johtolankojen taustalla olevasta laajemmasta todellisuudesta. Ginzburg vertaa johtolankojen tulkitsemista metsästäjän tapaan tulkita luonnossa näkyviä jälkiä ja merkkejä ja lääkärin taitoon määritellä sairaus ulkoisten oireiden perusteella. Ginzburgin mukaan johtolankametodia käyttävä historioitsija tukeutuu salapoliisin ja psykoanalyytikon tapaan luovaan päättelyyn tunnistaessaan ja tulkitessaan erilaisia vihjeitä ja johtolankoja. Tarkastelemalla lähteiden yksityiskohtia, kuten sivuhuomautuksia, vaikenemisiä ja sanavalintoja, ja muita jälkiä, joita toimijat ovat tiedostamattomasti jättäneet, päästään liikkeelle ja laajemman kokonaisuuden jäljille. Näihin vihjeisiin ja jälkiin puolestaan päästään käsiksi juuri lähteiden mikroskooppisen lähilukemisen kautta. Tunnistaessaan johtolankoja ja tulkitessaan niitä tutkija kuitenkin nojaa aiempaan tietämykseensä ja käsityksiinsä; täydellinen irtautuminen teorioista ja ennakkokäsityksistä on siis mahdotonta, kun

¹⁷ Elomaa 2001, s. 61; Katajisto 2000, s. 10.

¹⁸ Peltonen 1996, s. 21–22; Peltonen 1999, s. 25–26, 62–63. Ks. myös Ginzburg 1996, s. 193.

¹⁹ Elomaa 2001, s. 61–63; Heikkinen 1993, s. 27.

tutkijan päättelyä ja johtolankojen valintaa ohjaavat hänen aiemmat tietonsa esimerkiksi tutkittavan ajan kulttuurista ja hänen omat kokemuksensa ja teoriansa ihmisen käyttäytymisestä.²⁰ Työni johtolankojen päinä toimivat keskeisimmän lähteeni, kihlakunnankäräjien renovoidun pöytäkirjan, yksityiskohdat ja vihjeet sekä paikan- ja henkilönnimet.

Mikrohistoriaa ei kuitenkaan pidetä pelkästään metodina. Esimerkiksi Matti Peltonen pitää mikrohistoriaa metodia laajempänä, tutkimuksen lähtökohtiin, valintoihin ja näkökulmiin liittyvänä ja vaikuttavana monimuotoisena käsitteenä. Mikrohistoria on enemmänkin tietynlainen lähestymistapa menneisyyteen. Myös Giovanni Levi näkee mikrohistorian sisällöltään monipuolisena; yhteisen teorian, metodin tai lähdeaineiston sijaan mikrohistorialle tyypillistä on hänen mukaansa ainakin esitystapa, jossa ihminen sijoitetaan arkielämäänsä ja aikansa kulttuuriseen ympäristöön. On kuitenkin olennaista huomata, että vaikka mikrohistoriallinen tutkimus lähteekin liikkeelle pienestä ja rajatusta, usein poikkeuksellisesta, ilmiöstä, tutkimus ei kuitenkaan rajoitu yksinomaan mikrotasolle. Mikro- ja makrotaso ovat saman jatkumon eri ulottuvuuksia ja erottamattomia toisistaan. Mikrohistoria ei sulje yleistä, makrotasoa tai rakennetta pois, vaan avaa yhtä lailla makrohistoriallisia perspektiivejä. Koko maailman voi löytää hiekanjyvistä; yksityiskohta on vasta lähtökohta. Samaan tapaan jotakin makrotason ilmiötä ja sen esiintymistä voi tutkia pienessä mittakaavassa, esimerkiksi pienyhteisön tai yksittäisen henkilön elämään suhteutettuna. Mikron ja makron, tai toimijan ja struktuurin, vastakkainasettelu on keinotekoinen, kun yksilön toiminta ja yhteiskunnalliset rakenteet ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään.²¹

Mikrohistoria ei siis pyri pysyttelemään mikrotasolla. Tutkimuksen itsetarkoituksena ei ole yksityiskohtiin pureutuminen, vaikka juuri lähteiden lähiluvulla paljastuneet yksityiskohdat ja pienempi tarkastelumittakaava antavat mahdollisuuden uusien ilmiöiden ja asiayhteyksien löytämiseen, olemassa olevien tulkintojen ja teorioiden testaamiseen ja haastamiseen sekä uusien yleistysten luomiseen.²² Erilaisia ilmiöitä tutkitaan mikrotasolta, tai yksittäisestä, lähtien, asettamatta makrotasoa, tai yleistä, vastakohtaiseksi ja jättämättä sitä huomiotta. Liikkuminen eri tasoilla, elokuvan tapaan lähikuvia ja panoroiteja vaihdellen, auttaa kokonaisvaltaisemman kuvan saavuttamisessa.²³ Niinpä mikrohistoriallisen tutkimuksen edellytyksenä on, että tunnetaan makrohistoria ja varsinkin tutkimuskohteen paikallinen historia sosiaalisine ja kulttuurisine taustoineen. Tutkimuskohdehan on joka tapauksessa sijoitettava aikaan ja paikkaan, jotta tutkimus tulee ymmärrettäväksi; tarinan ja ihmisten

²⁰ Elomaa 2001, s. 64–65; Ginzburg 1996, s. 37–76; Peltonen 1992, s. 33–37; Peltonen 1996, s. 22–23. Johtolankaidean kritiikistä ks. esim. Peltonen 1992, s. 35–46.

²¹ Elomaa 2001, s. 61; Heikkinen 1993, s. 16–17, 40–41; Odén 1998, s. 10; Peltonen 1999, s. 21.

²² Peltonen 1996, s. 10–11; Peltonen 1999, s. 38–39.

²³ Elomaa 2001, s. 72–74; Ginzburg 1996, s. 185–186.

käyttäytymisen ymmärtämiseksi tapahtumien kontekstin hahmottaminen on välttämätöntä. Pysin ottamaan mikrohistorian useat tasot huomioon ja liikkumaan sekä tutkimuskohteen että sen kontekstin ympärillä, tapahtumien sosiaalisessa ja kulttuurisessa taustassa ja tuoden esille myös relevanteiksi katsomiani yleisiä aikaa ja paikkaan liittyviä makrotason tapahtumia. Sijoittamalla Erkin elämän ja kuoleman laajempaan kehykseen ja historialliseen kontekstiinsa sekä tarkastelemalla tapahtumia moniulotteisesti ja mahdollisimman monen säilyneen lähteen valossa, voidaan päästä selville, mikä niissä oli mahdollisesti anomaalista ja ainutkertaista ja mikä tavallista, yleistä ja yleistettävää. Vaikka koko kontekstia ja menneisyyden todellisuutta on mahdotonta tavoittaa, kontekstia voi kuitenkin pitää hallitusti esillä keskittymällä tiettyyn, rajattuun ajanjaksoon ihmisen elämässä.²⁴

En siis tutki vain yhtä ainutkertaista tapahtumaa, Erkin itsemurhaa, vaan pyrin siitä liikkeelle lähtien kertomaan jotakin itsemurhasta ja sen merkityksestä tuona aikana yleisemmin. Myös tapauksen vertailu tutkimuskirjallisuudessa esitettyihin tulkintoihin ja muihin samanlaisiin tapauksiin, tuomalla jonkinlainen yleiskehys muista ajan ja alueen itsemurhista tutkimuksen taustaksi, antaa mahdollisuuden tehdä jonkinasteisia yleistyksiä. Mikrohistorian tapaan teen kytköksiä ja linkkejä mikro- ja makrotasojen välille, oikeastaan niiden erottamisen sijaan pyrkimällä niiden yhdistämiseen. Yksilön ja tapahtuman sijoittaminen kontekstiinsa sekä Erkin itsemurhan suhteuttaminen ja vertailu muihin ajan itsemurhiin tekee mahdolliseksi muutoin yksittäiseltä ja ainutkertaiselta näyttävän tapahtuman perusteella tehtävät yleistykset. Samalla mikrohistoriallisen tutkimuksen perimmäisenä tavoitteena on, kuten Antero Heikkinen on todennut, ihmisen ymmärtäminen. Työssäni on siis myös hermeneuttinen ote, kun tavoitteenani on tehdä Erkin toiminta ja valinta sekä oikeuskäsittelyn tulos eli tuomio ymmärrettäväksi niin itselleni kuin lukijallekin. Tällainen ihmisten toiminnan ja käyttäytymisen ymmärtäminen tapahtuu Heikkisen mukaan ihmisen omista lähtökohdista, elämänehdoista ja elämäntilanteista käsin, eikä minkään valmiin mallin valossa.²⁵

1.5 Lähteistä

Erkki Mikonpojan itsemurhan oikeuskäsittelyä kuvaava kihlakunnankäräjien renovoitu pöytäkirja Huittisten ylimääräisiltä käräjiltä 27.3.1697 on tärkein lähteeni sekä mikrohistoriallisen tutkimukseni lähtökohta. Valitsin tapauksen Länsi-Suomen tuomiokirjakortiston²⁶ avulla löytämistäni Länsi-Suomen alioikeuksien itsemurhiksi luokitelluista tapauksista, joissa tuomio on annettu Kristoferin maanlain

²⁴ Katajisto 2000, s. 11–12; Odén 1998, s. 10. Kontekstoinnin ja monipuolisen lähdeaineiston tärkeydestä ks. myös Levi 1992, s. 23–24.

²⁵ Heikkinen 1993, s. 42.

²⁶ Tuomiokirjakortistosta tarkemmin ks. liite 1.

törkeitten asiain kaaren neljännen luvun mukaisesti. Tuomiokirjoja on kortitettu vuosilta 1620–1700; tältä aikaväliltä korttien viitoittamana olen löytänyt 12 itsemurhatuomioon päätyntä tapausta, jotka toimivat Erkin tapauksen lisäksi lähteinä. Kaikki tapaukset löytyvät Kansallisarkiston mikrofilmeiltä. Tapauksista 11 löytyi kortiston hakusanan itsemurhaajan hautaaminen alta. Lisäksi etsin täydennystä hakusanojen kuolemansyyn tutkiminen ja hautaus alta; näistä kävin läpi tapaukset, jossa kortti viittasi, että kyseessä saattaisi olla itsemurhatuomio. Niistä löytyi vain yksi itsemurhatuomio lisää. Kortiston tarkempi läpikäynti ja kortiston ulkopuolisten tapausten etsiminen veisi suunnattomasti aikaa; niinpä olen ajankäytön ja työekonomian vuoksi pysyttäytynyt kortiston asettamissa rajoissa. Aineiston kattavuusongelmista ja tuomiokirjakortiston luonteesta kerron tarkemmin liitteessä 1. Puutteistaan ja ongelmistaan huolimatta pidän tuomiokirjakortiston aineistoa riittävän kattavana, sillä en pyri tekemään tilastollista tutkimusta tai tutkimaan tiettyjen rikosten yleisyyttä; pidän löytämiäni itsemurhatapauksia Erkin oikeuskäsittelyn ja tuomion vertailukohtana sekä viitteellisiä tietoja antavina lähteinä ja esimerkkeinä.

Kontekstin ja kokonaiskuvan löytämiseksi aineistonani toimivat myös muut Erkkiä ja hänen lähipiiriään koskevat tuomiokirjoista löytyvät oikeustapaukset; ajankäytön vuoksi olen läpikäynyt Huittisten käräjät pintapuolisesti vain vuosilta 1695–1698. Oikeuslähteiden lisäksi tärkeän aineiston työssäni muodostavat myös läänintilien tiedot. Erkki Mikonpojan elämänselämän ja itsemurhan taustan hahmottamiseksi olen kerännyt eri veroluetteloiden tietoja Turun ja Porin läänin läänintileistä vuosilta 1693–1697. Itsemurhan seurauksien ja vaikutusten selvittämiseksi käytän läänintilien tiettyjen luetteloiden tietoja vuoteen 1700 asti. Läänintilien luonteesta ja sisällöstä, kuten muistakin lähteistä, kerron tarkemmin liitteessä 1. Suomen Asutuksen Yleisluettelo²⁷ antoi mahdollisuuden tarkastella Erkin ja hänen kotitilansa Paukkion elämää pidemmälläkin aikavälillä. Se toimii hyvänä apuvälineenä kuvatessani Erkin nuoruusvuosia ja elämänvaiheita isännyyttä aikaisempina vuosikymmeninä. Kun läänintilien tiedot kertovat erityisesti Erkin kotitilan taloudellisista oloista ja väkimäärästä, kirkon asiakirjat valaisevat tarkemmin Erkki Mikonpojan sukulaisuussuhteita ja eri aikojen elämäntilanteita. Kirkon asiakirjoista läpikävin Vampulan kappeliseurakunnan historiakirjoja, jotka sisältävät syntyneiden, vihittyjen ja haudattujen luetteloita vuodesta 1685 eteenpäin. Vampulan rippikirjat puolestaan alkavat vasta vuodesta 1699; rippikirjankin tiedot kuitenkin paljastavat piirteitä Erkin lähipiirin elämästä hänen kuolemansa jälkeen.

Tutkimukseni lähteenä on myös vuosina 1442–1734 Suomessa voimassa ollut Kristoferin maanlaki, josta käytän Abraham Kollaniuksen ja Martti Ulkuniemen suomennoksia. Myös Olaus Petrin

²⁷ Ks. tarkemmin liite 1.

Tuomarinohjeet vuodelta 1545 valaisevat ajan oikeuskäytäntöjä. Lisäksi käytän alkuperäisaineistona Laurentius Petrin vuoden 1571 kirkkojärjestystä ja vuoden 1686 kirkkolakia.

Törkeiden asiain kaaren rikoksissa alioikeuden päätös oli alistettava hovioikeudelle. Erkin itsemurhan tapauksessa Turun hovioikeuden päätökset eivät kuitenkaan ole säilyneet muun muassa Turun palon tuhojen takia.²⁸ Myös perunkirjat on jätetty tarkastelun ulkopuolelle; on epätodennäköistä, että Erkki Mikonpojan kuolinpesän jaosta olisi edes säilynyt merkintöjä, sillä 1600-luvun perunkirjoja on kirjattu muistiin vain satunnaisesti.²⁹

Koska lähteitä kuitenkin on runsaasti, työni sisältö rakentuu ja perustuu vahvasti niiden pohjalle. Silti itsemurhan historiaa käsittelevä tutkimuskirjallisuus toimii analyysin tärkeänä apuna ja ajatusten herättäjänä. Pyrin työni edetessä myös kommentoimaan tutkimuskirjallisuutta ja vertaamaan siihen omia tutkimustuloksiani. Erityisesti viides luku, joka käsittelee itsemurhan vaikutuksia ja tuomion merkitystä, perustuu kuitenkin vahvasti itsemurhan historian aiempaan tutkimukseen. Tietoja Huittisten Vampulasta ja paikallistason tapahtumista ja kontekstista saan paikallishistorioista, joista kattavin ja hyödyllisin on Raimo Viikin teos *Suur-Huittisten historia II, Punkalaitumen eroamisesta kunnallisen itsehallinnon alkuun n. 1639–1860*. Lisäksi muut kyseisestä ajasta kertovat yleisteokset sekä varsinkin oikeushistoriaa käsittelevät teokset ovat olleet suureksi hyödyksi

Aineistoani tarkastellessa tulee ottaa huomioon, että Erkki Mikonpoika ei itse jättänyt jälkeensä minkäänlaista kirjallista tuotantoa. Suurin osa ajan kirjallisista jäänteistä on esivallan tuottamaa; myös oman työni lähdeaineisto on kokonaisuudessaan kruunun virkamiesten, oikeuden kirjurien ja kirkkoherrojen tuottamaa. Tuomiokirjat, veroluettelot, rippikirjat ja muut ovat palvelleet esivallan intressejä. Dokumentaatiota voi tässä mielessä pitää vääristyneenä ja sitä tarkasteltaessa tulee ottaa huomioon jokaisen lähteen oma erityisnäkökulma ja tarkoitus.³⁰ Silti erityisesti läänintilien ja kirkon luetteloiden tietoja voidaan pitää jossain määrin luotettavina; toki puutteellisuuksia, kirjoitusvirheitä ja epätarkkuuksia esiintyy, mutta luetteloissa kuitenkin pyrittiin tarkkuuteen, sillä niiden tiedot palvelivat esivallan tarpeita. Lisäksi ylemmät virkamiehet ja elimet tarkastivat ainakin läänintilit ja tositteet sekä tuomiokirjat; tietoja ylös kirjaavan oli pidettävä myös tämä mielessä työtä tehdessään.³¹

Huittisten välikäräjiä ja muita oikeustapauksia tarkasteltaessa tulee ottaa huomioon joitakin tuomiokirjojen käyttöön liittyviä lähdekriittisiä ja tulkinnallisia ongelmia. Tuomiokirjojen tiedoista ei voi löytää ”lopullista” totuutta siitä, mitä todellisuudessa on tapahtunut, sillä tiedot perustuvat ihmisten oikeuden edessä antamiin kertomuksiin ja tulkintoihin. Asianomaiset ovat saattaneet unohtaa,

²⁸ Oja 1956, s. 98–113.

²⁹ Markkanen 1993, s. 6–11.

³⁰ Kts. esim. Ginzburg 1996, s. 180–189.

³¹ Karskela 2002, s. 83, 87, 126, 129, 141.

kaunistella tai vääristellä tosiasioita.³² Kertojat saattoivat valikoida ja esimerkiksi salailla itselleen epäedullisia asioita. Virallinen, epäspontaani tilanne vaikutti todistajien ja muiden asianomaisten kertomuksiin. Ihmisillä oli käsitys siitä, mitä esivalta heiltä odotti ja he saattoivat muotoilla sanottavansa sen mukaisesti. Lisäksi suulliset lausunnot muutettiin kirjallisempaan muotoon, niitä selvästi lyhentäen, siistien ja editoiden; suoria lainauksia esiintyy hyvin vähän. Pöytäkirjojen aineksen merkittiin muistiin kirjuri, joka usein valitsi oman näkemyksensä mukaan hovioikeuden tekemän tarkastuksen kannalta tärkeimmät asiat kirjoitettavaksi.³³

Toisaalta tuomiokirjoja voidaan pitää myös kontrolloituina ja suhteellisen luotettavina lähteinä todistusten valallisuuden ja läsnä olevan paikallisen kärjäkansan ansiosta. Väärästä valasta ja valehtelusta käräjillä rangaistiin. Oikeudenkäynnit olivat julkisia; kärjäyleisö ei suinkaan istunut paikalla hiljaa, vaan puuttui erilaisin reaktioin oikeuden tapahtumiin. Joissakin tapauksissa oikeus kääntyi rahvaan puoleen kysymään esimerkiksi yleistä mielipidettä tai suostumusta johonkin asiaan. Paikallinen yhteisö siis osaltaan valvoi oikeusprosessin kulkua ja asianomaisten puhumisia. Lisäksi paikallisista talonpojista koostuva lautakunta oli velvoitettu huolehtimaan, että asiat oli selvitetty perusteellisesti ja perustamaan lausuntonsa ja tutkintansa totuuteen. Myös tuomiokirjan tietoja asian oikeudellisesta käsittelystä, kuten läsnäolijoiden nimistä, päivämääristä ja langetetuista tuomioista, voidaan pitää luotettavina faktoina. Joskus kirjurin merkitsemä sisältö saattaa kuitenkin jäädä hämäräksi; kirjurilla on ollut erilainen käsitys siitä, mikä asiassa on itsestään selvää.³⁴

1.6 Itsemurha käsitteenä ja tutkimuksen rakenteen lyhyt esittely

Erkki Mikonpojan hirttäytymistä voidaan nykykäsityksenkin valossa pitää kiistatta itsemurhana. Länsimainen määritelmä itsemurhasta onkin säilynyt pitkälti samanlaisena tuhansien vuosien ajan; ihmisen katsotaan surmaavan itsensä silloin, kun hän tahallaan omalla toiminnallaan riistää henkensä. Kuitenkin on merkille pantavaa, että itsemurha on huomattavasti helpompi määritellä kuin tunnistaa; kuoleman luokittelu itsemurhaksi jälkikäteen on huomattavasti vaikeampaa. Vaikeus korostuu, kun vainaja on menehtynyt epäselvissä olosuhteissa tai ruumis löydetään hukkuneena. 1600-luvulla itsemurhiksi saatettiin luokitella nykyään onnettomuuksiksi katsottuja kuolemantapauksia, joissa ihminen kuitenkin aiheutti sairautensa välityksellä tai omalla toiminnallaan kuolemansa. Tämä johtui ennen kaikkea maanlain tulkinnasta; lain itsemurhamääritelmä oli varsin epäselvä. Luvussa mainitaan,

³² Matikainen 1995, s. 29; Matikainen 2002, s. 20–21; Virrankoski 1970, s. 124–128.

³³ Eilola 2003, s. 41–45.

³⁴ KrML. Ulkuniemi 1978, s. 114; Letto-Vanamo 1995, s. 219–225, 230–231, 237–238; Matikainen 1995, s. 29; Virrankoski 1970, s. 124–128.

että itsemurhasta voitiin tuomita hengenmenetyksensä itse aiheuttaneet kuolintavasta riippumatta. Tarkastelenkin erityisesti luvussa 4.3 sitä, millaisia tapauksia luokiteltiin itsemurhiksi Lounais-Suomessa.³⁵

Lähden tutkimuksessani liikkeelle taustoittamalla ajan ympäristöä ja talonpojan arkea Ruotsin valtakunnassa, jonka jälkeen tarkastelen Erkki Mikonpojan elämäntulkua ja paikallisympäristöä sekä hänen sosiaalista ja taloudellista asemaansa. Samalla taustoitan toisessa luvussa Erkin kuolemaa; ennen oikeuskäsittelyn analyysia tuon esille hänen ratkaisunsa olennaisesti vaikuttaneita viimeisten elinvuosien tapahtumia. Näin Erkin valinta ja oikeuskäsittelyn tapahtumat saavat ymmärrettävän kontekstinsa. Kolmannessa luvussa keskityn oikeusprosessin syvälliseen tarkasteluun. Myös itse maanlain sisällön ja ajan oikeuskäytäntöjen esille tuominen on tärkeää, kun ne vaikuttivat keskeisesti Huittisten välikäräjien kulkuun ja tuomioon ja itsemurhien oikeuskäsittelyyn yleensä. Kolmannessa luvussa pohdin myös, missä määrin ja millä tavoin Erkin elämäntulkua ja asema sekä muut tekijät vaikuttivat oikeuden ratkaisuun. Tarkastelen itsemurhaa laajemmin rikoksena ja ilmiönä neljännessä luvussa, jossa suhteutan Erkin tapausta muihin Lounais-Suomen maaseudun itsemurhatapauksiin. Vertailuaineiston ja tutkimuskirjallisuuden avulla pyrin luomaan pienimuotoisen yleiskuvan itsemurhasta kortitettulla alueella. Oikeuslähdeaineiston ollessa pääosassa työni painottuu kuitenkin enemmän itsemurhan tutkimiseen rikoksena. Viidennessä luvussa keskityn itsemurhan merkitykseen kirkon, kruunun, paikallisyhteisön ja läheisten kannalta. Kulttuuristen käsitysten ja itsemurhaan liitettyjen vaikutusten tarkastelu tekee ymmärrettäväksi, miksi teko tuomittiin ja miksi sitä pidettiin rikoksena 1600-luvulla. Ennen kokoavaa loppulukua tutkin tarkemmin myös itsemurhan ja siitä langetetun tuomion vaikutuksia Erkki Mikonpojan lähipiirille.

³⁵ KA, KO a 7: 915–917v, Taivassalon välikäräjät 27.11.1676; KA, KO a 1: 131–134, Euran välikäräjät 19.7.1682; KO a 1a: 443–445, Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683; KO a 3: 172–176, Vehmaan välikäräjät 11.8.1688; Kuningas Kristoferin maanlaki, Törkeitten asiain kaari, 4. luku, Ulkuniemi 1978, s. 132; MacDonald & Muprhy 1990, s. 222; Nygård 1994, s. 112; Ohlander 1986b, s. 34.

2. ERKKI MIKONPOJAN MAAILMA

Talonpoika Erkki Mikonpoika Paukkio syntyi, asui koko elämänsä ja kuoli samassa paikassa, Lounais-Suomen Satakunnassa sijaitsevassa Huittisten Vampulassa. Hän vietti lapsuutensa Matkusjoen kylässä sukunsa Paukkio-nimisellä tilalla, jota hän myöhemmin, mentyään naimisiin ja perittyään tilan isältään Mikko Antinpojalta, isännöi aina kuolemaansa saakka.³⁶ Tässä luvussa tarkastelen Erkki Mikonpojan elämänvaiheita, arkea ja itsemurhan taustaa sekä sitä, millaisessa maailmassa ja yhteisössä Erkki eli ja kuoli.

2.1 Suomi ja Huittinen suurvallan osana – huittislainen talonpoika Ruotsin valtakunnassa

Ruotsin valtakunta oli 1600-luvun jälkipuoliskolle tullessa muotoutunut suurvallaksi ja hallitsi laajaa aluetta, joka ulottui Jäämereltä Saksan pohjoisosiin ja Baltiaan. Poliittinen suurvalta-asema oli saavutettu pitkällisten sotien tuloksena. Taloudellisesti Ruotsi ei kuitenkaan ollut suurvalta; valtiontalous oli jatkuvasti suurissa vaikeuksissa ja väestö oli vähäinen ja köyhä. Pohjoisen ja luonnonolosuhteiltaan karun valtakunnan tuotanto perustui keskeisesti agraarisiin elinkeinoihin; Suomen alueella elanto saatiin pääasiassa viljanviljelystä ja karjanhoidosta. Laajan valtakunnan toimimisen turvaaminen vaati kruunulta uusia järjestelyjä; 1600-luvun kuluessa kruunu keskitti ja organisoivat hallintokoneistoaan tehostaakseen veronkantoa ja sotaväen rekrytointia sekä ylläpitämään sisäistä järjestystä paremmin. Hallintoverkoston ja valvontaa ulotettiin paikallistasolle; erilaisten virkojen ja luottamustoimien haltijat hoitivat kruunun asioita paikalliskentällä. Lisäksi yleistä järjestystä ja kruunun etuja valvottiin jokaisessa pitäjässä käräjillä.³⁷

Nykyisessä Satakunnassa sijaitseva Huittinen kuului 1600-luvun lopulla hallinnollisesti Turun ja Porin lääniin, jonka toimintaa Turussa asuva maaherra valvoi. Pitäjä oli vuoteen 1684 asti läänitettyä Porin kreivikuntaan, jonne suuri osa alueen verotuloista osoitettiin; tämän jälkeen Huittisen hallintopitäjästä tuli osa Ala-Satakunnan kihlakuntaa. Vuodesta 1690 lähtien pitäjä kuului Ylä-Satakunnan aliseen kihlakuntaan, jonka verojen keräämisestä Huittisissa asuva kruununvouti Jaakko Callia apulaisineen vastasi vuosina 1688–1723. Callia keräsi talollisilta vuotuisen maaveron³⁸ ja piti huolta rästien muistiin merkitsemisestä. Lisäksi kerättiin erikseen kymmenysveroa tilan kylvön perusteella, henkirahoja kaikilta 15–63-vuotiailta joitakin erikoisryhmiä lukuun ottamatta sekä muita

³⁶ SAY: Huittinen, Matkusjoki 1654–1673, 1674–1693; 1694–1713; Viikki 1973, s. 886. Vampulan sijainnista ks. liite 2. Vampula Suomen nykykartalla.

³⁷ Vahtola 2004, s. 124–139, 148–149.

³⁸ Maavero määräytyi tilan kylvöalan, niitty- ja kalavesiosuuksien sekä muiden etuuksien pohjalta muodostetun veroarvon eli manttaalin mukaan. Vahtola 2004, s. 136.

pienempiä veroja ja tilapäisiä apuveroja³⁹ kruunun tarpeen mukaan. Talonpojat maksoivat veronsa usein rahan sijasta tilansa tuotteilla tai päivätöillä. Luontoistuotteilla maksettaessa verot oli kuljetettava itse kaupunkien kruununmakasiineihin; veroviljat tosin koottiin Huittisten kirkonmäellä sijaitsevaan kruununvoutien vilja-aitaan. 1690-luvulla järjestelmää muutettiin ja kukin talo maksoi osan veroistaan suoraan määrätylle kruunun viran haltijalle. Verojen lisäksi tilalliset olivat velvollisia osallistumaan kruunun päivätöihin sekä virkamiesten ja sotaväen kyydityksiin. Toistuvista kruunun rasituksista raskaimpia olivat varmasti pitäjän teiden ja siltojen rakentaminen ja kunnossapito sekä hevosten ja kärryjen luovuttaminen ja ajaminen kyydityksissä. Päivätyöt teetettiin yleensä korvausta vastaan muilla; pitäjäläiset eivät halunneet irrottaa työvoimaansa talontöistä ja usein palkkasivat yhdessä esimerkiksi maattoman itsellisen hoitamaan velvollisuuden.⁴⁰

Suurvallalla oli paljon kuluja, joten verotusta kiristettiin 1600-luvun kuluessa ja veronmaksua valvottiin tarkoin. Niskuroinnista veronmaksussa rangaistiin käräjillä. Kirjurit pitivät veronmaksusta ja verorästeistä tarkkaa kirjaa. Ulosottotehtäviä puolestaan hoitivat nimismiehet rättäreineen. Vähästäkin tuli maksaa veroja, sillä jo kolmen vuoden maksamattomat verot merkitsivät talonpojalle tilan suku- eli perintöoikeuden menetystä. Perintötalollisille se merkitsi tilan siirtymistä kruunun omaisuudeksi, kruunutilaksi, jolloin talonpojalla oli viljelemäänsä maahan vain käyttöoikeus. Kruununtalonpoika menetti perinnöllisen käyttöoikeutensa helpommin; isäntä voitiin vaihtaa uuteen verojen rästytyksen lisäksi myös silloin, kun tila ei pysynyt vaatimusten mukaisessa kunnossa. Veronmaksukyvyttömän eli aution tilan isäntä voitiin perheineen häätää, jolloin tilaa pääsi viljelemään voudin ja erityisen tarkastuslautakunnan valitsema uusi asukas. Veronmaksukyky oli luonnollisesti yleensä riippuvainen ulkoisista olosuhteista; hyvinä sää- ja satovuosina talonpojan tuotannosta valtaosa jäi omaan käyttöön ja verot maksettiin ylijäämästä, mutta huonoina vuosina ja katoaikaan, esimerkiksi suurina kuolonvuosina 1696–1697, edes oman talon tarpeita ei saatu tyydytettyä.⁴¹ Naapuripitäjiin verrattuna Huittinen oli kuitenkin eteläpuolellaan sijaitsevan Loimaan ohella seudun vauraimpia ja viljatuotoltaan parhaimpia pitäjiä. Niinpä myös Huittisten pitäjän veronmaksukyky oli hyvä ja moniin muihin paikkakuntiin verrattuna autioituneita tiloja oli 1600-luvun aikana huomattavasti vähemmän. Katovuosien seurauksena vuonna 1697 autiotilojen määrä lähti kuitenkin kasvuun, joka laantui vasta isonvihan miehitysjän loputtua.⁴²

³⁹ Ylimääräisiä apuveroja olivat esimerkiksi kruununnimismiehen keräämät valtiopäivärahat ja paloapu sekä ajoittaiset sota- ja väenottoverot. Vahtola 2004, s. 136; Viikki 1973, s. 306.

⁴⁰ Karskela 2002, s. 140; Vahtola 2004, s. 135–139; Viikki 1973, s. 306–307, 326–327, 340.

⁴¹ Jaakkola e.a. 1994, s. 19; Laurikkala 1961, s. 15; Vahtola 2004, s. 135–136, 141; Viikki 1973, s. 75–80, 85, 307, 327–328.

⁴² Viikki 1973, s. 76, 306; Viikki 2001, s. 176, 186.

Verojen lisäksi kruunu tarvitsi miehiä sotakentille. Suurvaltasodat olivat tauonneet 1680-luvulle tultaessa, mutta armeijan ylläpitämiseksi tarvittiin jatkuvasti sotilaita ja varoja. Vuoteen 1694 asti sotaväenotot toteutettiin Huittisissa keräämällä alueen yli 15-vuotiaat miehet kutsuntaan, jakamalla terveet miehet kymmenen hengen ruotuihin ja kirjoittamalla jokaisesta ruodusta sotilaallisesti ja verotuksellisesti sopivin mies armeijan rulliin. Veronmaksukyvyyn alenemisen välttämiseksi sotaväkeen otettiin talollisen sijaan mieluummin renki tai isännän poika. Varakkaat tilat pyrkivät varustamaan ratsun ja ratsumiehen sotaan; korvaukseksi ratsutilalliset saivat verovapauksia. Vuonna 1694 ruotujakolaitos järjestettiin uudelleen. Huittisten talot jaettiin kokojensa mukaan 2–3 talon ruotuihin, joiden tuli yhdessä asettaa ja varustaa sotamies Porin jalkaväkirykmenttiin sekä ylläpitää miestä vakinaisesti. Ruotu maksoi sotilaalleen osan tämän palkasta sekä tarjosi hänelle maatilkun viljeltäväksi ja torpan asumukseksi. Ruotusotamiesten onneksi 1680-luvulla alkanut rauhankausi jatkui aina Suuren Pohjan sodan alkamiseen asti; rauhan aikana sotilas perheineen sai asua ja viljellä maataan. Tarkoitus oli kuitenkin, että sotamies osallistuisi muina aikoina maataloustöihin ruodun taloissa. Sotilaan menehtyessä ruodun oli hankittava uusi mies tilalle. Uudistunut ruotujakolaitos merkitsi talonpojille asepalveluksen muuttumista henkilökohtaisesta rasituksesta taloudelliseksi.⁴³

Verotusta ja muita rasituksia tarkastellessa Suomen talonpoikien osa Ruotsin valtakunnassa näyttäytyy melko raskaalta ja vaikealta. Kansa eli viljasta ja karjasta, mutta oikukas luonto sääтели maatalouden tuottoa; samalla kruunun vaateet veroina ja miehinä pysyivät kovina. Toisaalta talonpojat saivat vastavuoroisesti jotakin takaisin; kruunu ylläpiti sisäistä rauhaa ja järjestystä, takasi oikeusturvan valvomalla lain noudattamista ja oikeuslaitosta, tarjosi suojaa ulkoisia vihollisia vastaan sekä turvasi muun muassa omistusoikeuksia. Luottamustoimia ja virkoja hoitavat saivat palveluksiaan vastaan palkkion, etuisuuksia tai vähintäänkin vaikutusvaltaa ja statusta omassa paikallisyhteisössään.⁴⁴

Valtakunnan yhteistä lakia valvottiin maaseudun pitäjissä kihlakunnankäräjillä ja kaupungeissa raastuvanoikeuksissa. Ruotsin yleisenä lakina käytettiin Kristoferin maanlakia aina vuoden 1734 lain voimaantuloon asti; kaupungeissa maanlain rinnalla käytettiin Maunu Eerikinpojan kaupunginlakia. Kihlakunnantuomarin velvollisuutena oli kiertää tuomiokuntansa kärjäkunnat ja istua lain mukaan jokaisessa pitäjässä kolmet käräjät vuodessa. Lisäksi erikoistapauksissa ja törkeiden rikosten ilmetessä pidettiin ylimääräisiä eli välikäräjiä. Käräjillä käsiteltiin oikeus- ja yksityisasioiden ohella runsaasti hallintoasioita; pitäjäläisille tiedotettiin kruunun määräykset ja ilmoitukset, jotka koskivat useimmiten verojen kantoa, sotaväenottoja ja muita velvollisuuksia. Pitäjän nimismies, jonka virkaa kruununvoudin toimensa ohella Jaakko Callia hoiti Huittisten hallintopitäjässä vuosina 1693–1702, toimi syyttäjänä

⁴³ Karonen 2001, s. 250; Vahtola 2004, s. 132–135, 164–165; Viikki 1973, s. 347–352, 360.

⁴⁴ Karonen 2001, s. 266–267; Laurikkala 1961, s. 80; Vahtola 2004, s. 136, 149–150.

oikeuskäsittelyissä. Ollessaan tyytymätön tuomarin ja paikallisen 12-miehisen lautakunnan langettamaan tuomioon huittislaisilla oli mahdollisuus valittaa yksityisistä riita-asioista Turun ja Porin laamannioikeuteen tai vedota ja valittaa tuomiosta Turun hovioikeuteen. Hovioikeus joka tapauksessa tarkasti vuosittain alioikeuden tuomiot ja valvoi niiden lainmukaisuutta; samalla tietyt vakavammat rikokset, joista voitiin tuomita kuolemaan, alistettiin aina hovioikeuteen. Oikeusjärjestelmä ja sen moniportaisuus paransivat osaltaan kansan oikeusturvaa, mutta tähtäsivät myös tehokkaampaan valvontaan, valtakunnan yhtenäistämiseen sekä esivallan tahdon toteutumisen varmistamiseen.⁴⁵

Puhdasoppisuuden ajan kirkko osallistui maallisen esivallan tavoitteiden toteuttamiseen ja valtakunnan yhdenmukaisuuden lujittamiseen. Yksi kirkon tehtävistä oli opettaa alamaisia tottelemaan esivaltaa; kirkkoherrat saarnasivat paljolti maallisen esivallan käskyjä noudattaen seurakuntalaisilleen sanomaa, jossa korostettiin kuuliaisuutta esivaltaa kohtaan. Kirkko vahvisti saarnoillaan ja opetuksellaan olemassa olevaa hierarkiaa ja patriarkaalista järjestystä. Yhteiskunnallinen järjestys esitettiin Jumalan tahtona ja asettamana, joten esivallan tahdon vastustaminen oli samalla kapina Jumalaa ja uskontoa vastaan. Kruunu ja kirkko tekivät yhteistyötä valvoessaan paikallisyhteisön tapoja ja elämää ja taivuttaessaan kansaa kohti tärkeinä pitämiään hyveitä. Samalla suurvallan kansaa siis yhdenmukaistettiin kulttuurisesti; kirkko valvoi yhdessä kruunun kanssa kristinopin puhtautta ja opasti kansaa elämään kurillista, nuhteetonta ja moraalista elämää sekä kansanopetuksen kautta että kirkkorangaistuksia pelotteena käyttäen. Katekismusopetus pääsi vauhtiin 1600-luvun puolimaissa; sen tärkeimmistä osista juuri Huoneentaulu sisälsi kaikille tarkoitettuja keskeisiä elämän- ja käyttäytymisohjeita ja korosti sekä hengellisen että maallisen esivallan kunnioittamista. Kirkko avusti kruunua myös tiedonvälityksessä; papit tiedottivat kuninkaalliset määräykset ja kruunun tärkeiksi katsomat asiat saarnastuolista rahvaalle. Kirkon ja samalla kruunun valvonta- ja kontrollimahdollisuudet paranivat, kun pappien määrä kasvoi ja suuria seurakuntia jaettiin pienemmiksi. Huittistenkin seurakuntaa paloiteltiin: Punkalaidun erotettiin omaksi seurakunnakseen v. 1639 ja Vampulasta tehtiin vuonna 1650 kappeliseurakunta, jolla oli oma kirkkorakennuksensa ja kappalaisensa.⁴⁶

Vaikka Huittinen, ja Suomi kokonaisuudessaan, olikin 1600-luvulla poliittisesti pitkälti takamaata ja periferiaa, kuuluminen Ruotsin valtakuntaan ja suurvaltaan tuntui ja näkyi konkreettisesti siis myös huittislaisen talonpojan elämässä. Verotus, sodat, lait ja kirkon toimet koskettivat ainakin periaatteessa yhtäläillä kaikkia valtakunnan talollisia. Ympäri valtakunnan ulottuva paikallishallinto piti yhdessä kirkon kanssa huolta suurvallan yhtenäisyydestä ja toimivuudesta sekä keskuksen määräysten

⁴⁵ Karonen 2001, s. 64–66; Tamm e.a. 2000, s. 50–51; Vahtola 2004, s. 137–139; Viikki 1973, s. 307, 311, 330–332; Ulkuniemi 1978, s. 17–21. Lisäksi Tapio Salmisen 5.10.2004 ja Raisa Maria Toivon 2.11.2004 pitämät luennot kurssilla Suomalaisen oikeusjärjestelmissä ja -lähteissä keskiajalla ja uuden ajan alussa.

⁴⁶ Karonen 2001, s. 245–248; Toivo 2006, s. 184–185, 190–191; Vahtola 2004, s. 157–160; Viikki 1973, s. 422–423.

noudattamisesta ja kuninkaan tahdon toteutumisesta. Vaikka matka valtakunnan poliittiseen keskukseen meren yli Tukholmaan oli Huittisista pitkä, pitäjäläisillä oli kuitenkin hyvät kulkuyhteydet taloudellisesti ja kulttuurisestikin tärkeään keskukseen Turkuun. Mikäli paikallisen nimismiehen tai voudin toiminta herätti tyytymättömyyttä, valitukset oli suhteellisen helppo viedä Turkuun, missä maaherra asui ja hovioikeus toimi. Maakaupan ollessa kiellettyä huittislaiset suuntasivat muutenkin Turkuun, jonka kauppa-alueita pitäjä oli. Yhteydet tapulikaupunkien porvareihin olivat hyödyllisiä niin kaupankäynnin ja muiden sivuelinkeinojen kuin tiedonvälityksenkin kannalta. Lisäksi Huittisista oli hyvät yhteydet Raumaan, Uuteenkaupunkiin, Kokemäelle ja Hämeenlinnaan sekä rantateitä pitkin Poriin ja Pohjanmaalle; pitäjä oli sijainniltaan liikenteellisesti edullisessa asemassa, sillä tieverkosto oli Lounais-Suomessa varsin hyvä. Yhteydet suurvallan keskuksiin olivat olemassa ja niitä käytettiin. Kansa ei ollut passiivista; huittislaiset kääntyivät tarvittaessa vaikka kuninkaan puoleen tai lähettivät edusmiehensä valtiopäiville Ruotsiin.⁴⁷

2.2 Erkki Mikonpojan asuinympäristö ja nuoruusvuodet Huittisten Vampulan Matkusjoen kylässä

Huittinen muodosti vanhastaan sekä oman hallintopitäjän että kirkkopitäjän, jotka käsittivät maantieteellisesti varsin suuren alueen. 1600-luvulla Huittisten kirkkopitäjään kuului emäseurakunnan lisäksi Kauvatsa ja Keikyä sekä Vampulan kappeli. Hallintopitäjään kuului edellisten alueiden lisäksi Punkalaidun. Huittisten suurpitäjä muodostui erillisistä ja toisistaan varsin etäisistä asutuspesäkkeistä. Hyvä tiestö kuitenkin yhdisti syrjäisemmätkin kylät pitäjän keskukseen eli Huittisten kirkonkylään. Pitäjä oli, kuten koko Lounais-Suomikin, peltoviljelyaluetta; pelto- ja vuoroviljely sekä sarkajako olivat jo vanhastaan johtaneet kyläyhteisöjen muodostumiseen. Huittisten kylät olivat pääosin 2–4 talon ryhmäkyliä. Suuriakin kyliä oli, kuten Huittisten 17 talon Sampu; toisaalta pitäjässä oli myös useita yksinäistaloja. Tavallisesti kylän talot oli rakennettu vierekkäin ja ne muodostivat yhden suuren tonttialueen, jota kylän pellot ja niityt ympäröivät.⁴⁸

Erkin asuinympäristö, Vampulan kulmakunta kylineen, sijaitsi Huittisten pitäjän eteläosassa. Kuten kartasta 2.⁴⁹ ilmenee, Vampulan kylät olivat muodostuneet Loimijoen varrelle; joen länsiviertä pitkin kulki ikivanha valtavyylä ja maantie, Turun tie, jonka varrella suurin osa Vampulan ryhmäkylistä ja taloista sijaitsi. Matkaa Huittisten kirkonkylältä Vampulan kirkolle oli noin 18 kilometriä. Etäisyys

⁴⁷ Karonen 2001, s. 280; Vahtola 2004, s. 137; Viikki 1973, s. 281–284, 346; Viikki 2001, s. 179–180.

⁴⁸ Aalto 2006, s. 60–61; Karonen 2001, s. 273; Viikki 1973, s. 9–15, 66–69.

⁴⁹ Ks. liite 3.

oli siis varsin pitkä ja kulkeminen pitäjän keskukseen tuotti vaikeuksia erityisesti kelirikon aikaan. 1600-luvun jälkipuoliskolla Huittisten ja Vampulan talojen välissä oli yli viiden kilometrin matkalta harvaanasuttua maata. Vampulan kylät alkoivat Huittisista tultaessa Salmenojan ja Siivikkalan kylistä ja päättyivät Loimaalle mentäessä Hanhikosken kylään. Kappeliseurakunnan keskuksen, Tamaren kylässä sijaitsevan kirkkorakennuksen ympärillä olivat Vampulan suurimmat kylät, neljän talon kylät Sallila ja Huhtaa sekä viiden talon kylä Vampula. Yhteensä koko Vampulan kulmakunnassa oli 1700-luvun vaihteessa 17 kylää ja 44 taloa; asukkaita oli Raimo Viikin arvioiden mukaan yli 300.⁵⁰

Erkki Mikonpojan suvun pitkään asuttama tila Paukkio sijaitsi Vampulan Matkusjoen kylässä, joka oikeastaan oli vain kolmen talon, Paukkion, Laatin ja Luukin, muodostama kylä.⁵¹ Matkusjoki sijaitsi Loimijoesta eroavan pienen joenhaaran vieressä vain muutaman kilometrin päässä Vampulan kappelilta ja Tamaren kylästä.⁵² Talot olivat maantien ja Loimijoen välissä yhdessä tiiviissä ryhmässä kuten liitteenä 4 olevasta Jonas Strengin vuonna 1646 laatimasta maakirjakartasta voi nähdä. Tarkempaa sarkajakoa kartta ei kerro, mutta kukin talo viljeli vuorollaan määrättyä osuuttaan asuinrakennusten ympärillä olevista yhteisistä pelloista. Kylän yhteinen tila on kartan mukaan erotettu aidalla ympäristöstä. Aita jakaa tilan myös keskeltä kahtia talojen länsipuolelta. Karttaan on merkitty vain kylän asuinrakennusten sijainti; talousrakennukset on jätetty pois. Pellot, joiden ojitusta piirroksessa näkyy, on kuvattu ohuin yhdensuuntaisin viivoin viivoitettuina rajattuina tiloina ja niitty pisteytettynä pintana. Tärkeä maantie, Turun tie, kulki kylän halki talojen vierestä ja joenhaaran ylittävän sillan kautta etelään. Taloista keskimäinen on Paukkio, ylin Luuki ja alin Laati. Vaikka kartta on laadittu viitisenkymmentä vuotta ennen Erkki Mikonpojan isännöintiäaikaa, piirros antaa jonkinlaisen käsityksen Matkusjoen kylän asumisolosta ja asukkaiden elämästä. Toki aidattu alue oli suurempi 1690-luvulle tultaessa; peltojen ja niittyjen alaa oli varmasti laajennettu ja kylän yhteismaille oli rakennettu talousrakennuksia, kuten talleja, aittoja ja riisiä sekä pienempiä asumuksia syytinkiläisille ja ruotusotamiehille. Myös ympäristön yhteismetsiin, joita kartassa ei näy, oli varmasti kajottu: metsää raivattiin pelloiksi, ulkoniityiksi ja laitumiksi. Tien, joen ja talojen sijainti oli kuitenkin sama vielä Erkinkin aikana; talojen välitön läheisyys merkitsi nykyisenkaltaisen yksityisyyden puutetta, mutta toisaalta mahdollisti läheisten välien muodostumisen kyläläisten välille. Vilkkaastikin liikennöity maantie merkitsi, että kyläläiset kohtasivat ohikulkevia kauppa- ja virkamiehiä sekä markkinoille

⁵⁰ Viikki 1973, s. 23–25, 69, 382, 434, 459. Liite 3. Kartta 2. Huittinen ja Vampula Kalmbergin kartastossa vuodelta 1855.

⁵¹ Viikki 1973, s. 885–887.

⁵² Ks. liite 3.

matkaavia talonpoikia varsin usein. Lisäksi karttapiirrosta hallitsevat pellot; piirros havainnollistaa osuvasti, kuinka pelto oli talonpojalle elämän ja toiminnan keskus sekä elannon perusta.⁵³

Matkusjoen kylän ja Paukkion rakennuksista ei ole juurikaan säilynyt tietoja. Todennäköisesti asuinrakennukset olivat savupiipullisia puisia tupia. Jokaisella talolla oli pihapiirissä muitakin rakennuksia, joista tärkeimpiä olivat ainakin sauna, aitta, navetta ja talli. Tavalliseen taloon kuului ainakin kymmenkunta rakennusta. Usein yksihuoneiset rakennukset rakennettiin tiiviisti vierekkäin neliön muotoon; näin pihasta tuli umpipiha, johon pääsi sisälle vain porttien kautta. Pihan jakava korkea aita erotti mies- ja karjapihan toisistaan ja piti eläimet omassa karsinassaan. Riihiä, latoja ja saunoja pyrittiin puolestaan rakentamaan pihapiirin ulkopuolelle niiden palovaaran takia. Luukiin kuului vuonna 1688 ainakin seuraavat rakennukset: tupa ja ruoka-aitta, kaksi pirttiä, sauna, pakaritupa, talli, navetta, toinen pieni navetta, lato, keittiö, kaksi kamaria ja riihi. Vaikkei Paukkion omista talusrakennuksista olekaan säilynyt tietoja, tilan voi päätellä olleen jokseenkin samankaltainen.⁵⁴

Maakirjakartan laatimisaikaan 1640-luvulla Paukkion tilan isäntänä oli Erkki Mikonpojan isoisoisä Mikko Jaakonpoika.⁵⁵ Tila oli maanluonnoltaan kruununtila, mikä merkitsi sitä, että maan omisti oikeudellisesti kruunu, mutta suvulla oli siihen perintönä menevä käyttöoikeus.⁵⁶ Paukkio periytyi suvussa isältä pojalle ja sitä isännöi Erkin syntymäaikoihin 1660-luvun alussa hänen isoisänsä Antti Mikonpoika vaimonsa Maijan kanssa. Erkki oli Antin pojan Mikon ja hänen vaimonsa Valpurin vanhin poika. Erkin isä peri Paukkion vuonna 1682 Erkin ollessa noin 18-vuotias; taloudessa asui tuolloin Erkin lisäksi hänen veljensä Antti, Juha, Sipi ja Taneli, hänen sisarensa Valpuri ja muutaman vuoden ikäinen Riitta sekä talon piika Kerttu.⁵⁷ Erkin isovanhemmat jäivät tavalliseen tapaan tilalle syytingille; toisin sanoen tila siirtyi nuorempien viljeltäväksi, mutta perintöä vastaan uusi isäntä oli velvollinen takaamaan vanhemmille hoivan ja turvaton toimeentulon heidän viimeisille elinvuosilleen.⁵⁸ Vaikka talon väkimäärä voi äkkiseltään näyttää melko suurelta, naapuritaloihin ja lähikyliin verrattuna Paukkio oli Erkin nuoruusvuosina ja 1680-luvulla kuitenkin tavallisen kokoinen.⁵⁹ Esimerkiksi naapuritalossa Luukissa, joka oli Vampulan kappalaisen virkatalo, asui jatkuvasti yli kahdeksan henkirahaa maksanutta; talon väkiluku oli kuitenkin suurempi, kun joukkoon lisätään tilalla

⁵³ Aalto 2006, s. 60–61; Jokipii 1974, s. 9; Viikki 1973, s. 108, 121, 352, 382, 648, 885–887; Vuoden 1646 maakirjakartta selityksineen Matkusjoen kylästä [http://www.nic.funet.fi/pub/sci/geo/carto/vanhatkartat/maakirjakartat/medres/a1/a1_194.jpg]. Ks. liite 4, jossa maakirjakartan piirrososuus.

⁵⁴ Jokipii 1961, s. 37–38; Viikki 1973, s. 481, 639, 648–654.

⁵⁵ Viikki 1973, s. 886.

⁵⁶ Laurikkala 1961, s. 15; Viikki 1973, s. 886.

⁵⁷ SAY: Huittinen, Matkusjoki 1654–1673, 1674–1693; Viikki 1973, s. 886.

⁵⁸ KA, KO a 17: 529–531, Huittisten välikäräjät 37.3.1697. Syytingistä ks. esim. Warpula 2006, s. 211.

⁵⁹ Vrt. esim. SAY: Huittinen, Matkusjoki 1674–1693; Sallila 1674–1693; Tamare 1674–1693 ja Wambula 1674–1693.

asuneet vanhukset ja alle 15-vuotiaat lapset. Kappalaisena ja Luukin isäntänä oli vuoteen 1686 asti Martinus Hodenius, jonka jälkeen virkaan nimitettiin ja talon virkatalokseen sai Turussa ylioppilaaksi valmistunut ja papiksi vihitty Johannes Lilius. Molemmat kappalaiset elättivät edeltäjänsä Knut Johanniksen naimattomiksi jääneitä tyttäriä Agnesta ja Beataa heidän kuolemaansa asti.⁶⁰ Naapuritalo Laati oli puolestaan jatkuvasti pieni talous; tila jäi autioksi vuonna 1676, mutta vanha isäntäpari jäi tyttäriineen vielä asustelemaan taloon. Vuonna 1681 Laatin lunasti haltuunsa Matti Jaakonpoika, joka asui talossa vaimonsa ja pienten lastensa kera sekä elätti välillä muutamaa itsellisnaista. Elätettävien vanhusten ja itsellisnaisten lisäksi Matkusjoella asuivat tietenkin talojen palkolliset eli rengit ja piiat. Kolmen talon kylässä oli 1680-luvulla asukkaita yhteensä ainakin 25.⁶¹

Palkollisten määrän perusteella kappalaisen virkatalo Luuki oli kylän vaurain talo vielä ennen 1690-lukua; kappalaisen Luukissa palkollisia oli jatkuvasti useampia talon töiden apuna. Kun palkollinen pestattiin keskimäärin joka toiseen talouteen Satakunnassa, Luukissa työskenteli jatkuvasti vähintään yksi renki ja yksi piika; parhaimpina vuosina kappalaisen virkatalossa oli jopa neljä palkollista. Laatilla ei ollut varaa tai tarvetta palkata ulkopuolista apua; tilalla työskenteli yksi piika vain vuonna 1689. Paukkiossa työskenteli vielä 1670-luvulla useita palkollisia, mutta 1680-luvulla, kun isäntäperheen omat lapset alkoivat tulla työkykyiseen ikään, ilmeisesti tarvetta renkien ja piikojen pestaamiseen ei enää joka vuonna ollut. Palkollisten puuttuminen Erkin kotitilalla ei siis suoranaisesti viittaa talon varallisuuteen, kun talouden oman työvoiman määrä oli riittävä. Työvoimalla mitattuna Paukkio oli Luukia huomattavasti vauraampi; työkykyisiä ja työikäisiä oli Paukkiossa 1680-luvulla omasta takaa enemmän. Talonisännän pojista neljä, Erkki, Antti, Juha ja Sipi, olivat jo täysi-ikäisiä tai saavuttivat täysi-ikäisyyden rajana pidetyn 15-vuoden iän 1680-luvun aikana. Isäntäparin ja vanhempien poikien lisäksi talon töihin osallistuivat kykyjensä mukaan myös nuoremmat lapset Taneli, Valpuri ja Riitta sekä terveydentilastaan riippuen myös isovanhemmat Antti ja Maija.⁶²

Paukkion asemaan kylän vauraimpana tilana viittaa myös sen veroarvo eli manttaali. Luukin veroarvoksi oli määritelty vain ½, kun taas Paukkion manttaaliluku oli suurempi, ⅔. Toisaalta manttaaliluvun määrittelystä huolimatta Luuki oli kappalaisen virkatalona vapautettu kaikista veroista lukuun ottamatta ylimääräistä sota-apua. Laati oli puolestaan pieni tila manttaalinsakin perusteella; talon veroarvo oli vain ⅓. Paukkion kylvöala, maan tuotto ja muut etuudet olivat siis ainakin verolukua

⁶⁰ Liliukselle naiset olivat avioliiton kautta sukua: Agnes ja Beata olivat Liliuksen vaimon tätejä. Talossa asuivat Liliuksen aikana myös hänen vaimonsa Marian äiti ja sisar. Vampulan kappalaisista jokainen oli tavalla tai toisella sukua keskenään; virka onkin ikään kuin periytynyt avioliiton kautta edellisen kappalaisen tyttären tai lesken naineelle miehelle. Esimerkiksi Johannes Liliuksen vaimo Maria oli ensimmäisen kappalaisen tyttären tytär ja tämän seuraajan Mathias Fabriciuksen tytär. Kolmas kappalainen Martinus Hodenius puolestaan sai viran naimalla Marian leskeksi jääneen äidin, ja Lilius naimalla Maria Fabriciuksen. Viikki 1973, s. 505–506; SAY: Huittinen, Matkusjoki 1674–1693.

⁶¹ SAY: Huittinen, Matkusjoki 1654–1673, 1674–1693, 1694–1713; Viikki 1973, s. 886–887.

⁶² SAY: Huittinen, Matkusjoki 1654–1673, 1674–1693; Wilmi 1991, s. 83, 216–217, 252.

määriteltäessä olleet Matkusjoen kylän parhaimmat.⁶³ Vuoden 1646 maakirjakartan tiedot kertovatkin, että Paukkiolle kuului suurin osuus kylän peltojen kylvöalasta sekä niityiltä saadusta heinästä.⁶⁴ Koko Huittisten vuoden 1635 manttaalilukuihin verrattuna Paukkio oli manttaaliarvoltaan, ja samalla siis todennäköisesti maaomaisuudeltaan ja -osuuksiltaan, suurempi kuin yli puolet pitäjän taloista. Suurin osa oli manttaaliltaan enintään Luukin kokoisia, eli ½ tai sen alle. Suurempia taloja kuitenkin oli Vampulassakin; lähimmät neljä yli manttaalin taloa olivat Sallilassa.⁶⁵

Tällaisessa kyläympäristössä Erkki siis vietti lapsuutensa ja nuoruutensa. Suurin osa naapurustosta oli aikuisempaa väestöä ja vanhuksia, joten Erkin ikätovereita Matkusjoella ei hänen nuorempia veljiään tai mahdollisesti joitakin palkollisia lukuun ottamatta ollut. Luultavasti nuoren Erkin päivä kului tilan töitä tehdessä; mitään erillistä lapsuutta käsitteenä ei tunnettu, sillä pojat ja tytöt opetettiin tekemään talon töitä jo varhain. Lapset hoitivat kevyitä ja pieniä askareita; heidät laitettiin juoksemaan asioita talonväen puolesta, kerimään lankaa, punomaan verkkoja, keräämään marjoja ja sienä ja paimentamaan eläimiä. Nuoret kykenivät jo osallistumaan raskaampiin peltotöihin.⁶⁶

2.3 Maatilan arki ja Paukkion elinkeinot

Paukkion asukkaiden arki oli työntäyteistä; viljanviljely ja muut elinkeinot vaativat lähes jatkuvaa työntekoa. Vuodenaikoihin sidottu työrytmi toistui vuodesta toiseen ja jäsensi ihmisten elämää. Viljanviljelyn työvaiheet ajoittuvat kevästä loppusyksyyn; kevät alkoi lannan levittämällä pelloille, jonka jälkeen maa kynnettiin härkävetoisilla auroilla, äestettiin ja siemenet kylvettiin. Loppukesällä sadonkorjuuseen osallistuivat kaikki; vilja leikattiin tarkkaan sirpillä ja kuivattiin ja puitiin syksyllä riihessä. Lopulta kuivattu vilja jauhettiin joko käsin tai vesimyllyissä. Peltoviljelyn onnistuminen vaati kuitenkin paljon muutakin työtä: karjaa oli pidettävä lannan saannin turvaamiseksi, ojat oli kaivettava auki joka kevät ja pellot oli aidattava ja aidat pidettävä kunnossa, etteivät eläimet päässeet pelloille. Pitäjän pellot olivat kaksivuoroviljelyksessä eli toista osaa pidettiin vuoroin kesannolla. Vampulassa viljeltiin pääasiassa ruista ja ohraa. Myös palkokasveja kasvatettiin; pavut ja herneet olivatkin viljan

⁶³ SAY: Huittinen, Matkusjoki 1674–1693; Viikki 1973, s. 70. Vaikka tilanne oli saattanut aikojen kuluessa muuttua ja manttaalimäärään oli mahdollista hakea alennusta, koko kylän manttaaliluvut pysyivät kuitenkin muuttumattomina koko loppuvuosisadan. SAY: Huittinen, Matkusjoki 1974–1693, 1694–1713; Viikki 1973, s. 70, 423.

⁶⁴ Vuoden 1646 maakirjakartta selityksineen Matkusjoen kylästä [http://www.nic.funet.fi/pub/sci/geo/carto/vanhatkartat/maakirjakartat/medres/a1/a1_194.jpg].

⁶⁵ SAY: Huittinen, Matkusjoki 1674–1693, 1694–1713; Viikki 1973, s. 70–72.

⁶⁶ SAY: Huittinen, Matkusjoki 1674–1693; Wilmi 1991, s. 216–217.

jälkeen merkittävin ravinnonlähde. Lähes joka talossa kasvatettiin nauriita, hampppua ja pellavaa kotitarpeiksi ja humalaa oluen valmistukseen. Usein talolla oli myös oma tai kylällä yhteinen kaalimaa.⁶⁷

Lisäksi Paukkiossa oli varmasti kotieläimiä, joiden hoitaminen, ruokkiminen, paimentaminen, laidunmaiden aitaaminen ja eläinsuojien kunnossapito merkitsi ympärivuotista työtä. Tietoja 1600-luvun lopun karjamääristä ei ole säilynyt, mutta ainakin vuonna 1635 jokaisessa Vampulan talossa oli keskimäärin 13–14 nautayksikköä. Vetoeläiminä peltotöissä käytettyjä härkiä oli 1630-luvulla joka talossa 2–3, kyytihevonen löytyi lähes joka talosta ja lehmiä oli 3–5. Nautakarjan tuotteet olivat elintärkeitä kotitalouksille; maidon, voin ja lihan lisäksi naudoista saatiin viljelyyn lantaa ja lämmikkeeksi vuotia. Lampaista saatiin villaa ja niitäkin pidettiin tavallisesti useampia taloa kohti. Lihantuoton takia oli tarpeen kasvattaa myös sikoja, joita joka talossa oli yleensä muutama. Lisäksi joka tilalla oli keskimäärin kolme pukkia tai vuohta. Eläinten rehu kasvatettiin niityillä, joista lähimmät olivat kylän kesken sarkajaossa tai vuorovuosina yhden talon nautinnassa. Kaukaisemmat ulkoniityt olivat maan raivanneen talon omia. Heinänteko oli raskas vaihe talon vuotuisessa työkierrössä; heinäkaato, pöyhintä, kokoaminen ja kuormien kuljetus vaati koko kylän työpanoksen. Talvikauden sisäruokinta edellytti suuria heinävarastoja. Keväällä karja laidunsi kylän kesannolla olevalla peltopuoliskolla; Matkusjoenkin peltoalue oli vuoden 1646 maakirjakartassa jaettu aidalla kasvu- ja kesantopuoliksi.⁶⁸

Vaikka suuri osa peltotöistä ajoittuikin kesään, talvikaan ei ollut hiljaiselon aikaa. Syystyöt, kuten viljan puinti, saattoivat venyä jopa joulun asti. Talven hyvät rekikelit merkitsivät matkustuskauden alkamista; viljaa ja muita tuotteita kuljetettiin markkinoille ja kaupunkeihin tehtiin kauppamatkoja. Talvella tehtiin myös metsätöitä, kun poltto-, sahaus- ja rakennuspuita kaadettiin ja kuljetettiin kotitalolle. Sisällä erityisesti naiset, lapset ja palkolliset kutoivat ja neuloivat, valmistivat ja korjasivat kalastusvälineitä ja veistivät tarve-esineitä.⁶⁹

Matkusjoen kylä oli kalkin saannin kannalta edullisessa asemassa; Satakunnan ainoat tunnetut kalkinsaantipaikat olivat kaikki Vampulassa ja niistä yksi louhos oli Matkusjoella. Kalkkikiveä kerättiin kylässä erityisesti joen rannalta ja vedestä. Paukkiolaisetkin keräsivät ja polttivat kalkkia peltojen lannoitusaineeksi ja muurauskalkiksi. Tila hankki todennäköisesti lisäansioita kalkinmyynnillä. Vampulan kappalaiset yrittivät omia seudun kalkkilouhokset ja johtaa kalkin polttoa; esimerkiksi Martinus Hodenius haastoi naapurinsa oikeuteen vuonna 1679, kun muut matkusjokelaiset yrittivät kerätä kalkkia kappalaisen kalkkitehtaan alueella ja sen läheisyydessä. Oikeus antoikin

⁶⁷ Aalto 2006, s. 62; Jokipii 1974, s. 77, 85, 90, 93–97, 100–101; Viikki 1973, s. 190–194. Myös kala oli tärkeä ravinnonlähde; Huittisissa jokikalastus olikin yleistä. Jokipii 1974, s. 315.

⁶⁸ Jokipii 1974, s. 155–168, 195, 199–200, 206–209; Viikki 1973, s. 224–226, 233–235. Ks. myös liite 4.

⁶⁹ Aalto 2006, s. 62; Wilmi 1991, s. 219.

naapureille sakkoja ja kielsi vahingonteot Matkusjoen louhoksella.⁷⁰ Lisäksi tervanpoltto kotitarpeiksi oli yleistä; palvelusväen ja ruotumiesten palkanmaksun sekä veronmaksun kannalta tärkeää rahaa saatiin viemällä tervaa myyntiin Turkuun ja muihin kaupunkeihin. Huittislaisten tärkeimmät myyntituotteet olivat kuitenkin maataloustuotteita, viljaa, teuraskarjaa, voita ja talia.⁷¹

Yksi tärkeä Paukkion tilan sivuelinkeino ja rahatulojen lähde oli ylimääräisenä postitalona toimiminen. Paukkio oli jo 1660-luvulta lähtien toiminut ylimääräisenä postitalona. Tuolloin talon isäntä, eli Erkin isoisä Antti Mikonpoika, vastasi sekä viikoittaisen valtakunnanpostin että kihlakunnan sisäisen postin kuljettamisesta seuraavaan reitin varrella olevaan postitaloon, ja sai tätä vastaan rahapalkkion sekä tiettyjä vapautuksia päivätoista ja kyyditysmaksuista. Kun kruunun postitie siirrettiin v. 1676 kulkemaan läntistä rantatietä pitkin, Paukkion talon tehtäväksi jäi hoitaa vain kihlakunnanpostin kuljetusta eli paikallisten hallintoviranomaisten, kuten maaherrojen, voutien, tuomareiden ja alempien virkamiesten toimiinsa liittyvää kirjeenvaihtoa. Kihlakunnanpostin kuljetus oli yksi talonpoikien rasituksista ja velvollisuuksista. Postitalonpojiksi tuli asettaa hyviä ja kunnollisia, mieluummin luku- ja kirjoitustaitoisia, miehiä, jotka asuivat yleisten teiden ja oikopolkujen varsilla. Pitäjäläiset valitsivat ylimääräisen postitalonpojan keskuudestaan sopivilla paikoilla asuvien ja toimesta kiinnostuneiden talollisten joukosta. Rasitusta vastaan he saivat muilta talollisilta korvauksen, joka maksettiin joko parseleina tai rahapalkkana. Palkan suuruudesta ei ole tarkkoja tietoja, mutta ennen vuotta 1699 se oli reilusti alle 10 taalaria vuodessa. Ilmeisesti toimi ei ollut kovin haluttu; rasitus saattoi vaikuttaa suuremmalta kuin siitä saatu, vaivaan suhteutettuna varsin pieni palkka. Monet hoitivat tehtävää vain vuoden tai pari; virka ei näytä kovin usein periytyneen isältä pojalle.⁷² Paukkio teki tässä suhteessa kuitenkin poikkeuksen. Tila säilyi ylimääräisenä postitalona pitkään; Erkin isoisän jälkeen toimea hoiti Erkin isä, jonka nimissä tehtävä säilyi läänintilien postitalonpoikien luetteloiden mukaan vuoteen 1698 asti. 1680-luvulta lähtien Paukkio toimitti virkapostia pohjoiseen mentäessä noin 20 kilometrin matkan Huittisten Sammun kylään ja etelään päin Loimaan postitaloon.⁷³

Paukkiolle ylimääräisenä postitalona oleminen merkitsi toisaalta sivutulon saamista, mutta samalla vei työvoimaa ja aikaa talon muilta töiltä. Itse postitalonpojan lisäksi postia saivat kantaa myös talollisen pojat tai rengit; todennäköisesti juuri Erkki ja hänen veljensä hoitivat virkapostin kuljetusta Paukkion osalta. Isäntä itse kuitenkin vastasi postista; mikäli muita kuljettajia ei ollut tai rengit eivät

⁷⁰ Jokipii 1974, s. 478–479, 502; Viikki 1973, s. 263–264.

⁷¹ Jokipii 1974, s. 371, 375; Nygård 1989, s. 143–144; Vahtola 2004, s. 136–137; Viikki 1973, s. 281–282.

⁷² Jokipii 1974, s. 556, 560; Jutikkala 1938, s. 107; Pietiäinen 1988, s. 42, 90–91, 116–119; Viikki 1973, s. 413–414, 886. Myös tuomiokirjakortisto viittaa joihinkin tapauksiin, joissa ylimääräinen postitalonpoika haluaa päästä eroon virastaan. TUOKKO 42.

⁷³ KA, Turun ja Porin läänin tilejä 7394: 2854, Postitalonpoikien luettelo 1693; 7401: 3133, Postitalonpoikien luettelo 1695; 7404: 3180, Postitalonpoikien luettelo 1696; 7408a: 2457, Postitalonpoikien luettelo 1697; 7412: 1928, Postitalonpoikien luettelo 1698; Viikki 1973, s. 413–414.

jostakin syystä olleet saapuvilla, postitalonpojan oli itse lähdeävä matkaan. Säännösten mukaan kihlakunnanpostia tuli kuljettaa aina tarpeen tullen ja vuorokaudenajasta, säästä tai muista olosuhteista riippumatta. Postin saapuessa naapuripostitalosta se piti viivyttelemättä ja pikimmiten, mieluiten hevosella, kuljettaa eteenpäin kaikkia sopivia oikoteitä käyttäen. Postinkulku oli kuitenkin tavallisesti hidasta. Huonoissa olosuhteissa, esimerkiksi kelirikon, tulvan, hevospulan tai talven pimeyden ja kovan pakkasen aikaan, matkanteko oli hankalaa ja taipaleen kesto venyi. Toisinaan posti vietiin jalan; kruunu ei voinut vaatia ratsujen käyttöä kaikissa tilanteissa talonpoikien mahdollisen varattomuuden ja tiestön ajoittaisen huonokuntoisuuden vuoksi. Matkan pituudesta, kulkuvälineestä ja sääolosuhteista riippuen yksi postinkantomatka kesti useita tunteja; postirenki, postitalonpojan poika tai isäntä itse oli näin ollen poissa suunnilleen päivän tai enintään kaksi viikossa.⁷⁴ Ilmeisesti kihlakunnanpostia liikkui kuitenkin harvemmin. Toiminta oli hiljaista ja ylimääräisen postitalonpojan toimi oli enemmänkin sivutoimen luonteista. Lisäksi postitalonpojat lähettivät toisinaan vastoin sääntöjä pikkulapsia, talon naisväkeä tai muita kuljettamaan kirjeitä, kun miesväkeä ei aina haluttu irrottaa talontöistä; näin vaiva ja työvoiman menetys oli pienempää. Sääntöjen laiminlyönneistä, huolimattomuudesta, ja postin viivästymisestä kuitenkin rangaistiin käräjillä toimesta erottamisella, sakoilla tai vankeudella.⁷⁵

2.4 Nuorukaisesta Paukkion isännäksi ja perheenpääksi

1680-luvun alkupuolella Erkki tapasi tulevan vaimonsa Liisa Sipintyttären. Kenties nuoret tutustuivat toisiinsa tavalliseen tapaan markkinoilla, kirkonmäellä tai kylällä, kenties tapaaminen oli vanhempien puolelta suunniteltu. Avioliitto solmittiin ilmeisesti vuonna 1685, ja Liisa muutti tämän jälkeen Paukkioon.⁷⁶ Todennäköisesti Liisa oli jonkun talollisen tytär, kun ajan tapana oli naida omasta säädystään. Avioliitosta ei ole mainintaa Vampulan historiakirjan vihittyjen luettelossa, joten Liisa oli luultavasti kotoisin Vampulan kappeliseurakunnan ulkopuolelta.⁷⁷

Länsi-Suomessa tapana oli, että vain tilan tuleva perijä, yleensä juuri vanhin poika, jäi asumaan kotitalalleen vaimonsa kanssa.⁷⁸ Niinpä myös Erkki jäi perustamaan perhettä lapsuudenkotiinsa, kun taas sisarukset lähtivät todennäköisesti kotoaan viimeistään mentyään naimisiin. Erkin veli Antti muutti pois vuonna 1688, Juhasta tuli ruotusotamies ja hän katoaa henkikirjoista jo 17-vuotiaana vuonna 1686

⁷⁴ Pietiäinen 1988, s. 31–35, 91; Viikki 1973, s. 414.

⁷⁵ Jokipii 1974, s. 559–560; Pietiäinen 1988, s. 54–55, 91.

⁷⁶ Lasse Iso-Iivari, 'Vampulan talonhaltijaluettelo' [<http://users.utu.fi/isoi/talot/vampula.htm>], luettu 15.1.2008; SAY: Huittinen, Matkusjoki 1674–1693; Warpula 2006, s. 201.

⁷⁷ KA, Vampulan seurakunnan arkisto I C:1, Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723; Viikki 1973, s. 46, 56.

⁷⁸ Nygård 1989, s. 39.

ja Sipi lähti mentyään naimisiin Valpuri Bernhardintyttären kanssa vuonna 1693. Erkin sisar Valpuri puolestaan menehtyi nuorena, 17-vuoden iässä, vuonna 1691.⁷⁹

Erkki sai ensimmäisen lapsensa vuonna 1686. Poika kastettiin Vampulan kappelissa joulukuussa Heikki Erkinpojaksi. Tytär Liisa syntyi vuonna 1687 tai 1688; historiakirjoissa hänen kasteestaan ei ole merkintää, mutta tyttö kuitenkin merkittiin rippikirjaan vuonna 1699 ja maksoi henkirahaa viimeistään vuodesta 1703 lähtien. Vuonna 1689 syntyi kolmas lapsi, joka kastettiin lokakuussa Anna Erkintyttäreksi.⁸⁰ Taloudessa asui siis 1690-luvulle tultaessa suvun jäseniä neljästä eri sukupolvesta; syytingillä olivat Erkin isovanhemmat Antti ja Maija ja isäntäparina vanhemmat Mikko ja Valpuri, joiden lisäksi talossa asuivat Erkki ja Liisa lapsineen sekä Erkin vielä naimattomat sisarukset Sipi, Valpuri, Taneli ja Riitta. Vuonna 1690 talon töiden avuksi oli palkattu vielä piika Valpuri. Talo alkoi siis olla varsin kookas ja ylitti väkimäärältään jo naapuritalo Luukin, jossa kappalainen Johannes Liliuskin oli alkanut jatkamaan sukuaan.⁸¹

Vuonna 1692, Erkin lähestyessä 30 vuoden ikää, perheeseen syntyi kolmas tytär, joka kastettiin kappelissa helmikuussa ja nimettiin, todennäköisesti Erkin edellisvuonna kuolleen sisaren mukaan, Valpuriksi. Vauva kuoli kuitenkin pian, noin kolmen kuukauden ikäisenä, ja haudattiin toukokuussa kappelikirkon sisälle.⁸² Lapsen ensimmäinen ikävuosi olikin tuohon aikaan kaikkein vaarallisinta aikaa hänen elämässään; erityisesti imeväisten kuolemat olivat tavallisia, kun taudit tarttuivat helposti pieniin lapsiin.⁸³ Vuonna 1693 Erkki sai toisen poikansa, joka kastettiin Juha Erkinpojaksi.⁸⁴

Erkin isä Mikko Antinpoika oli Paukkion isäntä vielä vuonna 1693 henkikirjan mukaan. Tuolloin Mikko oli jo yli viisikymppinen; hänen syytingillä oleva isänsä Antti oli puolestaan poikkeuksellisen iäkäs ja eli jo 75. ikävuottaan.⁸⁵ Erkki ja Liisa olivat joutuneet jo tovin odottamaan sukupolven vaihdosta. Olikin tavallista, ettei isännys seurannut välittömästi vanhemman pojan avioitumista; usein vanhemmat jatkoivat isäntänä ja emäntänä aina 55–60 ikävuoteen saakka.⁸⁶ Paukkion isännänvaihdos tapahtui henkikirjojen mukaan vuonna 1694, jolloin talon isännäksi ja emännäksi on merkitty Erkki ja

⁷⁹ KA, Vampulan seurakunnan arkisto I C:1, Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723; SAY: Huittinen, Matkusjoki 1674–1693.

⁸⁰ KA, Vampulan seurakunnan arkisto I C:1, Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723; KA, Vampulan seurakunnan arkisto I Aa:1, Rippikirja 1699–1726; SAY: Huittinen, Matkusjoki 1693–1713.

⁸¹ KA, Vampulan seurakunnan arkisto I C:1, Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723; SAY: Huittinen, Matkusjoki 1674–1693.

⁸² KA, Vampulan seurakunnan arkisto I C:1, Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723; SAY: Huittinen, Matkusjoki 1674–1693.

⁸³ Viikki 1973, s. 30–31; Warpula 2006, s. 208.

⁸⁴ KA, Vampulan seurakunnan arkisto I C:1, Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723.

⁸⁵ KA, Turun ja Porin läänin tilejä 7394: 3062, Henkikirja 1693; KA, Vampulan seurakunnan arkisto I C:1, Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723; SAY: Huittinen, Matkusjoki 1634–1653, 1654–1673, 1674–1693.

⁸⁶ Warpula 2006, s. 209.

Liisa.⁸⁷ Isovanhempien tapaan Mikko ja Valpuri jäivät taloon syytingille; maan käyttöoikeuden ja talon perijä siis hoiti vanhempien elatuksen heidän kuolemaansa asti. Kuten usein, perinnön siirto ja vanhempien syytingille jääminen sattui Erkin ja Liisankin kannalta elämänvaiheeseen, jossa heillä oli omat pienet lapset hoidettavanaan. Uudelle isäntäparille osui tässä tapauksessa ikään kuin kolmoistaakka, kun tilan oli ylläpidettävä paitsi lapset myös kaksi sukupolvea vanhempia syytinkiläisiä.⁸⁸

Siirtyessään syytingille vanhemmat joutuivat samalla vetäytymään syrjään talon päätösvallasta. Erkistä tuli kodin taloudellisista resursseista, omaisuudesta ja talonväestä vastaava perheenpää. Samalla isäntä vastasi talon asukkaiden kristillisestä kasvatuksesta ja ohjauksesta ja huolehti kotitalouden yhteisen edun toteutumisesta. Toki vanhemmatkin yhä tarjosivat neuvojaan ja oman arvokkaan kokemuksensa tilan hyödyksi, mutta isännällä oli lopullinen päätösvalta talon asioista. Samaan tapaan anoppi luovutti emännyyden miniälleen; emäntä vastasi erityisesti talon huollosta sekä ruoan säilömisestä ja riittävydestä.⁸⁹

Erkin ensimmäisenä isäntävuonna 1694 Paukkio oli väkimäärältään isoin ja eniten palvelusväkeä pestannut talo Matkusjoen kylässä. Edellisvuodet olivat ilmeisesti olleet melko suotuisia; Erkillä oli varaa palkata kolme palkollista työskentelemään tilalla. Yhden rengin ja kahden piian lisäksi työpanoksensa antoivat Erkin talossa asuvat nuoremmat sisarukset, 17-vuotias veli Taneli ja 15-vuotias Riitta. Erkin äiti Valpuri saattoi olla vielä työkykyinen, vaikka olikin jo varsin iäkäs. Erkin isovanhemmat olivat todennäköisesti jo liian vanhoja ja raihnaisia osallistumaan talon töihin. Erkin isän, Mikko Antinpojan, siirtyminen syytingille tavallista nuorempana ja hänen puuttumisensa seuraavien vuosien henkikirjoista viittaa siihen, että isä on sairastunut vuonna 1693 tai 1694.⁹⁰ Tila oli paitsi työvoiman määrältään myös kylvöltään vuonna 1695 kylän vaurain ja suurin talo Matkusjoella.⁹¹

2.5 Erkki yhteisön jäsenenä

Erkki Mikonpojan keskeisin rooli oli hänen elämänsä viimeisinä vuosina toimia kotitilansa isäntänä, päätösten tekijänä sekä perheensä päänä. Tärkeimmän toimintayksikön muodostikin kotitalous, jonka etu oli sen jäsenille ensisijainen. Kotitila oli ennen kaikkea tuotantoyksikkö, jonka tärkeimpänä taloudellisena resurssina oli työvoiman ohella maaomaisuus. Perheen tai sukulaisuuden sijaan kotitalo,

⁸⁷ KA, Turun ja Porin läänin tilejä 7397: 3076, Henkikirja 1694.

⁸⁸ KA, Vampulan seurakunnan arkisto I C:1, Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723; KA, Vampulan seurakunnan arkisto I Aa:1, Rippikirja 1699–1726. Ks. myös Jaakkola e.a. 1994, s. 25; Viikki 1973, s. 104, 107.

⁸⁹ Jaakkola e.a. 1994, s. 25; Warpula 2006, s. 208–211.

⁹⁰ KA, Turun ja Porin läänin tilejä 7397: 3076, Henkikirja 1694; 7401: 3286–3287, Henkikirja 1695; 7404: 3358, Henkikirja 1696; KA, Vampulan seurakunnan arkisto I C:1, Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723; SAY: Huittinen, Matkusjoki 1674–1693, 1694–1713. Vaivaiset ja sairaat voitiin vapauttaa henkirahan maksusta. Karskela 2002, s. 140.

⁹¹ SAY: Huittinen, Matkusjoki 1694–1713; KA, Turun ja Porin läänin tilejä 7401: 3073, Kymmenysluettelo 1695.

joka kattoi sekä rakennukset, maat että ihmiset, edusti jatkuvuutta. Maisemaan kiinnittynyt tila haluttiin säilyttää, mielellään omassa suvussa, jakamattomana. Kotitalous muodostui pelkän ydinperheen sijaan suuremmasta yhteisöstä, jota erilaiset sukulaisuussuhteet kuitenkin useimmiten sitoivat yhteen. Laajempi sukuyhteisö puolestaan käsitti maatilalla asuvan lähisuvun lisäksi muualla elävät sukulaiset. Yhteistyöllään suku saattoi parantaa jäsentensä olosuhteita ja mahdollisuuksia ja samalla loi turvaa huolehtimalla ryhmänsä heikommista, esimerkiksi vanhoista ja sairaista, jäsenistä. Suku ja kotitalous tarjosivat toimintaedellytyksiä jäsenilleen; yksilön menestys saattoi pitkälti toteutua vain kotitalon menestyksen kautta. Kotitalous ei kuitenkaan ollut pelkkä ravinnon, lapsien ja elinmahdollisuuksien tuotantoyksikkö; toki erilaiset perhe- ja tunnesiteet merkitsivät yhteisön jäsenille paljon. Erkkikään ei ollut kotonaan vain isäntä – samalla hän oli talon asukkaille aviomies, isä, veli, poika ja pojanpoika.⁹²

Erkki Mikonpojalla oli kuitenkin erilaisia rooleja ja statuksia myös paikallisyhteisössään. Kuten luvussa 2.4 on todettu, Erkin isännöimä tila oli ympäristöönsä suhteutettuna varsin vauras. Sen isäntänä oleminen toi Erkille velvollisuuksien ja oikeuksien mukana uudenlaista arvoa yhteisössään. Talonpoikaissäätöyn kuuluvana kruununtalonpoikana Erkki edusti oikeastaan tavallisten talonpoikien keskiluokkaa; perintötalonpojat, jotka katsoivat omistavansa viljelemänsä maan, olivat talonpoikaisryhmän korkeinta luokkaa. Käytännössä ero ei kuitenkaan juuri näkynyt, kun maanluontoon katsomatta talot tavallisesti siirtyivät isältä pojalle ja olivat täysin samanarvoisia kruununveroissa, rasituksissa ja monessa muussakin suhteessa. Talonpoikien sääty ei siis ollut yhtenäinen, vaan jakautui sisäisesti erilaisiin ryhmiin, joiden yhteiskunnallinen asema ja olosuhteet poikkesivat toisistaan. Selvän yläluokan muodostivat varakkaat ratsutilalliset. Rusthollareilla oli yhteisössään statusta ja korkeampaa yhteiskunnallista arvoa; usein juuri he osallistuivat aktiivisesti yleisten asioiden hoitoon ja hoitivat erilaisia luottamustehtäviä, esimerkiksi kylän edusmiehen tai lautamiehen toimea. Samalla he erottuivat muista korkealla elintasollaan. Statusta ilmaistiin esimerkiksi ylellisyystavaroilla, pukeutumisella ja tavallista suurempien juhlien järjestämisellä. Myös osa vauraammista tavallisista talonpojista pyrki samaan tapaan korostamaan eroavuuttaan naapureistaan.⁹³ Ehkä Paukkionkin isännät olivat tai ainakin kokivat olevansa yhteisössään tavallisia talollisia arvostetumpia; olihan talolla vaurautensa lisäksi jo pitkään ollut suvussa hallinnon toiminnan kannalta tärkeä, tosin muutoin ilmeisesti hieman hyljeksitty ja vähemmän arvossa pidetty, postitalonpojan luottamustoimi.⁹⁴

Erkki Mikonpoika oli myös kyläyhteisön jäsen. Matkusjoen naapurusto asui tiiviisti ja lähekkäin sekä noudatti peltoviljelyn vaatimaa yhteistä työrytmiä. Juuri peltojen sarkajako ja kaksivuoroviljely

⁹² Jaakkola e.a. 1994, s. 34; Lehtonen 1990, s. 37, 53, 55–56, 71–72; Warpula 2006, s. 209. Erkin sukulaisuussuhteista ks. esim. SAY: Huittinen, Matkusjoki 1674–1693, 1694–1713.

⁹³ Laurikkala 1961, s. 14–17, 26–30; Viikki 1973, s. 85, 699.

⁹⁴ Pietiäinen 1988, s. 90; Viikki 1973, s. 413–414.

vaativat kyläläisiltä ympärivuotista yhteistoimintaa ja -työtä. Kun talojen sarat pelloilla ja niityillä olivat siroteltuina kymmeniin paikkoihin, lannoitus-, maanmuokkaus- ja kylvötyöt, ojitus sekä sadonkorjuu ja heinänteko oli suoritettava yhtä aikaa. Niinpä maataloustyöt tehtiin tavallisesti yhdessä talkoovoimin. Myös kylän karja laidunsi yhdessä ja aidat tehtiin ja ylläpidettiin yhteisesti. Peltojen ja niittyjen lisäksi suurin osa metsistä oli yhteisomistuksessa, kun tavallisesti juuri yksittäinen kylä omisti jakokuntana sitä ympäröivät metsämaat. Lisäksi Matkusjoen kylällä oli yhteinen vesimylly ja todennäköisesti tavalliseen tapaan yhteinen tai yhteisiä kaivoja. Kylän kollektiivisuus ei siis perustunut pelkästään maanviljelyyn; myös ympäröivän maa-alueen ja luonnon nautintajärjestelyt ja suuri osa muusta työnteosta perustui kylän yhteistoimintaan. Yhteistyön välttämättömyys lujitti kyläläisten keskinäistä solidaarisuutta ja muodosti perustan keskinäiselle naapuriavulle. Kyläläiset auttoivat toisiaan erilaisissa töissä ja suuremmissa hankkeissa, esimerkiksi talon rakentamisessa, ja asianomainen kestiti auttajiaan ruoalla ja juomalla. Myös naapuriavun muut muodot, kuten lainaaminen ja lahjoittaminen, olivat yleisiä. Yhteistoiminta ei ollut pelkästään arkista aherrusta; tapana oli myös juhlia yhdessä esimerkiksi talkoiden ja elonkorjuun päätteeksi ja yleisinä juhlapäivinä. Naapurusto kutsuttiin myös häihin, ristiäisiin ja hautajaisiin. Kirkkomatkat kuljettiin yhdessä tai kilpaa ajaen kyläläisten kesken. Kirkkossakäynti, käräjät, markkinat, torit, kaivot, yhteismaat, talkoot, pidot ja juhlat muodostivat sosiaalisen vuorovaikutuksen spontaaneja ja toistuvia foorumeja, jotka lujittivat kyläläisten suhteita ja rakensivat yhteisöllisyyttä. Foorumit takasivat tiedonkulun sekä toimivan ja vilkkaan kommunikaatioverkon, jossa erityisesti naisten merkitys ja vaikutusvalta olivat suuret. Kylä kotipaikkana oli yksi tärkeä identiteettiä muovaava tekijä; kun ihmisen toiminta tapahtui enimmäkseen kotikylässä, ympäröivä maailma jäsenyi ja erottui ympäristön kylinä. Toisaalta tiivis asuminen ja kollektiivisuus eivät merkinneet pelkästään auvoista yhteistyötä ja läheisten ystävyysuhteiden muodostumista; samalla ne johtivat väistämättä keskinäisiin riitoihin ja toraan. Konflikteja syntyi esimerkiksi yhteismaiden ja myllyn käytöstä sekä kyläläisten yhteisten velvollisuuksien suorittamisesta tasavertaisesti. Salaisuuksia oli vaikea pitää ja huhut ja juorut syntyivät ja levisivät nopeasti. Kyläkuri piti huolta normien ja tapojen noudattamisesta. Erityisesti rikkaiden talollisten ja muiden välinen sosiaalinen kiulu saattoi kasvaa yhteistyötä ajatellen liian suureksi. Naapuruston keskinäinen riita saattoikin olla vakava uhka kyläläisten elannolle.⁹⁵

Matkusjoen kyläyhteisön suhteista ja Erkin sosiaalisesta asemasta kylässään voi lähteiden rajallisuuden takia tehdä lähinnä välillisiä päätelmiä. Naapuruston kesken ei ainakaan ollut käräjille

⁹⁵ Aalto 2006, s. 60–61; Laurikkala 1961, s. 124–126, 128, 131–135, 143; Lehtonen 1990, s. 70–73; Viikki 1973, s. 121–122, 125, 242–243, 332, 699–703, 708.

johtaneita vakavampia riitoja tai konflikteja Erkin viimeisinä elinvuosina 1695–1697.⁹⁶ Jonkinlaista pienimuotoista närää on saattanut tosin nousta pinnalle esimerkiksi Matkusjoen kalkkilouhoksen käytöstä, sillä kyläläiset olivat käräjillä louhokseen liittyen ainakin vuosina 1679 ja 1727.⁹⁷ Sitä vastoin naapuruston hyvistä väleistä kertoo muun muassa se, että vuoden 1692 syyskäräjillä kylän myllyn osakkaat esiintyivät yhteisenä rintamana, jonka edusmiehenä Erkki Mikonpoika toimi valittaessaan käräjille kylän myllyn palosta.⁹⁸ Pääosin lähteet viittaavat muutenkin hyviin väleihin. Kasteluetteloista tulee esimerkiksi ilmi, että naapurit olivat toistensa lasten kummeja. Sukulaisten lisäksi olikin tavallista valita lapselle kummeja naapurustosta ja mielellään paremmista perheistä oman säädyn yläpuolelta. Luukin Johannes Lilius ja hänen vaimonsa Maria Fabricius ovatkin naapuriensa monien lasten kummeja. Toisaalta myös Laatin Matti Jaakonpoika ja hänen vaimonsa Maria Yrjöntyttö toimivat Erkin ja Liliuksen lasten kummeina ja Erkki ja Liisa vastaavasti naapureidensa lasten kummeina.⁹⁹

Selvää siis on, että pienen kolmen talon kylän asukkaat tunsivat toisensa hyvin ja olivat päivittäin tekemisissä keskenään. Naapurithan tunsivat toisensa vuosien takaa; lähinnä talojen palveluskunta vaihtui. Samat pariskunnat asuivat yhä Laatisissa ja Luukissa. Kylä oli saanut uusiakin vakinaisempia asukkaita vuonna 1692, jolloin vuonna 1691 kappelin lukkarin virassa aloittanut Yrjö Antinpoika muutti Matkusjoelle. Hän oli naimisissa Johannes Liliuksen vaimon sisaren Kirstin kanssa ja asusti Luukin mailla mökissä. Kun vaimo Kirsti kuoli vuonna 1692 tai 1693, Yrjön kanssa samaan torppaan tuli asumaan Luukin pitkäaikainen elätti Agnes.¹⁰⁰ Lisäksi kylän mailla, ehkä ulkotiluksilla, saattoi olla ruotusotamiehen torppa, jossa Paukkion, Luukin tai Laatin ruodun sotilas asusti perheineen.¹⁰¹

Kyläläisten sosiaalisesta hierarkiasta voi tehdä joitakin arvioita heidän säätynsä ja varallisuutensa sekä kappelin penkkijärjestyksen perusteella. Alimpana olivat elätit ja itselliset; vuonna 1694 ja 1697 kylässä asui aiemmin mainittujen lisäksi ainakin Maisa-niminen leski itsellisenä. Itsellisnaiset istuivatkin Vampulan kappelissa takapenkillä.¹⁰² Seuraavana arvoasteikolla olivat talojen rengit ja piijat; vaikka palkolliset olivat tärkeitä kotitalouden jäseniä ja elivät samanlaisissa olosuhteissa kuin talon haltijaväki, he työskentelivät kuitenkin isäntäväkensä alaisuudessa. Myös lukkari Yrjö kuului maata omistamattomana henkilönä eli itsellisenä talollisia alempaan väestönosaan. Suntion puuttuessa

⁹⁶ KA, KO a 15: 141-, 219-, 450-; KO a 16: 13-, 234-, 400-, 441-; KO a 17: 116-.

⁹⁷ Viikki 1973, s. 263–264.

⁹⁸ Luukin piika Riitta oli vahingossa polttanut myllyn ja joutui lain mukaisesti korvaamaan siitä osan. KA, KO a 7: 397–398, Huittisten syyskäräjät 1692.

⁹⁹ KA, Vampulan seurakunnan arkisto I C:1, Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723; Lempiäinen 1965, s. 188–190; Viikki 1973, s. 700. Kummin roolista ks. esim. Lempiäinen 1965, s. 174–194.

¹⁰⁰ SAY: Huittinen, Matkusjoki 1674–1693, 1694–1713; Viikki 1973, s. 529.

¹⁰¹ Karskela 2002, s. 168; Viikki 1973, s. 351–352. Henkikirjoissa ruotusotilasta ei kuitenkaan näy, koska sotaväki oli vapautettu henkirahan maksusta. Karskela 2002, s. 140.

¹⁰² KA, Turun ja Porin läänin tilejä 7397: 3111, Itsellisten karjaluetelo 1694; 7408a: 3151, Henkikirja 1697; Laurikkala 1961, s. 57; Viikki 1973, s. 465–466.

Vampulan kappeliseurakunnasta lukkari edusti kirkollisen virkakunnan alinta astetta; hänen tehtävänsä olivat verrattavissa virkatalon rengin ja kirkon vahtimestarin tehtäviin. Toisaalta lukkarin virka saattoi nostaa Yrjön sosiaaliselta asemaltaan melkein talollisten tasolle, kun viranhoitoon vaadittiin luku- ja kirjoitustaitoa ja lukkari toimi seudun lasten ja nuorten opettajana. Lisäksi lukkarin tulot olivat vakinaiset ja varmat; Vampulan edellisellä lukkarilla oli ollut varaa palkata pojilleen jopa kotiopettaja.¹⁰³ Taloista Laati oli kylän pienimpänä tilana Paukkiota ja Luukia hierarkiassa alempana. Toisaalta hyvän penkkisijan lunastus kappelista 1680-luvulla toi Laatille statusta. Paukkion ja Luukin väki istui varmasti kuitenkin paremmilla paikoilla kappelissa, vaikka ensimmäiset rivit olivatkin varattuja Vampulan suurimmille ja vauraimmille tiloille sekä tärkeimpiä luottamustehtäviä hoitaville talonpojille.¹⁰⁴ Naapurin kappalainen Johannes Lilius oli papiston säätyyn kuuluvana ja oppineena miehenä asemaltaan Paukkion isäntää ylempänä. Toisaalta elintasoltaan ja varallisuudeltaan Luuki saattoi jäädä, kuten aiemmin on tullut ilmi, Paukkiosta jälkeen. Maalaiskappalaiset olivat pappisylimystöön ja suurseurakuntien kirkkoherroihin verrattuna köyhälistöä ja elintapansakin puolesta lähellä kansaa; akateemisesti koulutettuna Lilius kuitenkin edusti yhteisössään opillista sivistystä ja omasi tätä kautta varmasti jonkinlaista vaikutusvaltaa. Kappalaisen taloudellinen asema oli tavallaan muihin kyläläisiin verrattuna turvatumpi, kun hän nautti vakinaista palkkaa ja sai pysyvästi asua veroja maksamatta virkatalossaan.¹⁰⁵

Kotitalouden, suvun ja kylän lisäksi Erkki Mikonpoika oli myös Vampulan kappeliseurakunnan ja Huittisten emäseurakunnan jäsen. Erillinen kappeli oli perustettu vuonna 1650, kun kulmakuntalaiset olivat valittaneet matkan Huittisten kirkkoon olleen liian pitkä ja kirkkoherran käyneen liian harvoin Vampulassa. Kappeliseurakunnan myötä vampulalaiset saivat oman keskuudessaan asuvan kappalaisen ja lähistölleen kappelikirkon, jossa säännölliset jumalanpalvelukset ja saarnat pidettiin.¹⁰⁶ Seurakunta muodosti yhden ihmisen perusyhteisöistä, johon jokainen kasteessa liittyi. Tiukasti määritelty luterilainen puhdasoppisuus yhdisti seurakuntalaiset, ja laajemmin koko valtakunnan kristityt, toisiinsa. Yhteisö ruumiillistui kokoontuessaan kirkkoon jumalanpalveluksiin, perjantain viikkosaarnoihin ja juhlapyhäpäivien saarnoihin; läsnä olivat myös kirkkoon tai kirkkomaalle haudatut edelliset sukupolvet, ja tuleviin vihjasivat vihkimiset ja kasteet, joita kirkossa toimitettiin. Myös yhteisön hierarkia oli nähtävillä kirkossa esimerkiksi vaakunoiden, lahjoitusten ja penkkijärjestyksen muodossa. Seurakuntayhteisöön kuulumista pidettiin erittäin tärkeänä; ehtoolliselta sulkemista pidettiin vakavana

¹⁰³ Juva 1955, s. 102–103; Laurikkala 1961, s. 45, 58; Vahtola 2004, s. 159; Viikki 1973, s. 526, 529. Lukkarin tehtäviin kuului muun muassa kappelirakennuksen kunnossapidosta ja siisteydestä huolehtiminen, järjestyksen ylläpitäminen kirkonmenoissa ja erilaisten töiden tekeminen kappelin virkatalolla. Viikki 1973, s. 526.

¹⁰⁴ SAY: Huittinen, Matkusjoki 1694–1713; Vahtola 2004, s. 159; Viikki 1973, s. 71–72, 226–227, 465–466.

¹⁰⁵ Juva 1955, s. 100; Laurikkala 1961, s. 12–13, 24–25; Viikki 1973, s. 423, 506, 522–523.

¹⁰⁶ Juva 1955, s. 12; Viikki 1973, s. 422–423.

ja ankarana rangaistuksena. Yksilön kristilliset elämäntavat ja hartaus vaikuttivat hänen maineeseensa. Osanotto sunnuntaijumalanpalveluksiin sekä rukouspäivien ja juhlapyhien saarnoihin oli pakollista; kirkossakäyntiä, sapatin kunnioittamista ja katekismuksen osaamista valvottiin tarkasti. Lisäksi kunnan kristityn tuli ripittäytyä aika ajoin, kun pienemmätkin synnit tuli tunnustaa ja sovittaa. Yhteisön normeja ja lakeja rikkonut joutui alistumaan erilaisiin kirkkorangaistuksiin¹⁰⁷ ja katumusharjoituksiin. Esimerkiksi aviorikokset, salavuoteus, jumalanpilkka, noituus ja taikuus olivat sekä kirkollisen että maallisen oikeuden mukaan vakavia ja rangaistavia rikoksia. Seurakuntaan kuulumisen ei kuitenkaan merkinnyt pelkästään valvovan silmän alla elämistä ja pitkien saarnojen kuuntelemista. Kirkkoon kokoontuminen tarjosi tilaisuuden tavata tuttavien ja vaihtaa kuulumisia; tätä tehtiinkin jopa saarnaa häiriten. Olut ja viinakin toisinaan virtasivat, kun koko kansa oli koolla pyhäpäivisin. Jumalanpalvelusten jälkeen seurustelu jatkui kirkonmäellä.¹⁰⁸

2.6 Erkin viimeiset vaikeat vuodet

Vuotta 1696 edeltävät vuodet, ja vuosikymmenet, olivat olleet Paukkion tilan kannalta suotuisaa aikaa kuten luvuissa 2.2 ja 2.4 tuli ilmi. Erkin ensimmäisenä isännysvuotena vuonna 1694 tila kukoisti ja palkollisiakin oli varaa pitää useampia. Vuosi 1695 näyttäytyy palkollisten määrää tarkasteltaessa jopa parempana; tilalla työskenteli yksi renki ja kolme piikaa.¹⁰⁹ Vuoden 1695 aikana alkoivat kuitenkin vaikeudet. Näytti siltä, että Erkin onni kääntyi ja Paukkion tilan aiempien vuosien "kultakausi" oli ohi. Tilan väkimäärä ja palkollisten määrä alkoi vähetä ja Paukkion asukkaita alkoi kuolla tavallista enemmän.¹¹⁰ Tuolloin ns. suuret kuolonvuodet alkoivat. Koko Suomen aluetta koskettanut vuosisadan pahin katosarja kesti vuodet 1695–1697, minkä seurauksena jopa kolmannes väestöstä menehtyi.¹¹¹

Huittisten pitäjässä oli ollut useita katoja jo 1670- ja 1680-luvuilla; kadot ja tulvat olivat muutenkin tavallisia Satakunnan viljavalla jokilakeudella. Vaikka Huittinen oli seudun paras viljapitäjä, satomäärän vaihtelut vuodesta toiseen olivat varsin voimakkaita. Ilmasto-olosuhteet olivat vaihtelevia, ja niiden rytmiä noudattivat myös talonpoikien vuodentulot. Ihmiset elivät sadosta satoon, kun vilja ei säilynyt kauan ajan kehnoissa varasto-olosuhteissa. Katovuoden synnytti usein tilanne,

¹⁰⁷ Kirkko rankaisi jäsentään synneistä ja rikoksista esimerkiksi sakoilla, vitsalla, seisottamisella tai jalkapuussa tai häpeäpallilla istuttamisella. Ankarin rangaistuksista oli häpeää tuottava julkirippi. Lempiäinen 1963, s. 114; Viikki 1973, s. 559–561.

¹⁰⁸ Juva 1955, s. 59–60, 75, 132; Toivo 2006, s. 187–189; Viikki 1973, s. 417, 552–554, 559–561, 572.

¹⁰⁹ KA, Turun ja Porin läänin tilejä 7397: 3076, Henkikirja 1694; 7401: 3286–3287, Henkikirja 1695; SAY: Huittinen, Matkusjoki 1674–1693, 1694–1713.

¹¹⁰ KA, Turun ja Porin läänin tilejä 7404: 3358, Henkikirja 1696; 7408a: 3151, Henkikirja 1697; KA, Vampulan seurakunnan arkisto I C:1, Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723; SAY: Huittinen, Matkusjoki 1694–1713.

¹¹¹ Jutikkala e.a. 1980, s. 199–200; Viikki 1973, s. 239.

jossa kevät myöhästyi, mutta syksyiset yöhallat tulivat normaaliin aikaan. Myös lyhyt ja kuiva kesä saattoi haitata viljan kypsymistä ja vähentää heinäsattoa. Usein muutama tai useampi peräkkäinen vuosi oli sääoloiltaan samanlainen – näin kadon iskiessä toistuvasti kaikki ruokavarastot ehtyivät.¹¹²

Pahin katosarja iski vuosisadan lopussa myös Huittisiin ja Vampulaan. 1690-luvun vaikeudet alkoivat jo vuonna 1692; vallitsevan nälänhädän johdosta Turun tuomiokapituli lähetti myös Huittisten kirkkoherralle kiertokirjeen, jossa kehoitettiin saarnaajia kiinnittämään seurakuntalaistensa huomiota katumuksen tarpeellisuuteen. Katojen, nälänhätien ja muiden huonojen aikojen uskottiin johtuvan Jumalan vihasta, jota kansan synnit ja siveettömät elämäntavat nostattivat. Kun vuosi 1695 oli jälleen sääolosuhteiltaan ja kasvultaan huono, oli selvää, että Jumalan suuttumus saapuisi vitsauksien muodossa. Seuraavana vuonna halla turmeli elo-syyskuussa suurimman osan sadoista. Talonpojat joutuivat turvautumaan varastoihinsa ja kajoamaan kevään kylvöön varattuihin siemenviljoihinsa. Jauhoihin lisättiin enemmän korvikeaineita kuten olkia, puunkuorta ja sammalta. Ravinnon lisää otettiin myös navetasta ja tallista; paikoin hevosiakin jouduttiin teurastamaan huolimatta yleisestä vastahakoisuudesta hevosenlihan syöntiin. Huittisissa ja Vampulassa varastot alkoivat ehtyä ja tilanne paheni entisestään vuoteen 1697 tultaessa.¹¹³

Vuosista 1695–1697 tuli pitäjäläisille raskaita. Nälkä oli ajanut ihmisiä liikkeelle pohjoisesta; vaeltaessaan kerjäläiset levittivät mukanaan tauteja, joista suurinta tuhoa aiheuttivat lavantauti ja punatauti. Viljavan Satakunnan tiet olivat täynnä kerjääviä ja levottomuuksia aiheuttavia ihmisjoukkoja; onkin arvioitu, että Satakuntaan haudattiin noin 3000 muualta saapunutta avun pyytäjää. Kulkutautien lisäksi ihmisiä kuoli erilaisiin sopimattoman ravinnon aiheuttamiin suolistotauteihin. Rungas kolmasosa Huittisten pitäjäläisistä menehtyi tauteihin ja nälkään. Tuhoisimman vaiheen alettua vuoden 1697 alkukevällä Huittisissa ja Vampulassa piti haudata lukuisia ruumiita päivässä.¹¹⁴

Tapahtumien seurauksena Paukkion taloudellinen asema ja vuosikymmeniä kestänyt vauraus todennäköisesti vaarantui. On selvää, että huonot ajat aiheuttivat taloudellisia vaikeuksia peltojen tuotosta riippuvaiselle talonpojalle. Kun hyvinä vuosina satoa oli tullut runsaasti ja viljaa luultavasti riitti yli oman tarpeen myyntiinkin asti, huonot vuodet johtivat nopeasti nälkään, pulaan ja veronmaksuongelmiin.¹¹⁵ Vaikka tila saikin sivutuloja muista elinkeinoista ja ylimääräisen postitalonpojan toimesta, lisäansiot tuskin yksinään riittivät verojen maksuun.¹¹⁶ Erkki Mikonpoika alkoi

¹¹² Aalto 2006, s. 68–69; Jutikkala e.a. 1980, s. 198–199; Viikki 1973, s. 239; Viikki 2001, s. 174–176.

¹¹³ Aalto 2006, s. 69; Jutikkala e.a. 1980, s. 200–202; Viikki 1973, s. 239–240; Viikuna 1996b, s. 75–76, 81.

¹¹⁴ Muroma 1994, s. 25–29; Viikki 1973, s. 25, 240; Viikki 2001, s. 174.

¹¹⁵ Aalto 2006, s. 69; Vahtola 2004, s. 136.

¹¹⁶ Ks. luku 2.3.

viimeistään syksyllä 1696 pelätä omaisuutensa menettämisen puolesta.¹¹⁷ Verojen rästytyessä vaarana oli menettää tila, joka oli ollut Erkin suvun hallussa jo 1550-luvulta lähtien.¹¹⁸ Erkin ajatusmaailmasta ja kokemuksista on lähteiden luonteen takia hankalaa vetää selkeitä johtopäätöksiä, mutta tilanteen ja vaikeiden aikojen vuoksi hänestä todennäköisesti näytti siltä, että Paukkion hyvät vuodet oli ohitettu ja edessä oli ainakin taloudellinen alamäki. Erkki valitti läheisilleen huonoista ja vaikeista ajoista ja alkoi vajota synkkyyteen. Hän alkoi syksyllä 1696 puhua läheisilleen toiveistaan poistua tämänpuoleisesta maailmasta.¹¹⁹ Nykytermein Erkki siis ilmeisesti masentui.

Ajat olivat muutenkin kuin taloudellisesti raskaita Erkille. Vuoden 1696 helmikuussa menehtyi Erkin vastasyntynyt tytär, joka jälleen kerran, vuonna 1692 syntyneen ja kuolleen vauvan tapaan, nimettiin Valpuriksi. Kesällä Erkki joutui hautaamaan myös isoäitinsä Maija Antintyttären. Syksyllä menehtyivät Erkin veljen Sipin kaksi pientä lasta Matti ja Maria. Tammikuun alussa vuonna 1697 kuoli Erkin veli Juha, joka oli toiminut pitäjän jonkin ruodun ruotusotilaana.¹²⁰ Paukkiossakin näkyi siis suurten kuolonvuosien tuhoisuus ja saalis. Vuosina 1696–1697 suurin osa kuolleista oli vanhuksia ja lapsia; taudeista etenkin ripuli, punatauti ja tuhkarokko iskivät imeväisikäisiin ja pieniin lapsiin.¹²¹

Vauraan tilan noin 35-vuotias perheellinen isäntä alkoi haaveilla liittyvänsä kuolleiden joukkoon. Toistaiseksi Erkki oli kuitenkin ollut vielä onnekas: oma vaimo Liisa sekä neljä lasta olivat elossa. Lisäksi tuloillaan oli uusi lapsi, kun Liisa oli jo viidennellä tai kuudennella kuulla raskaana. Myös vanhemmat ja isoisä sekä sisaruksista ainakin Tuomas, Sipi ja Taneli ja Riitta olivat ainakin toistaiseksi selviytyneet vaikeista ajoista. Vuonna 1696 talon töiden apuna toimivat ainakin siellä asuvat Taneli ja Riitta sekä kaksi piikaa. Vuonna 1697 piikoja oli varaa pitää vain yksi, jonka lisäksi Paukkion mailla asui itsellisenä sotilaan vaimo Maria.¹²² Myös tila oli siis vielä tallella, kun ainakin maavero ja henkivero oli maksettu täysimääräisesti ja ajallaan vuonna 1696.¹²³ Myös vuoden 1697 maavero, henkivero ja kymmenykset pystyttiin suorittamaan. Erkillä ei siis ollut välitöntä uhkaa menettää maan käyttöoikeutta ja joutua perheineen hädettäväksi talostaan.¹²⁴

¹¹⁷ KA, KO a 17: 529-531, Huittisten välikäräjät 37.3.1697.

¹¹⁸ Laurikkala 1961, s. 15. Tilan isäntähistoriasta ks. Lasse Iso-Iivari, 'Vampulan talonhaltijaluettelo' [<http://users.utu.fi/isoi/talot/vampula.htm>], luettu 15.1.2008.

¹¹⁹ KA, KO a 17: 529-531, Huittisten välikäräjät 37.3.1697.

¹²⁰ KA, Vampulan seurakunnan arkisto I C:1, Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723.

¹²¹ Muroma 1994, s. 26, 183–195.

¹²² KA, Turun ja Porin läänin tilejä 7404: 3358, Henkikirja 1696; 7408a: 3151, Henkikirja 1697; KA, Vampulan seurakunnan arkisto I C:1, Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723. Maria saattoi olla Erkin veljen vaimo tai Paukkion talon ruotusotamiehen vaimo.

¹²³ KA, Turun ja Porin läänin tilejä 7402: 1088, Maakirja 1696; 7404: 3358, Henkikirja 1696.

¹²⁴ KA, Turun ja Porin läänin tilejä 7405: 2152–2153, Maakirja 1697; 7408a: 2418, Kymmenyluettelo 1697; 7408a: 3151, Henkikirja 1697; Laurikkala 1961, s. 15.

Vuoden 1697 alussa Erkki Mikonpoika teki lopullisen ratkaisunsa; hän päätti, että oli parasta tappaa itsensä. Hän oli menettänyt kaiken toivonsa, kun kuolema, pula ja nälkä vain jatkuivat ja korkeammat voimat tuntuivat kääntäneen selkensä. Alkukevällä maaliskuussa Erkki hirttäytyi kotitalonsa pihalla tallinsa viereen.¹²⁵ Päätöksellään hän jätti perheensä ja sukunsa taakseen selviämään raskaista katovuosista ilman häntä; samalla Erkki jätti vaimonsa Liisan leskeksi ja neljä, pian viisi, pientä lastansa isättömäksi.¹²⁶

3. ERKIN ITSEMURHAN KÄSITTELY KÄRÄJILLÄ

Huittisten välikäräjät kokoontuivat 27.3.1697 tuomitsemaan edesmenneen Erkki Mikonpoika Paukkion, joka oli noin viikkoa aikaisemmin surmannut itsensä. Kuollessaan Erkki oli syyllistynyt vakavaksi katsottuun rikokseen, itsensä surmaamiseen, josta voimassa ollut maanlaki sääti ankaran rangaistuksen. Itsemurhan oikeuskäsittely oli monella tapaa hankala; varsinainen syytetty oli vainaja, joka ei voinut enää selitellä tekojaan. Läsnä olevat läheiset ja todistajat joutuivat jälkikäteen tulkitsemaan hänen tekojaan ja sanomisiaan. Selvää oli, että Erkki oli riistänyt oman henkensä ja siis syyllistynyt rikokseen. Vaikeuksia tuotti kuitenkin erityisesti vainajan mielenterveyden määrittely, joka vaikutti ratkaisevasti rikollisen saamaan rangaistuksen muotoon. Oikeus joutui pohtimaan laintekstin sanomaa sekä tulkinnanvaraisten merkkien ja vihjeiden merkitystä. Samalla oikeusprosessissa tulee ilmi, kuinka osalliset puntaroivat tarkkaan sekä tuomiota lieventäviä että raskauttavia seikkoja.¹²⁷

3.1 Itsemurha Ruotsin valtakunnan maanlaissa

Erkin teko, eli hänen ratkaisunsa päättää elämänsä omatoimisesti, oli säädetty rikokseksi Ruotsin valtakunnassa vuosina 1442–1734 voimassa olleessa kuningas Kristoferin maanlaissa. Maanlain törkeitten asiain kaari eli "Högmålsbalken" sisältää kohdan, jossa kriminalisoidaan itsemurha. Kaari sisältää lähinnä valtakunnan turvallisuutta vastaan suunnattuja sekä karkeiksi ja vakaviksi katsottuja rikoksia; tällaisia olivat muun muassa murhat, toisen surmaaminen taikuudella, noituudella tai myrkyllä, eläimeensekaantuminen, tuhopoltto ja valtionpetosrikokset, joista kaikista seurasi yleensä

¹²⁵ Aalto 2006, s. 69; KA, KO a 17: 529-531, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

¹²⁶ KA, Vampulan seurakunnan arkisto I C:1, Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723; SAY: Huittinen, Matkusjoki 1693–1713.

¹²⁷ KA, KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; Kuningas Kristoferin maanlaki, Törkeitten asiain kaari, 4. luku, Ulkuniemi 1978, s. 132, johon tästä lähtien viitataan KrML Ulkuniemi 1978, s. 132. Tulkintaprosessista ks. esim. MacDonald & Murphy 1990, s. 227–238.

kuolemanrangaistus. Itsemurhapykälän sijainti niiden joukossa viittaa siis siihen, että itsensä surmaaminen nähtiin vakavana rikoksena ja sille annettiin suuri merkitys. Teko käsitettiin törkeäksi, joten se sijoitettiin tahallisen tapon kaaren tai tapaturmaisen tapon kaaren sijaan "Högmålsbalkeniin".¹²⁸ Kaaren neljäs luku määrittää itsemurhiksi kaikki tapaukset, joissa ihminen millä tahansa tapaa surmaa itsensä. Asiaa ei saanut jättää seuraaville käräjille; tapauksen ilmetessä laki määrää kihlakunnan-tuomarin kutsumaan heti koolle kihlakunnankäräjät, jossa lautakunnan tulee tutkia asia ja tuomarin julistaa tuomio. Rangaistukseksi vainaja piti lain mukaan viedä metsään ja polttaa roviolla. Poikkeus sallittiin mielenvikaisuudessa itsensä surmanneille, jotka sai haudata maahan kirkkomaan ulkopuolelle.¹²⁹ Abraham Kollanius suomensi kyseisen lainkohdan 1640-luvulla seuraavasti:

Jos jocun ihminen ihdhensä surma.

Taita nijn pahoin tapahtua, että jocu ihminen ihdhensä surma millä muotoa ikänänsä se tapahtua teadhais: Nijn pitä se mehdhähän wietämän, ja hengisä poldettaman. Mutoin jos se on caickille tiettäwä, että hän nijn taedhottomaxi tuli, ettei hän yhtäkään tapaturma wältä tiennyt, nijn mahdetaan hän maahan ulwos Kircoaedhafta caewetta: Ja cosca sencaldainen wahingo tapahtu, nijn pitä Kihlacunnan wanhimman cohta Sanoma cadhican ylös pyäldämän, ja Kihlacunnan Käräjän cocohon cuhdhuman. Kihlacunnan Lautamiesten tule sen asian tutkia, ja Kihlacunnan wanhimman duomion sen päälle anda. Sen cuollen perilliset ottacaat hänen calunsa.¹³⁰

Itsemurhaajan rangaistuksena toimi siis tavallisesta poikkeava hautaustapa, joka erosi julkisesta ja kunniallisesta kaavan mukaan suoritetusta kristillisestä hautauksesta kirkkorakennuksen sisään tai kirkkomaalle.¹³¹ Rangaistus kohdistui rikollisen ruumiiseen; ruumiinrangaistukset, kuten ruoskinta, ruumiinjäsenten silpominen ja ankarimpana kuolemantuomio, olivatkin tuona aikana yleisesti käytössä olleita rangaistusmuotoja. Toimitukset olivat julkisia; julkisuudella tähdättiin osaltaan rikollisen häpäisemiseen ja maineen vahingoittamiseen. Ruumiin rankaisemistapa vaihteli eri tilanteissa ja rikoksissa. Erityisen häpäisevinä pidettiin esimerkiksi ruoskimista ja kuolemanrangaistuksen toimeenpanoa hirttämällä tai roviolla polttamalla. Tietoisena itsensä surmanneiden lisäksi myös muun muassa noituuteen, inestiin, tuhopolttoon, eläimeensekaantumiseen tai homoseksuaalisuuteen syyllistyneet voitiin 1600-luvulla polttaa roviolla; tavallisesti näissäkin tapauksissa polttaminen kohdistui jo kuolleeseen, sillä oli harvinaista, että rikollinen poltettiin elävältä.¹³² Lukuun ottamatta niin vainajalle kuin tämän läheisille häpeää tuottavaa ruumiinkäsittelyä ja hautausta laissa ei kuitenkaan

¹²⁸ Kuningas Kristoferin maanlaki, Törkeitten asiain kaari, Ulkuniemi 1978, s. 132–136; Nygård 1994, s. 110–111; Ulkuniemi 1978, s. 18, 21.

¹²⁹ KrML Ulkuniemi 1978, s. 132.

¹³⁰ Kuningas Kristoferin maanlaki, Corekeimbain fyidhen Caari, IV. Lucu, Rapola 1926, s. 184.

¹³¹ Pentikäinen 1990, s. 126–127; Rimpiläinen 1971, s. 57.

¹³² Næss & Österberg 2000, s. 148–152, 155.

rangaista vainajan läheisiä erikseen. Itsemurhaa käsittelevän luvun lopussa määritellään selkeästi kuolleen perillisten oikeus vainajan omaisuuteen; rikollinen kuolintapa ei estänyt läheisten perimysoikeutta.¹³³

Itsemurhaa käsittelevä luku ei ole maanlain ainoa kohta, jossa mielenvikaiseksi määritelty rikoksentehtäjä saa lievemmän tuomion ja rangaistuksen. Mielisairaana oikeudellinen vastuu käsitettiin siis jossain määrin erilaiseksi verrattuna terveiksi ja normaaleiksi katsottuihin henkilöihin. Jo 1400-luvun lopun ja 1500-luvun lähteistä tunnetaan tapauksia, jotka osoittavat mielenvikaisuuden, vähämielisyyden tai tilapäisten mielenhäiriöiden olleen rangaistuksen lieventämisperuste eri rikoksissa. Maanlain mukaan mielipuolet tuli vangita ja läheisten tuli tehdä tuli tehdä asiasta julkinen kuulutus. Mielenvikaisen perillisten tuli vastata hänen sakoistaan. Ilmeisesti täysin mielipuoleksi ja vangittavana pidettäväksi katsotun henkilön syyllistyessä rakennuksen polttamiseen tai tappoon tapahtuma käsitettiin tapaturmaiseksi ja tuomioksi annettiin vain sakkoja.¹³⁴ Itsemurhapykälässäkin siis rangaistus on mielenvikaisille lievempi; ongelmia tuotti vain lain tekstin melko tulkinnallinen sisältö mielenvikaisiksi luokitelluista. Laki ei mainitse julkisesti tehdyn hulluuskuulutuksen välttämättömyyttä, mutta lain eri käännöksissä viitataan kuitenkin, että mielisairauden, tai kirjaimellisesti vain sen, ettei vainaja ollut osannut varoa yhtäkään tapaturmaa tai vaaraa, tuli olla yleisesti tunnettua ja kaikkien tiedossa.¹³⁵

Laissa ei erikseen todeta itsemurhaan syyllistyneen metsään viemisestä ja ruumiin polttamisesta vastaavaa henkilöä. Tätä ei ilmeisesti katsottu tarpeelliseksi kirjata lakiin, sillä pidettiin itsestään selvänä, että rangaistuksen toteutti kuolemantuomioita ja ruumiinrangaistuksia hoitamaan palkattu pyöveli. Merkille pantavaa on, että maanlain teksti määrittelee mielenvikaisten itsemurhaajien tapauksessa ruumiin hautauspaikan, mutta ei mainitse hautauksen toimeenpanijoita tai sitä, tulisiko vainajan saada osakseen kristillisiä seremonioita. Ilmeisesti maanlaki jätti asian kirkon päätäntävällän ja lainsäädännön alaiseksi.¹³⁶ Lisäksi maanlaissa ei ole kriminalisoitu itsemurhayrityksiä; vasta vuoden 1734 rikoslaki on ensimmäinen Ruotsin valtakunnan laki, jossa itsemurhayrityksetkin on määritelty rangaistaviksi rikoksiksi.¹³⁷

Maanlain itsemurhapykälässä määritellään myös, miten tapaus tulisi käsitellä oikeudessa. Käräjäkaaren oikeudenhoitoa ja oikeuskäsittelyä säätelevät kohdat sekä lakikirjan johdannoksi painetut

¹³³ KrML Ulkuniemi 1978, s. 132.

¹³⁴ Kuningas Kristoferin maanlaki, Tapaturmaisen tapon kaari, 15. luku, Ulkuniemi 1978, s. 149; Matikainen 2006, s. 35–37; Munktel 1940, s. 8–9.

¹³⁵ KrML Ulkuniemi 1978, s. 132; Kuningas Kristoferin maanlaki, Corckeimbain fyidhen Caari, IV. Lucu, Rapola 1926, s. 184; Matikainen 2006, s. 42; Munktel 1940, s. 7; Ohlander 1986, s. 35.

¹³⁶ KrML Ulkuniemi 1978, s. 132; Næss & Österberg 2000, s. 155.

¹³⁷ KrML Ulkuniemi 1978, s. 132; Ohlander 1986b, s. 21. Itsemurhaa yrittänyt tuomittiin joko vesi- ja leipävankeuteen tai ruoskittavaksi. Lainkohdassa mainitaan erikseen, että myös kuolemanrangaistuksen toivossa valheellisesti rikoksen tunnustanut syyllistyi itsemurhayritykseen. Ohlander 1986b, s. 21.

Olaus Petrin kokoamat Tuomarinohjeet koskivat myös itsemurhan oikeudenkäyntiä. Ne määrittelevät muun muassa kantajan ja vastaajan asemaa sekä korostavat todistajanlausuntojen ja todisteiden sekä totuuden selvittämisen merkitystä tutkinnan ja tuomitsemisen kannalta. Monimutkaisemman asiasta tietenkin tekee se, että syytettynä ja epäiltynä on jo menehtynyt vainaja, joka ei voi vastata syytteeseen tai hänestä esitettyihin väitteisiin. Lisäksi tapauksessa ei ole varsinaista asianomaista tai kantajaa, joten syyttäjänä toimi virkansa puolesta yleensä nimismies. Kihlakunnantuomarin tai hänen sijaisensa oli lain mukaan oltava läsnä jokaisilla käräjillä, myös ylimääräisillä eli välikäräjillä. Tuomarin vastuulla oli kuuluttaa käräjien järjestämispäivä, jotta asianomaiset ja paikalliset tiesivät tulla käräjille.¹³⁸ Itsemurhia käsiteltiin joskus välikäräjillä; lakihan määräsi, että itsemurhan sattuessa olisi pikimmiten kutsuttava käräjät koolle ja tutkittava asia.¹³⁹ Muiden rikosten tapaan tapahtuma vaati lautakunnan tutkinnan, joka perustui pääosassa todistajien kuulemiseen. Paikallisista talonpojista koostuva lautamiehistö teki päätöksen syyllisyydestä. Tutkinnassa oli selvitettävä myös itsemurhaajan mielentila, joka vaikutti rangaistusmuotoon. Oikeudenkäynnin johtamisen lisäksi kihlakunnantuomarin tehtävänä oli tulkita lakikirjaa ja julistaa lainmukainen tuomio ja rangaistus syylliselle. Oikeus (rätten) eli tuomari tai lainlukija ja lautakunta käyttivät siis yhdessä tuomiovaltaa; 1600-luvun jälkipuoliskolla käytäntönä oli, että lautakunta päätti vain syyllisyydestä ja virkaan nimitetty ja koulutettu tuomari määritteli tuomion.¹⁴⁰

Kuningas Kristoferin maanlain itsensä surmaamista käsittelevä kohta poikkesi vain osin muun Euroopan laeista. Teko oli kriminalisoitu esimerkiksi Ranskan ja Saksan eri alueilla, Englannissa ja Zürichissä jo 1200-luvun kuluessa. Rangaistusmuotoina käytettiin yleisesti kristillisen hautauksen kieltämistä ja erilaisia julkisia, ruumista häpäiseviä toimituksia. Esimerkiksi Lillessä Pohjois-Ranskassa itsensä surmanneen miehen ruumis tuli lain mukaan vetää hirttopaikalle ja hirttää ja naisen ruumis tuli polttaa; Metzissä ruumis laitettiin tynnyriin, joka naulattiin kiinni ja heitettiin jokeen. Zürichissä itsemurhan tekotapa määritteli rangaistusmuodon; esimerkiksi hukuttautunut piti haudata hiekkaan vedenrantaan. Oli yleistä rangaista mielenvikaisuudessa ja tieteen tahtoen itsensä surmanneita eri tavoin – myös tämä malli saatiin maanlakiin muualta Euroopasta. Monissa paikoissa tapaukset jaettiin legaalisiin termein kahdeksi tyyppiä: *felo de se* (rikos itseään vastaan) ja *non compos mentis* (ei hallitse mieltään). Englannissa vain järjissään olevia itsemurhaajia tuomittiin; ruumis tuli viedä tien

¹³⁸ KrML Ulkuniemi 1978, s. 132; Kuningas Kristoferin maanlaki, Käräjäkaari, Ulkuniemi 1978, s. 108–120; Tuomarinohjeet 1545, Olavus Petri 1987.

¹³⁹ KrML Ulkuniemi 1978, s. 132. Ks. esim. KA, KO a 6: 265–266v, Kokemäen välikäräjät 19.5.1647; KO a 1a: 443–445, KO a 7: 915–917v, Taivassalon välikäräjät 27.11.1676; Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683; KO a 3: 172–176, Vehmaan välikäräjät 11.8.1688.

¹⁴⁰ KrML Ulkuniemi 1978, s. 132; Letto-Vanamo 1987, s. 131–132; Letto-Vanamo 1995, s. 238, 242; Tamm e.a. 2000, s. 49–50; Taussi Sjöberg 1991, s. 28–29.

risteykseen kuoppaan ja seivästää tiukasti kiinni maahan, jonka jälkeen kuoppa peitettiin. Ruotsin maanlaista poiketen Euroopan eri alueilla oli tavallista takavarikoida itsemurhaajan omaisuus kruunulle tai alueen hallitsijalle. Joillakin alueilla takavarikoitiin vain joko maaomaisuus tai irtain omaisuus; toisilla seuduilla vietiin molemmat, jolloin perilliset saattoivat jäädä täysin tyhjän päälle.¹⁴¹

Voidaankin sanoa, että Ruotsin valtakunnassa seurattiin yleiseurooppalaista käytäntöä ja suhtautumistapaa itsemurhaan. Malli teon kriminalisoinnille oli peräisin katolisen kirkon kanonisesta oikeudesta. Kanonisen lain ja sen oikeuskäsitysten vaikutus näkyy muutoinkin Ruotsin ja koko Euroopan lainsäädännössä. 1100-luvulla koottu kanoninen laki kielsi kristillisen hautauksen väärauskoisten, pannaan julistettujen ja turnajaisissa kuolleiden lisäksi itsemurhaajilta. Toisaalta myös roomalainen oikeuskäytäntö vaikutti myöhempään eurooppalaiseen lainsäädäntöön. Roomalainen lainsäädäntö käsitteli itsemurhaa ennen kaikkea taloudellisena rikoksena; esimerkiksi sotilaan ja orjan itsemurhat olivat rangaistavia, koska sotilas oli valtion ja orja isäntänsä omaisuutta. Myös rikoksesta epäiltyä, joka surmasi itsensä, rangaistiin. Muutoin laki suhtautui itsemurhaan sallivasti. Myös monien alueiden lakeihin omaksuttu ajatus itsemurhaajan omaisuuden takavarikoinnista saatiin luultavasti roomalaisesta oikeudesta.¹⁴²

Itsemurhaa ei kuitenkaan mainita Ruotsin valtakunnan aiemmassa lainsäädännössä, vaikka kirkon kanonisen oikeuden vaikutus heijastui Ruotsin maallisen oikeuden lakeihin jo varhain. Roomalaiskatolisen kirkon oikeuskäsitysten vaikutus näkyy jo vanhimmissa 1200-luvun alkupuoliskolta lähtien muistiinmerkityissä maakuntalaeissa; niissä säädetään rangaistuksia useista kanonisessa laissa mainituista rikoksista, jotka olivat kuitenkin ennen kirkon ja kristinuskon rantautumista ruotsalaiselle oikeudelle tuntemattomia. Ruotsin eri alueiden maakuntalait eivät siis kehittyneet itsenäisesti; ne saivat vaikutteita niin Keski-Euroopasta kuin kanonisesta oikeudesta. Laeissa alkaa näkyä merkkejä myös Mooseksen lain taliorangaistuksesta, jonka mukaan rikolliselle tuotetaan sama paha, minkä hän on itse tuottanut toiselle "silmä silmästä, henki hengestä" -periaatteella. Kristoferin maanlakia edeltävät maakuntalait eivät kuitenkaan sisällä määräyksiä tai sanktioita itsemurhasta. Myöskään 1350-luvulla voimaan tulleissa Maunu Eerikinpojan maanlaissa ja kaupunginlaissa ei mainita itsemurhaa. Joka tapauksessa kruunun alettiin hiljalleen tulkita olevan Jumalan palvelija maan päällä; näin ollen sen velvollisuuksiin kuului myös uskonnollista moraalia ja kirkollista normistoa loukkaavien tekojen rankaiseminen.¹⁴³

¹⁴¹ Jarrick 2000, s. 60; MacDonald 1990, s. 15–16; Minois 1999, 34–37.

¹⁴² Hemmer 1968, s. 24–25; Minois 1999, s. 34–35; Nygård 1994, s. 109–110.

¹⁴³ Aalto 1996, s. 92–93; Hemmer 1968, s. 12–17, 78; Ohlander 1986, s. 33–34; Pajuoja 1989, s. 127; Sjöholm 1988, s. 49–51, 98–99.

Vuonna 1442 voimaantunut Kuningas Kristoferin maanlaki oli Ruotsin valtakunnan alueen ensimmäinen laki, joka mainitsi itsemurhan. Maanlaki laadittiin ilmeisesti Kristofer Baijerilaisen valtaannousun aikoihin ja se astui virallisesti voimaan 2.5.1442. Kristoferin maanlaki oli pitkälti yhtäläinen Maunu Eerikinpojan maanlain kanssa; Kristoferin maanlakia voidaankin pitää vanhemman maanlain jatkeena, joidenkin tutkijoiden mukaan jopa saman maanlain uudistuksena tai myöhäisempänä versiona. Vaikka suuri osa lakitekstistä otettiin suoraan sanasta sanaan Maunu Eerikinpojan maanlaista, uuteen maanlakiin kirjattiin joitakin lisäyksiä ja korjauksia. Kokonaan uusia rikoksia olivat itsemurhan lisäksi muun muassa eläimeen sekaantuminen, kotirauhan rikkomisen yrittäminen ja omavaltainen avioituminen. Maunu Eerikinpojan maanlakiin verrattuna rikoslakia ja rangaistuksia kovennettiin monin paikoin. Muutoin maanlaki perustui yhä sisällöltään suurelta osin maakuntalakien periaatteisiin ja vanhoihin oikeustapoihin.¹⁴⁴

Käytännössä kesti kuitenkin pitkään ennen kuin uusi maanlaki syrjäytti aiemmin käytössä olleen Maunu Eerikinpojan maanlain tuomioistuimissa. Vanhan maanlain lisäksi käytössä liikkui erilaisia sisällöltään poikkeavia kuningas Kristoferin maanlain käsikirjoituksia, jotka aiheuttivat sekaannusta ja epävarmuutta oikeudenkäytössä. Kristoferin maanlaki alkoi vasta 1500-luvun jälkipuoliskolla työntää syrjään edeltäjänsä ja siitä tuli viimeistään 1500-luvun lopulla keskeisin oikeuslähde koko valtakunnassa. Lopullisesti kuningas Kristoferin maanlaki syrjäytti muut maanlain laitokset Ruotsin valtakunnassa vuonna 1608, jolloin kuningas Kaarle IX painatti sitä maan tuomioistuinten käyttöön. Kaupungeissa käytettiin Maunu Eerikinpojan kaupunginlain ohella uutta maanlakia.¹⁴⁵

Kuningas Kristoferin maanlain voi olettaa olleen 1600-luvun jälkipuoliskolla yleisesti käytössä valtakunnan kaikissa oikeusasteissa. Kuningas oli vahvistanut sen valtakunnan yleiseksi laiksi Maunu Eerikinpojan kaupunginlain rinnalle. Lisäksi siitä otettiin suuri määrä painoksia oikeusistuinten käyttöön 1600-luvun kuluessa. Painosten kieli ja virallinen virkakieli oli ruotsi, joten suurimmalla osalla tuomareista oli käytössä maanlain ruotsinkielinen versio. Kristoferin maanlakia ryhdyttiin lähinnä yksityisten suomalaisten aloitteesta ja harrastuksesta, kääntämään myös suomen kielelle. Herra Martin 1580-luvulla tekemän lainsuomennoksen käsikirjoitettuja kopioita oli mahdollisesti käytössä joillakin suomalaisilla tuomareilla tai lainlukijoilla. 1600-luvulla valmistui muitakin suomennoksia, joiden kopioita liikkui Suomen alueella. Ljungo Tuomaanpojan käännös valmistui vuonna 1601 ja Abraham Kollaniuksen suomennos, jonka pohjana hän käytti painettua ruotsinkielistä lakikirjaa, valmistui vuonna 1648. Varsinaista suomenkielistä maanlakia ei kuitenkaan koskaan painettu eikä näin

¹⁴⁴ Letto-Vanamo 1995, s. 10; Sjöholm 1988, s. 91; Ylikangas 1990, s. 119–123.

¹⁴⁵ Hemmer 1968, s. 36–37; Letto-Vanamo 1995, s. 11; Ulkuniemi 1978, s. 18; Ylikangas 1990, s. 121.

ollen saatu laajaan levitykseen.¹⁴⁶ Erkin itsemurhakäsittelyssä tulee ilmi, että tuomarin käytössä oli ruotsinkielinen painos ja lakikirja; käsittelyssä lainataan paikoin suoraan lain tekstiä.¹⁴⁷

3.2 Huittisten välikäräjät 27.3.1697 – oikeusprosessin kulku ja toimijat

Huittisten välikäräjät kokoontuivat 27.3.1697 poikkeuksellisesti Huittisten Mommolan kylässä. Tavallisesti lakimääräiset käräjät järjestettiin nimismies Jaakko Callian talossa Nanhian kylässä, mutta tapana oli järjestää ylimääräiset käräjät tilanteen mukaan sopivassa paikassa. Tällä kertaa, tuntemattomasta syystä, käräjäpaikaksi valikoitui jokin Huittisten kirkonkylän eteläpuolella sijaitsevan Mommolan taloista. Ehkä paikka oli sopivin sijaintinsa puolesta lautamiehille, nimismiehelle ja Erkin läheisille; Mommola sijaitsi lähellä pitäjän keskusta eli kirkonkylää, mutta kuitenkin Vampulaan ja Matkusjoelle johtavan tien varrella.¹⁴⁸ Jo lain kirjaimenkin mukaan välikäräjien järjestäminen oli itsemurhan sattuessa välttämätöntä. Edelliset lakimääräiset talvikäräjät oli järjestetty Huittisissa vain noin kolmea viikkoa aikaisemmin, joten Erkin rikoksen oikeuskäsittely ei voinut odottaa seuraaville, vasta kesällä pidettävälle, käräjille asti.¹⁴⁹

Oikeuskäsittelystä kertova pöytäkirja alkaa muodollisella ajankohdan sekä käräjäpitäjän ja kokoontumispaikan esittelyllä sekä lyhyellä kertomuksella syystä, jonka takia välikäräjät kokoontuvat. Sen jälkeen kirjuri on listannut läsnä olevat lautamiehet mainiten heidän nimensä ja kotikylänsä. Kihlakunnantuomarin tai pöytäkirjaa pitävän kirjurin läsnäoloa ei erikseen mainita.¹⁵⁰ Virkaan nimitetty kihlakunnantuomari ei saanut kuitenkaan enää vuodesta 1680 lähtien lähettää sijaisiaan eli ns. lainlukijoita istumaan käräjiä, joten Ylä-Satakunnan tuomiokunnan tuomari oli henkilökohtaisesti Erkin käsittelyssä läsnä.¹⁵¹ Kirjuri ei myöskään mainitse pöytäkirjan aloituksessa käräjäyleisöä; välikäräjätkin olivat kuitenkin julkisia, joten paikalla oli varmasti jonkin verran mielenkiinnosta tai muusta syystä käsittelyä seuraamaan tullutta kansaa.¹⁵²

Oikeutta edustivat tuomarin ja kirjurin lisäksi paikalle saapuneet seitsemän lautamiestä. Kaikki kaksitoista pitäjän talollisten keskuudesta valittua lautamiestä eivät ilmeisesti erilaisten esteiden, kuten sairauden tai muiden velvollisuuksien hoitamisen, takia päässeet paikalle; lautakunta oli tuohon aikaan muutenkin harvoin täysimääräisenä käräjillä. Maanlain kuninkaankaaren 35. luvun mukaan

¹⁴⁶ Ulkuniemi 1978, s.18–23.

¹⁴⁷ KA, KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697. Vrt. Ohlander 1986, s. 35; Munktell 1940, s. 7.

¹⁴⁸ KA, KO a 17: 529, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; Viikki 1973, s. 331–332. Mommolan sijainti ks. liite 3.

¹⁴⁹ KrML Ulkuniemi 1978, s. 132; Kuningas Kristoferin maanlaki, Käräjäkaari, 8. luku, Ulkuniemi 1978, s. 110. Huittisten edelliskäräjät olivat alkaneet 1.3.1697. KA, KO a 17:116–.

¹⁵⁰ KA, KO a 17: 529, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; Toivo 2006b, s. 100.

¹⁵¹ Viikki 1973, s. 331.

¹⁵² KA, KO a 17: 529, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; Letto-Vanamo 1995, s. 217–220.

syllisyyden julistamiseen ja lautakunnan tutkinnan suorittamiseen riitti kuitenkin seitsemän miehen edustus. Lautakunta edusti toisaalta samalla sekä oikeutta ja kruunua että pitäjäläisten mielipidettä ja asiantuntemusta. Huittisten lautamiehistö koostui tavalliseen tapaan suurimmaksi osaksi pitäjän vauraimmista talollisista, joille pitäjän muitakin luottamus- ja virkatehtäviä kasaantui. Lautamiehiksi otettiin paikkakunnalla vakinaisesti asuvia maata omistavia talonpoikia; tehtävään pyrittiin valitsemaan erityisesti hyvämaineisia, raittiita ja hyvin tehtävänsä hoitavia miehiä. Suuri osa nimitetyistä pysyi toimesta koko elämänsä, ja muiden luottamustehtävien tapaan lautamiehenkin toimi usein periytyi, kun pojan annettiin jatkaa iäkkäiksi käyneiden isiensä paikalla. Vaikutusvaltaisina uskottuina miehinä ja tavallisesti vauraina talollisina lautakunnan jäsenet ja erityisesti lautamiessuvut muodostivatkin paikallisen eliitin. Lautamiehiä nimitettäessä Huittisissa pyrittiin siihen, että sen eri kulmakunnat olisivat oikeudenmukaisesti edustettuina lautakunnassa. Erkin kuolemaa käsitteleville välikäräjille paikalle päässyt lautamiehistö oli kotikyliältään kuitenkin varsin painottunut Huittisten kirkonkylän seuduille; ainakin neljä oli kotoisin pitäjän keskusalueen kylistä. Punkalaidunta tai Kauvatsaa edustamassa ei ilmeisesti ollut ketään. Keikyän kulmakunnan lautamiehistä paikalla oli sentään Matti Matinpöika Aarikkalan kylästä. Erkin kotiseuduilta Vampulasta käräjille oli saapunut jo yli kaksi vuosikymmentä lautamiehenä toiminut Perttu Tuomaanpoika Hosike. Lautamiehet, tai ainakin osa heistä, saattoivat tuntea syytteellä olevan Erkin henkilökohtaisesti; toisaalta tällä ei saanut olla merkitystä, sillä maanlaki velvoitti heitä ratkaisemaan syyllisyyden puolueettomasti. Sukulaisuus, lankous, ystävyys tai minkäänlainen puolueellisuus ei saanut olla este oikeudenmukaisuuden toteutumiselle.¹⁵³

Läsnä oli myös Huittisten kruununnimismies ja vouti Jaakko Callia; tällä kertaa hän toimi oikeuskäsittelyssä nimismiehen ominaisuudessa ja kruunun edustajana syyttäjänä. Vaikka Callia usein jätti syyttäjän tehtävät apulaistensa hoidettavaksi, Erkin käsittelyssä hän oli henkilökohtaisesti läsnä.¹⁵⁴ Tapauksen oikeuskäsittely lähti liikkeelle nimismies Callian aloituksella, jossa hän esitteli rikostapauksen oikeudelle ja alisti sen oikeuden tutkintaan. Pöytäkirjan merkintöjen mukaan Callia kertoi, että Erkki Mikonpoika oli hirttäytynyt edellisviikon perjantaina 19.3. kirkkoaikaan. Jo alkuvaiheessa Jaakko Callia mainitsee arvelevansa tapahtuneen johtuneen siitä, että Erkillä oli tunnollaan raskasmielisiä ajatuksia.¹⁵⁵

¹⁵³ KA, KO a 17: 529, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; Kuningas Kristoferin maanlaki, Kuninkaankaari, 35. luku, Ulkuniemi 1978, s. 41–42; Taussi Sjöberg 1991, s. 28; Viikki 1973, s. 14 (kartta), 332–334.

¹⁵⁴ KA, KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; Viikki 1973, s. 307, 311.

¹⁵⁵ "han förmenar der af förresaaket, att Erich af sitt samwete beswaradh gådt uth swärmodige Tancker" KA, KO a 17: 529, Huittisten välikäräjät 27.3.1697

Pöytäkirja jättää mainitsematta, kuka oli varsinaisesti tuonut asiaan yleiseen tietoon ja ilmoittanut rikoksesta kärjäkierroksella olevalle tuomarille. Nimismiehen ohella myös lautamiesten tehtävänä oli valvoa lakia ja huolellisesti etsiä ja ilmoittaa seutunsa kaikki lakia vastaan rikkovat. Itsemurhatapauksissa toisinaan myös paikallinen kirkkoherra ilmoitti tietoonsa tulleesta tapahtumasta kihlakunnantuomarille. Ilmeisesti Erkin läheiset eivät olleet edes yrittäneet salailia asiaa. Käytännössä asian salaaminen olisikin luultavasti ollut mahdotonta, kun selvästi väkivaltaisesti kuollut ruumis, epäselvä kuolintapaus tai katoaminen olisi varmasti herättänyt kysymyksiä ja huhuja tiiviissä kyläyhteisössä. Matkusjoen naapurusto olisi varmasti huomannut hänen puuttumisensa; kuten luvussa 2.5 tuli esille, talon isäntänä Erkki oli varsin näkyvä henkilö ja tärkeä kyläyhteisön jäsen. Tieto Erkin hirttäytymisestä oli saattanut jo hänen kuolinpäivänään levitä kulonvalkean tavoin pitäjässä.¹⁵⁶

Tapauksen käsittely jatkui todistajanlausuntojen kuulemisella. Paikalle olivat saapuneet Erkin läheisistä vaimo Liisa Sipintytär, äiti Valpuri Erkintytär ja isoisä Antti Mikonpoika. Lisäksi todistajana kuultiin ruotusotilas Kustaa Tuomaanpoika Kennoa. Nimismies Jaakko Callia oli asiassa myös todistajana ja kertoi oman käsityksensä Erkin itsemurhan taustasta. Kuudes todistaja oli Huittisten kirkkoherra ja rovasti Johannes Keckonius, joka ei ollut käsittelyssä läsnä, mutta oli toimittanut lausuntonsa kirjallisena oikeudelle.¹⁵⁷ Todistajia tuli kärjäkaaren mukaan kuulustella erikseen siten, etteivät muut todistajat kuulleet toistensa lausuntoja. Lisäksi jokaisen todistajan tuli vannoa valalla puhuvansa totta ja luvata, etteivät he salaa oikeudelta mitään. Minkäänlainen puolueellisuus tai sukulaisuus ei saanut olla este totuudenmukaisen lausunnon antamiselle; väärästä valasta ja valehtelusta seurasi ankara rangaistus.¹⁵⁸ Todistajina saivat maanlain mukaan toimia vain pitäjässä vakinaisesti asuvat talonpojat; käytännössä oli kuitenkin tavallista, että todistajanlausuntoja antoivat myös naiset, palkolliset ja muut sosiaaliset ryhmät. Epäluotettavuus, huono maine tai status kuitenkin saattoi heikentää todistuksen arvoa.¹⁵⁹ Vuonna 1695 oli kielletty myötävannojen käyttö; tutkinnan tuli perustua todisteisiin ja todistuksiin sekä tuomioistuimen harkintaan. Vielä tätä ennen kantajat ja vastaajat hankkivat väitteidensä ja omien valojensa tueksi myötäväaloja; myötävannojat ilmaisivat valallaan tukensa asianosaiselle, ja näin myötävalat saattoivat korvata puuttuvat silminnäkijät tai todistusaineistot. Jo vuoden 1695 kieltoa ennen myötävannojen merkitys oli vähentynyt ja syyllisyys oli alettu ratkaista tunnustuksen tai silminnäkijöiden todistajanlausuntojen perusteella.¹⁶⁰

¹⁵⁶ KA, KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; Kuningas Kristoferin maanlaki, Kuninkaankaari, 35. luku, Ulkuniemi 1978, s. 41–42; Odén e.a. 1998, s. 23. Kyläyhteisön epävirallisesta sosiaalisesta kontrollista ks. esim. Aalto 2006, s. 61; Österberg 1991, s. 21.

¹⁵⁷ KA, KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

¹⁵⁸ Kuningas Kristoferin maanlaki, Kärjäkaari, 21. luku, Ulkuniemi 1978, s. 114.

¹⁵⁹ Toivo 2006b, s. 135–136.

¹⁶⁰ Tamm e.a. 2000, s. 49; Taussi Sjöberg 1991, s. 26. Myötävannoista tarkemmin ks. esim. Letto-Vanamo 1995, s. 85–101.

Erkki Mikonpojan tapauksessa pöytäkirja ei mainitse, että syyllisyyskysymystä olisi hänen tapauksessaan edes pohdittu. Erkin syyllistymistä itsemurhaan ei asetettu kyseenalaiseksi, kun käräjien kaikki osapuolet, Erkin läheiset ja todistajat pitivät itsemurhaa kiistattomana kuolinsyynä. Vaikka varsinaisia silminnäkijöitä ei kuolinhetkellä ollut paikalla, kaikki merkit viittasivat itsemurhaan; kuolintapana hirttäytyminen sulki pois onnettomuuden ja melko lailla murhankin mahdollisuuden. Leski, vainajan äiti ja isoisä antoivat kaikki lausunnoissaan kuolintavasta ja ruumiin löytämishetkestä samanlaisen kuvauksen. Läheiset kertoivat Erkin hirttäytyneen tallin viereen, kun suurin osa pihan väestä oli kuulemassa kappelissa perjantaisaarnaa. Ruumiin oli löytänyt pian hirttäytymisen jälkeen Erkin vanhin poika Heikki, joka oli vasta noin kymmenvuotias. Ennen muun talon väen saapumista kirkosta Heikki oli todistajien mukaan leikannut hirttoköyden poikki ja isänsä ruumiin alas; sen jälkeen poika oli kantanut ja asettanut ruumiin arkkuun yhdessä isoäitinsä ja setänsä vaimon kanssa. Heikki ei ollut käsittelyssä läsnä; myös Erkin veljen Sipin vaimo Valpuri Bernhardintytär oli poissa. Silti kertomusta ruumiin löytöhetkestä pidettiin oikeudessa luotettavana. Lisäksi Erkin syyllisyyteen viittasivat selkeästi hänen synkät puheensa, joista kaikki todistajat kertoivat lausunnoissaan. Todistajista jokainen kertoi Erkin jo pitemmän aikaa valittaneen vaikeista ajoista. Synkkyys oli todistajien mukaan jatkunut jo pitkään ja alkanut viimeistään syksyllä. Myös aiempia itsemurhayrityksiä pidettiin selvinä merkkeinä ja todisteina siitä, että vainaja oli surmannut itsensä. Erkin tapauksessa tämäkin merkki löytyi: leski, äiti, isoisä ja sotilas Kustaa Tuomaanpoika kertoivat hänen joitakin kertoja aikoneen tappaa itsensä. Edelliskerta oli ollut ilmeisesti helmikuun alussa, jolloin Erkki oli äitinsä Valpurin todistuksen mukaan halunnut hukuttautua avantoon – Erkki oli jopa mennyt ulos mittaamaan avannon syvyyden, mutta oli tuolla kertaa tullut estetyksi. Todistajanlausunnoissa tuli siis ilmi useita itsemurhaan viittaavia seikkoja ja merkkejä. Vainaja oli osanottajien mielestä epäilyksettä syyllinen, joten lautakunnan tarvitsi tutkinnassaan keskittyä vain Erkin mielenterveyden ja -tilan sekä motiivin selvittämiseen.¹⁶¹

Kuten edellä käy ilmi, oikeuden oli turvaututtava ja perustettava tuomionsa pääosassa immateriaaliseen todistusaineistoon eli paikalle saapuneiden todistajien kertomuksiin. Itsemurhakäsittelyn todistajanlausunnot sisälsivät enimmäkseen kuvauksia jo menneistä ja oikeuskäsittelyn ulkopuolisista tapahtumista; pääpaino oli tietenkin kuolemaa edeltävissä tapahtumissa ja syytetyn puhumisten ja tekojen tulkinnassa. Tässä mielessä pöytäkirjan tekstin ja kertomuksen voi jakaa, kuten Raisa Maria Toivo väitöskirjassaan esittää, kahteen osaan. Toisaalta kirjuri kirjaa ylös oikeudenkäynnin tapahtumia, kulkua ja toimintaa virallisia muotoseikkoja noudattaen; toisaalta

¹⁶¹ KA, KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; MacDonald & Murphy 1990, s. 228–229.

todistajat kertovat oikeudelle käsityksiään ja muistikuviaan menneisyyden tapahtumista, joihin oikeuden on nojattava tutkintansa. Todistajien kuva tapahtumien kulusta oli muodostunut jo ennen oikeuskäsittelyä. Itsemurhan tulkintaprosessi oli alkanut heti ruumiin löydyttyä, jolloin sukulaiset, ystävät ja naapurit sekä vainajan kanssa tekemisissä olleet alkoivat pohtia kuolleen aiempaa toimintaa ja tulkita niistä itsemurhaan liittyviä ja mielenterveydestä kertovia tekijöitä. Käräjillä he sitten kertoivat mainitsemisen arvoisiksi ja tärkeimmiksi katsomansa seikat ja tulkintansa omalla kielellään ja tietyillä sanavalinnoillaan oikeudelle. Pöytäkirja ei kuitenkaan vastaa suullisen oikeuskäsittelyn todellisuutta. Todistajanlausunnot on rakennettu kertomuksen muotoon, ja oikeudenkäyntiä johtanut tuomari on jätetty mykäksi. Alioikeuden suullinen käsittely ei ollut pelkästään osallisten valmiiksi mietittyjen kertomusten kuulemista; tuomari esitti kysymyksiä ja tarkentavia kysymyksiä ja kuulusteli heitä. Kirjuri puolestaan käänsi nämä suulliset esitykset ruotsin kielelle ja merkitsi niistä pöytäkirjaan muistiin vain omasta mielestään ja hovioikeuden tarkastustarpeita silmällä pitäen keskeisimmät asiat. Hän muunsi lausunnot ja tapahtumat aina kirjalliseen ja monin tavoin jähmeämpään muotoon; tavallista oli, että kirjuri lyhensi ja selvensi todistajien puhetta. Todistajien kaikki viestit, vihjeet ja intentiot eivät siis voi välittyä pöytäkirjan läpi. Todistajilla, ja itsemurhatapauksissa erityisesti omaisilla, saattoi esimerkiksi olla etukäteen mietitty tai jopa yhdessä sovittu tavoite, johon he lausunnoillaan pyrkivät ohjaamaan lautakuntaa ja tuomaria. Silti heidän oli valanalaisina vastattava totuudenmukaisesti oikeuden esittämiin kysymyksiin. Kun lautakunnan tiedot ja johtopäätökset joka tapauksessa perustuivat läsnä olevien kertomuksiin ja vastauksiin, todistajilla oli melko paljon valtaa; lausunnoillaan he vaikuttivat suoraan ja epäsuoraan oikeuskäsittelyn lopputulokseen eli tuomioon.¹⁶²

Suullisten todistajanlausuntojen ja kirkkoherra Keckoniuksen ääneen luetun kertomuksen kuulemisen jälkeen käsittely päättyi tuomion julistamiseen. Pöytäkirjassa tämä on kirjattu erillisen *Sentens* otsakkeen alle. Välikäräjien tuomion kirjallisessa julistuksessa todetaan ensin tapahtunut ja samalla syyllisyys, jonka jälkeen kerrotaan päätöksen perustelut. Tämän jälkeen tuomari julisti Erkki Mikonpojalle lainmukaisen rangaistuksen. Kirjuri puolestaan kirjasi tarkkaan ja selkeästi ylös sekä lainkohdan että rangaistusmuodon. Lopussa viitataan jo tulevaan: tapaus julistetaan päättyneeksi alioikeuden osalta ja tuomio alistetaan seuraavan oikeusasteen eli hovioikeuden tarkistettavaksi.¹⁶³

¹⁶² KA, KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; MacDonald & Murphy 1990, s. 223–224, 227–228; Toivo 2006b, s. 101–107, 138.

¹⁶³ KA, KO a 17: 531–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

3.3 Omaisten yhteispeli käräjillä – mielisairauteen vetoaminen

Nimismies Jaakko Callian tapausesittelyn jälkeen todistajanlausuntonsa antoivat paikalle saapuneet Erkki Mikonpojan läheiset. Ensimmäisenä oikeuden eteen astui leski Liisa Sipintytär. Ennen kertomustaan kuolinpäivän tapahtumista ja ruumiin löytämisestä Liisa kiinnitti oikeuden huomion siihen, että Erkki oli jo edellisvuoden pyhäinpäivän tienoilta lähtien ollut alakuloinen ja synkkä. Erkki oli lesken mukaan marraskuusta alkaen vetäytynyt raskasmielisyyteen ja kertonut vaimolleen, että hän pelkäsi omaisuutensa menettämisen puolesta. Samasta syystä Erkki ei enää halunnut elää.¹⁶⁴ Liisa kertoi myös oikeudelle, kuinka Erkki oli joitakin kertoja aikonut tappaa itsensä, mutta oli aina tullut estetyksi. Lesken mielestä motiivi itsemurhalle oli siis selvä; Erkki oli mieleltään sairas. Hän jättää mainitsematta pitäjää koetelleet vaikeat ajat ja kadot, jotka olivat koskettaneet yhtä lailla Paukkion tilaa ja ilmeisesti saaneet Erkin huolestumaan omaisuutensa menettämisestä.¹⁶⁵

Myös seuraavana todistanut Erkin äiti Valpuri Erkintytär aloitti lausuntonsa kertomalla Erkin raskasmielisyydestä. Valpurin mukaan Erkki oli ollut erittäin synkkämielinen aina edellissyksystä lähtien. Äitikin mainitsi poikansa aiemmista aikomuksista tappaa itsensä. Myöhemmin käsittelyn aikana Valpuri kertoi Erkin helmikuisesta avantoon hukuttautumisaikasta. Valpuri oli neuvonut Erkkiä etsimään parannuskeinoa synkkyyteensä; tähän Erkki oli kuitenkin vastannut sellaisen olevan turhaa. Erkki ei omasta mielestään enää voinut korjata tai sovittaa enempää tämänpuoleisessa maailmassa. Äidin mukaan Erkki jatkoi samoja puheita itsemurhaansa saakka. Samanlaisen kertomuksen tapahtumien kulusta antoi kirjurin mukaan myös Erkin isoisä Antti Mikonpoika.¹⁶⁶

Erkin käräjille saapuneet läheiset anoivat yhdessä oikeudelta lupaa haudata Erkki Mikonpojan ruumis tavalliseen tapaan. Anomuksensa he perustelivat sillä, että Erkin voimakas halu tappaa itsensä johtui mielenvikaisuudesta ja oli hulluuden tuottamaa.¹⁶⁷ Tämän väitteen puolesta todistamaan tuli Vampulan Siivikkalasta kotoisin oleva sotilas Kustaa Tuomaanpoika Kenno. Ollessaan joitakin kuukausia töissä Paukkion tilalla edellissyksyllä Kustaa oli kuullut usein, kuinka Erkki valitti vaikeista ajoista ja puhui toiveistaan päättää elämänsä. Myös Kustaa vahvisti Erkin aikoneen tappaa itsensä joitakin kertoja. Lausuntonsa päätteeksi Kustaa korosti sanomaansa ja johtopäätöstään: "*williandes*

¹⁶⁴ "*hennes Mack sedan förl. Allhelligone tijd varit mycket swårmodigt dragandes fara derföre att all hans egendom honom afhendas skulle, och fordy intet åstunde lefwa lengra*" KA, KO a 17: 529, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

¹⁶⁵ KA, KO a 17: 529, Huittisten välikäräjät 27.3.1697. Viikki 1973, s. 239–240.

¹⁶⁶ KA, KO a 17: 530, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

¹⁶⁷ "*Erich Michellssons förhetlande willia sluuta honom varit afwijta producerandes*" KA, KO a 17: 530, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

Gustaff deraf sluta Erich Michellsson intet haft sitt fulla förståndh". Erkki ei siis Kustaan mielestä ollut täysin järjissään.¹⁶⁸

Läheiset osaavat vedota mielenvikaisuuteen lievemmän tuomion puolesta; he olivat siis tietoisia maanlaista ja sen asettamien rangaistuksien kovuudesta. Ilmeisesti Erkin omaiset eivät kuitenkaan tunteneet itsemurhapykälän sisältöä kovin tarkasti: he anoivat oikeudelta lupaa ruumiin hautaamiselle tavalliseen tapaan,¹⁶⁹ vaikka lain mukaan mielenvikaistenkin itsemurhaajien hautauspaikka poikkesi tavallisesta. Itsemurhatapauksissa olikin tavallista, että omaiset anoivat lupaa kristilliseen hautaukseen. Toisaalta viitatessaan tavalliseen hautaustapaan Erkin läheiset ovat voineet tarkoittaa vain tapaa haudata ruumis maahan, vaikkakin mielenvikaisen tapauksessa kirkkomaan ulkopuolelle. Erkki haluttiin siis säästää tietoisesti itsensä surmanneiden erityisen häpäisevältä ruumiinrangaistukselta.¹⁷⁰

Kaikki läheisistä näkivät Erkin itsemurhan taustalla hänen raskasmielisyytensä, jota pidettiin tuolloin mielisairauden tavallisena tunnusmerkinä ja yhtenä muotona. Raskasmielisuus tai synkkämielisuus eli melankolia katsottiin jo keskiajalla yhdeksi mielenheikkouden lajiksi. Se ilmeni esimerkiksi surumielisyytenä, masentuneisuutena ja alakulona, jonka taustalla ei ollut minkäänlaista tiettyä syytä. Raskasmielisuus oli kuitenkin vaikea todistaa; toisin kuin yhteisölle vaaralliset, aikalaisten houreiksi tai varhaisten lääkäreiden maanikoiksi kutsumat mielenvikaiset, jotka erottuivat selkeästi terveistä ja normaaleiksi katsotuista yhteisön jäsenistä, raskasmielisten hulluus ei näkynyt yhtä selvästi ulospäin. Raskasmieliset eivät aina käyttäytyneet selvästi hulluiksi katsottujen tapaan tavallisesta poikkeavasti; he olivat usein, Erkin tapaan, kunniallisia ja jumalaapelkääviä yhteisön jäseniä. Lisäksi kaikki masentuneet ja surulliset eivät olleet aikalaisten mielestä raskasmielisiä ja siis mieleltään sairaita. Tiettyjen murheiden, esimerkiksi yhtäkkistä köyhtymisen tai sairastumisen, aiheuttamaa surua pidettiin ymmärrettävänä ja mieleltään terveelle ihmiselle luontaisena. Rajanveto näiden kahden välillä oli siis vaikeaa. Todistustaakka lankesi käytännössä omaisille ja paikallis-yhteisölle; papit ja maallikot määrittelivät hulluuden, sillä lääkärien käyttö asiantuntijatodistajina alkoi vasta 1700-luvun jälkipuoliskolla.¹⁷¹ Merkille pantavaa on myös Erkin äidin Valpurin lausunnossa esille tuleva kansanomaisuskonnollinen käsitys mielisairauden syystä; erityisesti mielisairauksien uskottiin johtuvan Jumalan tahdosta. Mielenvikaisuus oli koettelemuksena tai rangaistuksena Jumalan tahdon ilmaus. Sairauden saaminen oli osoitus siitä, että ihminen oli rikkonut Jumalaa vastaan ja siis tehnyt syntiä. Paraneminen saattoi alkaa vasta sielun puhdistamisen jälkeen. Tähän yleiseen

¹⁶⁸ KA, KO a 17: 530–530v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697. Ruotusotamiehet työskentelivät usein rauhan aikana ruodun taloissa; Kustaa Tuomaanpoika Kenno oli siis todennäköisesti sen ruodun sotamies, mihin Paukkion talo kuului. Viikki 1973, s. 352.

¹⁶⁹ "på wani:t sätt låta begrafwa lijket" KA, KO a 17: 530, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

¹⁷⁰ KA, KO a 17: 530, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KrML Ulkuniemi 1978, s. 132; Odén e.a. 1998, s. 26.

¹⁷¹ Jarrick 2000, s. 62; Matikainen 2006, s. 34, 43; Minois 1999, s. 38, 98–101; Vilkuna 1996c, s. 223–224.

sairauskäsitkseen viittaa Erkin vastaus hänen äitinsä ehdotuksiin parannuskeinon etsimiselle: "*Erich swarat sådant wara fåfängt, effter han här i werlden alldrigt mehre kunde opprettas*". Erkin vastaus viittaa siis siihen, että hän itsekin oli kokenut kärsivänsä jonkinlaisesta Jumalan rangaistuksesta tai mielisairaudesta, joka olisi parannettavissa, mikäli Jumala vain tahtoisu tai leppyisi hänelle.¹⁷²

Vedotessaan mielisairauteen omaiset jättivät luonnollisesti muut olosuhdetekijät kertomatta. Erkin läheiset jättivät mainitsematta paukkiolaisten kuolemat ja sairastumiset sekä muut luvussa 2.6 esille tulleet Erkkiä kohdanneet vaikeudet. Katoaikaankaan ei viitata selkeästi; kaikki vain toistavat Erkin valittaneen jatkuvasti ajan vaikeudesta.¹⁷³ Oikeus ei olisikaan pitänyt näitä tuomioita lieventävinä tekijöinä – päinvastoin olosuhteista usein löydettiin jokin yksittäinen syy, joka viittasikin syytetyn selväjärkisyyteen. Mielenvikaisten katsottiin surmaavan itsensä sairautensa välityksellä ja motiivittomina, ilman mitään järkeenkäypää syytä. Niinpä jonkin surua ja murhetta aiheuttavan tekijän yhdistäminen itsemurhahaluihin viittasi itsemurhan tahallisuuteen ja tekijän vastuullisuuteen. Hyvän kristityn piti kestää ja hyväksyä kaikenlaiset vastoinkäymiset ja koettelemukset osana elämää ja Jumalan säättämää järjestystä; kunnan ihminen ei valittanut, surkutellut tai sairastellut, vaan teki töitä.¹⁷⁴ Eri asia on, olivatko omaiset tietoisia tällaisesta käytännöstä ja yksittäisen syyn löytämisen raskauttavasta vaikutuksesta tuomioon. Ratkaisu jättää joitakin asioita kertomatta ei välttämättä ollut suunniteltu. Omaiset ovat saattaneet vaieta joistakin asioista myös siitä syystä, että katoajan vaikeudet olivat varmasti kaikkien läsnä olleiden tiedossa. Heistä Erkin jatkuva valittaminen todella saattoi näyttää järjettömältä; he eivät välttämättä yhdistäneet Erkin kuolemanhaaveisiin mitään yksittäistä taustatekijää.

Omaisilla ja ilmeisesti juuri heidän käräjille pyytämällään suvun ulkopuolisella todistajalla näyttää pöytäkirjan mukaan kuitenkin olevan yhteinen intressi ja tavoite. Syyllisyyden kieltämisen sijaan he pyrkivät lausunnoillaan lievempään rangaistukseen vetoamalla juuri Erkin hulluuteen.¹⁷⁵ Erkin sukulaiset ovat saattaneet olla tietoisia raskasmielisyyden lieventävästä vaikutuksesta itsemurha-tuomioon, sillä Huittisten pitäjän kesäkäräjillä oli viimeksi kahdeksan vuotta sitten, vuonna 1689, tuomittu itsensä surmannut hyvämaineinen talonpoika juuri raskasmielisyyden takia mielenvikaisena haudattavaksi kirkkomaan ulkopuolelle. Loimijokeen hukuttautunut Yrjö Juhanpoika oli asunut Vampulan Siivikkalan kylässä, vain reilun viiden kilometrin päässä Matkusjoelta ja Paukkion tilalta.¹⁷⁶ Erkki ja Liisa, Erkin vanhemmat tai Erkin isovanhemmat olivat saattaneet jopa tuntea Yrjön tai

¹⁷² KA, KO a 17: 530, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; Eilola 1999, s. 101–102; Vilkuna 1996c, s. 222.

¹⁷³ KA, KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697. Erkin viimeisistä elinvuosista ks. luku 2.6.

¹⁷⁴ Jarrick 2000, s. 61–63; Minois 1999, s. 38; Odén e.a. 1998, s. 67–69.

¹⁷⁵ KA, KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

¹⁷⁶ KA, KO a 4: 206–208, Huittisten kesäkäräjät 31.5. ja 1.–3.6.1689.

mahdollisesti osallistua itsemurhan käsittelyyn. Kun itsemurhat olivat Huittisissa ja muuallakin suhteellisen harvinaisia, paukkiolaiset ovat varmasti ainakin kuulleet lähistöllään sattuneesta poikkeuksellisesta kuolemasta ja sen tuomiosta. Kirjurin merkintöjen mukaan kaikki Erkin läheisistä yrittivätkin vedota, samoin kuin Yrjön omaiset vuonna 1689, rangaistusta mahdollisesti lieventävään raskasmielisyyteen. Lausunnoissaan jokainen viittasi Erkin raskasmielisyyden alkaneen jo syksyllä; kenties läheiset yrittivät korostaa myös mielisairauden pitkäkestoisuutta lievemmän rangaistuksen toivossa. Niin läheisten kuin oikeudenkaan ei sinänsä tarvinnut etsiä Erkin puheista hienovaraisia vihjeitä tai itsemurhaan viittaavia merkkejä; Erkki ei jättänyt puheisiinsa tulkinnanvaraa, kun hän oli toistuvasti ilmaissut selkeästi haluavansa tappaa itsensä. Omaiset saattoivat kuitenkin jonkin verran kaunistella totuutta, silti syylistymättä valehteluun. Vaikka he osin vastailivat oikeuden esittämiin kysymyksiin, he samalla kertoivat mahdollisesti valmiiksi mietittyä tarinaansa omin sanoin.¹⁷⁷

Birgitta Odénin mukaan itsemurhaajan omaiset olivat toisinaan passiivisia lieventämisperusteiden ja lainkohdan porsaanreikien etsinnässä. Erkin itsemurhan oikeuskäsittelyssä näin ei kuitenkaan ollut. Omaiset näyttävät oikeusprosessin aikana tuoneen esille tuomiota lieventäviä seikkoja, erityisesti vedotessaan aktiivisesti Erkin pitkään jatkuneeseen raskasmielisyyteen.¹⁷⁸ Omaisten pyrkimyksestä välttää häpäisevä ruumiinrangaistus voidaan päätellä, että Erkki oli kotitaloudessaan pidetty ja tärkeä henkilö, jonka mainetta läheiset halusivat oman kunniansa ohella varjella.

Silmiinpistävää ja erikoista Erkin itsemurhan käsittelyssä on kuitenkin todistajien vähäisyys. Edes kotitalous ei ollut kokonaisuudessaan paikalla; lisäksi perhe oli hankkinut vain yhden suvun ulkopuolisen todistajan. Missä siis olivat Erkin pitkäaikaiset naapurit, joilla olisi varmasti ollut jotakin tietoa asiasta? Entä Erkin isä Mikko ja talossa vielä asuvat sisarukset ja muut läheiset?¹⁷⁹ Toisin kuin esimerkiksi Englannissa, jossa kaikki, joilla oli itsemurhaan tai syytettyyn liittyviä tietoja velvoitettiin tulemaan käsittelyyn todistajiksi, Ruotsissa samankaltaista velvoitetta ei ollut. Maanlaki ja Tuomarinohjeet velvoittivat tavallisesti syyttäjän tai kantajan hankkimaan aineiston syytensä pohjalle, ja vastaajan hankkimaan todisteita ja todistajia syytökseen vastaamiseen. Todisteet kumottiin todisteilla; näitä punnittuaan oikeus pyrki löytämään totuuden. Vastaajan puuttuessa Erkin mahdollisen mielenvikaisuuden todistamistaakka lankesi siis käytännössä hänen omaisilleen.¹⁸⁰ Erkin omaiset saattoivat olettaa, ettei enempää todistajia ollut tarvetta kutsua paikalle; Erkin vajoaminen raskasmielisyyteen ja sen yhteys hänen kuolemaansa saattoi näyttää heistä melko selvältä. Toisaalta on

¹⁷⁷ KA, KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; Toivo 2006b, s. 106–107.

¹⁷⁸ KA, KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; Odén e.a. 1998, s. 26.

¹⁷⁹ KA, KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KA, Vampulan seurakunnan arkisto I C:1, Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723; SAY: Huittinen, Matkusjoki 1694–1713.

¹⁸⁰ Kuningas Kristoferin maanlaki, Käräjäkaari, Ulkuniemi 1978, s. 108–120; Tuomarinohjeet 1545, Olavus Petri 1987. Ylikangas 1988, s. 54–57. Englannin oikeuskäsittelykäytännöstä ks. MacDonald & Murphy 1990, s. 223.

mahdollista, etteivät he saaneet enempää todistajia asialleen. Naapurit eivät ehkä uskonnollisista syistä halunneet tulla käräjille vetoamaan lievemmän tuomion puolesta. Kirkko tuomitsi itsemurhan ankarasti; lisäksi ajan käsityksen mukaan jokainen rikos oli syntiä Jumalaa vastaan ja nostatti Jumalan vihan koko maata kohtaan, ellei sitä sovitettu laissa säädetyllä rangaistuksella. Epäluonnollisena kuolemana ja vakavana syntinä ja rikoksena itsemurha, myös mielisairaaksi katsotun tekemänä, oli omiaan vihastuttamaan Jumalan. Rangaistus kovalla kädellä puolestaan saattaisi lepyttää Jumalan.¹⁸¹ Seurakuntayhteisö tuomitsi siis teon. Toisaalta tietysti on mahdollista, että Erkin välit naapureiden kanssa ovat saattaneet vaikeina katovuosina syystä tai toisesta mennä poikki. Lisäksi muiden omaisten ja naapureiden puuttuminen voi johtua olosuhteista; matka Matkusjoelta välikäräjäpaikalle oli erityisesti kevät aikaan, maaliskuussa mahdollisesti vielä kelirikon aikaan, pitkä ja raskas. Jonkun on Paukkioistakin täytynyt jäädä kotiin hoitamaan talon töitä ja Erkin pieniä lapsia. Myös katoaika piti varmasti ihmiset kiireisinä etsimässä leipäänsä jatketta. Yhtä lailla pitäjässä riehuneet kulkutaudit ovat saattaneet tarttua matkusjokelaisiin.¹⁸²

Välikäräjien ensimmäiset neljä todistajanlausuntoa olivat joka tapauksessa yhtäpitäviä. Tässä vaiheessa tutkintaa todennäköisesti näytti siltä, että Erkki todellakin oli riistänyt oman henkensä raskasmielisyytensä välityksellä ja saisi lievemmän rangaistuksen. Omaisten vetoamisen ja Kustaa Tuomaanpojan todistuksen jälkeen käsittely kuitenkin jatkui vielä kahden todistajanlausunnon kuulemisella.¹⁸³

3.4 Motiivin etsintä – nimismies Callian ja kirkkoherra Keckoniuksen todistukset

Sotilas Kustaa Tuomaanpoika Kennon jälkeen lausuntonsa antoi nimismies ja vouti Jaakko Callia. Hän kertoi käyneensä Paukkion tilalla ja keskustelleensa Erkin kanssa vähän Kynttelinpäivän (2.2.) jälkeen, eli juuri samoihin aikoihin, kun Erkki oli suunnitellut hukuttautuvansa avantoon. Erkki oli vaikeasti nieleskellen eli ilmeisesti itku kurkussa valittanut Callialle vaikeista ajoista.¹⁸⁴ Erkki oli kertonut olevansa niin raskaasti ja pahasti syntinen,¹⁸⁵ ettei hänen enää kannattanut elää, vaan parasta olisi surmata itsensä. Callia oli varoitellut ja kieltänyt häntä puhumasta moisia; Callia oli neuvonnut Erkille,

¹⁸¹ Juva 1955, s. 74; Odén 1998, s. 25; Vilkuna 1996b, s. 76; Vilkuna 1996c, s. 223.

¹⁸² KA, Vampulan seurakunnan arkisto I C:1, Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723; SAY: Huittinen, Matkusjoki 1694–1713; Viikki 1973, s. 239–240, 434.

¹⁸³ KA, KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; Ylikangas 1988, s. 56.

¹⁸⁴ "då Erich Michellsson jemwähl medh swår slukande beklagat denne dyra tiden" KA, KO a 17: 530v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

¹⁸⁵ "han ähr een groof Syndare" KA, KO a 17: 530v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

että tämän pitäisi tavoitella hyvyyttä ja katua syntejään.¹⁸⁶ Callian varoituksista ja kehotuksista huolimatta Erkki oli jatkanut synkkiä puheitaan ja huolestunut entisestään.¹⁸⁷

Todistuksesta tulee siis ilmi, että Jaakko Callia tunsu Erkin henkilökohtaisesti. Sinänsä ei ollut epätavallista, että jo pitkään virassaan toiminut vouti tunsu alueensa talollisia, joiden veroja hän muiden tehtäviensä ohella vuosittain keräsi. Lisäksi Paukkion isännät olivat jo pitkään vastanneet virkapostin – eli myös voudin ja nimismiehen kirjeiden – kuljettamisesta. Niinpä vierailu Paukkiossa saattoi liittyä joko veronmaksuun tai postin toimittamiseen. Callia kertoikin käyneensä Paukkiossa ollessaan matkalla jonnekin. Kuitenkin Erkki oli puhunut hänelle melko avoimesti; ehkä Erkki ja Jaakko tunsivat toisensa lähemmin. Toisaalta Huittinen kuitenkin oli, kuten aiemmissa yhteyksissä on tullut ilmi, maantieteellisesti ja väkimäärältäänkin suuri. Calliankin tila sijaitsi yli 20 kilometrin matkan päässä Matkusjoelta. Jaakko Callia ja Erkki Mikonpoika olivat sosiaaliselta ja taloudelliselta asemaltaan hyvin eri asteilla; Callia oli erittäin vauraan ja suuren ratsutilan isäntä sekä pitäjän vaikutusvaltainen vouti ja nimismies, kun taas Erkki oli melko tavallisen kokoisen tilan isäntä ja ylimääräinen postitalonpoika.¹⁸⁸ Tässä mielessä Erkin ja Jaakko Callian läheinen suhde vaikuttaa melko epätodennäköiseltä.

Oikeus tarttui Jaakko Callian todistuksesta tiettyyn kohtaan, mikä katsottiin Erkin tapauksen kannalta erittäin raskauttavaksi. Erkki oli puhunut synneistään ja syntisyydestään, ja Callian tulkinnan mukaan liittännyt ne itsemurhatoiveisiinsa. Itsemurhan motiivina saattoikin olla siis jokin muu tekijä kuin mielenvikaisuudeksi katsottu raskasmielisyys. Callian lausunnon jälkeen asiaa tiedusteltiin Erkin leskeltä Liisalta ja äidiltä Valpurilta; he eivät voineet kieltää, ettei Erkki olisi puhunut syntisyydestään itsensä surmaamisaikomusten yhteydessä.¹⁸⁹ Valpuri muisti Erkin joulun aikoihin puhuneen useita eri kertoja yhtäaikaisesti syntisyydestään ja kuolemanhaluistaan.¹⁹⁰ Oikeuskäsittelyn tulkintaprosessi sai siis uuden käänteen. Tutkinnassa oli selvitettävä, mikä oikeastaan oli Erkin motiivi teolleen. Mikäli jokin tietty synti painoi Erkin omatuntoa, sen voitiin tulkita johtaneen epätoivoon ja tätä kautta itsemurhaan. Ihmisen katsottiin voivan vajota epätoivoon eli toivottomuuteen masentuuksaan elämänvaikeuksien edessä tai jonkin omavalintaisen teon tai synnin aiheuttaman taakan seurauksena. Epätoivo puolestaan katsottiin vakavaksi synniksi; luopuessaan kaikesta toivosta henkilö osoitti vastoinkäymisten edessä epäilevänsä Jumalan armoa ja vaikutusvaltaa. Tuomion kannalta oli ratkaisevaa selvittää, oliko itsemurha tehty raskasmielisyyden vai jonkin muun synn, kuten epätoivon,

¹⁸⁶ "*att hafwa gudh för ögonen och medhan sen ångra öfwer sina Synder*" KA, KO a 17: 530v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

¹⁸⁷ KA, KO a 17: 530v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

¹⁸⁸ KA, KO a 17: 530v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; Salminen 2006, s. 271; Viikki 1973, s. 84, 99, 413–414.

¹⁸⁹ "*Enckian Lisa Sigfredzdotter och modren Wallborgh kunde intet neka sådant seijandes*" KA, KO a 17: 530v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

¹⁹⁰ KA, KO a 17: 530v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

vaikutuksessa; epätoivoisia pidettiin oikeudellisesti täysissä järjissään olevina.¹⁹¹ Syyn selvittämistä pidettiin kaikissa rikostutkinnoissa muutoinkin tärkeänä. Tuomarinohjeiden mukaan tuomiossa tuli ottaa aina huomioon, missä aikomuksessa, mielessä ja tarkoituksessa rikos oli tehty. Oikeutta ohjeistettiin tarkastelemaan tekojen tahallisuutta ja tahattomuutta.¹⁹² Erkin tapauksessa oikeuden punnittavaksi tuli siis monta tekijää. Erkin mielenterveyden ja puheiden kautta oikeuden tuli tutkia, missä määrin teko oli tahallinen tai tahaton ja mistä Erkin itsemurha tarkalleen johtui.

Lisävalaistusta asiaan antoi rovastin ja Huittisten kirkkoherran Johannes Keckoniuksen kirjallinen lausunto, joka luettiin oikeudelle ääneen Valpurin toisen lausunnon jälkeen. Keckonius ei ehkä virkakiireiltään ollut päässyt paikan päälle; niinpä hän oli 24.3. eli kolme päivää aikaisemmin kirjoittanut kertomuksensa ja toimittanut sen oikeudelle. Kirkkoherran todistus alkoi mainelausunnolla, jossa hän kertoi Erkin kristinopintaidoista ja kristillisestä elämästä.¹⁹³ Tällaiset paikallisten pappien mainelausunnot ja -todistukset vainajasta olivat tavallisia itsemurhaoikeudenkäynneissä. Useimmiten hyviä kristillisiä elämäntapoja ja hartautta pidettiin lieventävänä tekijänä tuomion kannalta ja epäkristillistä elämää ja poissaoloja ehtooliselta ja muista tilaisuuksista raskauttavana tekijänä; tietysti käytännössä nämä aina suhteutettiin muihin lausuntoihin ja tekijöihin. Käsitys liittyi osaltaan uskomukseen, että pakanallisesti tai moraalittomasti eläneet joutuivat todennäköisemmin Saatanan valtaan ja sortuivat itsensä surmaamisen syntiin. Toisaalta sama asia saattoi viitata mielenvikaisuuteen, mikäli vainajan melisairauden katsottiin olevan Jumalan rangaistus syntisestä elämästä. Moitteeton elämä ja mainetodistukset olivat siis monella tapaa tärkeitä todistuskappaleita itsemurhaoikeudenkäynneissä.¹⁹⁴ Keckoniuksen mukaan Erkki Mikonpoika oli osannut lukea kristinopin kappaleet, eli hän osasi hyvin vaaditut Katekismuksen pääkappaleet ja Lutherin selitykset niistä.¹⁹⁵ Lisäksi Keckonius kertoi, että yleisen mielipiteen mukaan Erkki oli harjoittanut hartautta esimerkillisesti ja käyttäytynyt muutenkin kuten muut kristityt.¹⁹⁶ Keckonius ei siis viitannut lainkaan mahdolliseen mielenvikaisuuteen tai siihen viittaavaan tavallisesta poikkeavaan käyttäytymiseen.

Tässä kohtaa herääkin kysymys, miksei Vampulan kappeliseurakunnan kappalainen ja Erkin naapuri Johannes Lilius ollut käräjillä kertomassa Erkin kristillisistä tavoista; kappalainenhan varmasti tunsu Erkin tässä suhteessa paremmin kuin ison Huittisten emäseurakunnan kirkkoherra Keckonius. Toisaalta asia saattoi olla sen verran vakava, että lähinnä jumalanpalvelustehtäviä ja kirkollisia toimituksia hoitaneen kappalaisen sijaan Erkin kristillisyydestä haluttiin pitäjän ylimmän papin

¹⁹¹ Jansson 1998, s. 28; Jarrick 2000, s. 61–63; Minois 1999, s. 38; Odén e.a. 1998, s. 67–69.

¹⁹² Tuomarinohjeet 1545, Olavus Petri 1987, s. 97.

¹⁹³ KA, KO a 17: 530v–531, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

¹⁹⁴ Jarrick 2000, s. 78–79; Matikainen 2006, s. 41; Odén 1998, s. 82; Odén e.a. 1998, s. 67–68, 86, 177–178.

¹⁹⁵ KA, KO a 17: 531, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; Viikki 1973, s. 572.

¹⁹⁶ KA, KO a 17: 531, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

lausunto. Loppujen lopuksi seurakunnan kirkkoherra oli vastuussa tästä; kappalainen oli vain emäseurakunnan kirkkoherran apulainen.¹⁹⁷

Kirkkoherra Keckoniuksen todistus ei kuitenkaan pääty mainelausuntoon. Hänen kertomuksensa jälkipuolisko osoittaa, että kirkkoherra tunsu ja muisti Erkki Mikonpojan seurakuntansa jäsenenä hyvin. Hän paljastaa kuunnelleensa Erkin ripittäytymisen 16.2. eli yli kuukausi ennen kärkeä. Tuolloin Erkki oli tunnustanut kyyneleet silmissä syntinsä Keckoniukselle.¹⁹⁸ Kappalaisen sijaan Erkki oli siis lähtenyt Huittisten pappilaan asti ripittäytyäkseen salaa kirkkoherralle.¹⁹⁹ Salarippi kuului papin sielunhoidollisiin tehtäviin; yleisen tai julkiripin sijaan salaripissä seurakuntalainen saattoi yksityisesti tunnustaa omaatuntoa rasittavan syntinsä ripittäjänä toimivalle papille. Kirkkolain mukaan papin tuli tunnustuksen ja ripittäytymisen jälkeen antaa katuvalle synninpäästö, jonka jälkeen asia oli loppuun käsitelty. Vakavimmissa asioissa papin tuli evätä synninpäästö ja yrittää saada ripittäytyvä tunnustamaan asia tuomarille. Tällaisia vakavia syntejä olivat esimerkiksi tiettyjen rikosten suunnittelu ja sellaiset synnit, jotka saattoivat vielä tuottaa vahinkoa. Salaripin kautta pappi sai tietää, ketkä olivat tarpeeksi puhtaita ja kelpollisia ja ketkä vielä synnin tahraamia ja keltottomia käymään ehtoollisella. Kirkkolaissa tähdennettiin papin vaitiolovelvollisuutta; pappi ei rangaistuksen uhalla saanut ilmoittaa asiasta tai paljastaa ripin tehneen henkilöllisyyttä viranomaisille. Silti kirkkolaki jätti jossain määrin epäselväksi, oliko papilla lupa paljastaa ripissä kerrottua oikeudessa syytetyn puolustukseksi, syyllisen ilmaisemiseksi tai ripittäytyjän jo kuoltua. Lain henki oli tällaista menettelyä vastaan; käytännössä tapa oli kuitenkin 1600-luvulla yleinen. Papin todistuksilla ripissä kuulemistaan asioista oli usein ratkaiseva merkitys tuomiota julistettaessa; ihmisten ei uskottu valehtelevan ripissä, joten lausuntoja pidettiin erittäin uskottavina.²⁰⁰

Kirjoittaessaan kirjallista lausuntoaan Keckonius oli salassapitovelvollisuudestaan huolimatta ilmeisesti kokenut velvollisuudekseen rikkoa rippisalaisuuden ja kertoa oman tulkintansa Erkin itsemurhan taustasta ja motiivista. Erkki oli kirkkoherran mukaan kertonut hänelle salaripissään viime elonkorjuuajan tuoton olleen niin huono, että hän oli joutunut Saatanan houkutuksen tai ajatuksen valtaan.²⁰¹ Pöytäkirja jättää epäselväksi, oliko Erkki esittänyt kertomuksensa ripissä juuri tässä muodossa kirkkoherralle vai oliko Saatanan liittäminen Erkin murheeseen kirkkoherran omaa tulkintaa. Lisäksi pöytäkirja ei kerro, mihin Keckonius tarkalleen viittasi kommentillaan; ilmeisesti kirjuri tai kirkkoherra itse on pitänyt asiaa itsestään selvänä. Joka tapauksessa kirkkoherra jatkaa, että Erkki oli

¹⁹⁷ Juva 1955, s. 39–40, 127; Laasonen 1991, s. 34.

¹⁹⁸ "hans syndh den Erich [...] bekendt och medh Tårar begråtit" KA, KO a 17: 531, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

¹⁹⁹ KA, KO a 17: 531, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

²⁰⁰ Kirko-laki ja ordningi VII:1-4; Lempiäinen 1963, s. 122–123, 143, 168–169, 239.

²⁰¹ "den leda andens tillskynden åhr så swår blefwen, att han Satans ingifwelse lydde" KA, KO a 17: 531, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

tämän seurauksena surmannut itsensä.²⁰² Yhdistämällä Erkin kuoleman hänen joutumiseensa Saatanan vaikutuksen alaisuuteen Keckonius tarkoittaa, että Erkki vajosi raskasmielisyyden sijaan epätoivoon, jonka alullepanijaksi tuohon aikaan nähtiin juuri Saataka tai paholainen. Paholaisen katsottiin johdattavan ja inspiroivan ihmisiä epäilemään jumalallista armoa ja houkuttelevan ihmisiä surmaamaan itsensä. Näkemys ei ollut pelkästään kirkollinen; myös maallinen oikeus ja kansa uskoivat, että paholainen pystyi houkuttelemaan ihmisiä pois Jumalan yhteydestä ja saamaan heidät luopumaan pelastumisen toivosta. Demonologista selitysmallia käytettiin erilaisissa oikeudenkäynneissä marginaalisten ja vaikeasti selitettävissä olevien ilmiöiden perusteluna. Itsemurha oli juuri tällainen käsittämättömältä vaikuttava ilmiö; pelkkä masennus tai elämänhalun katoaminen ei ollut ajan maailmankatsomuksen mukaan mahdollista, kun elämä nähtiin Jumalan antamana arvokkaana lahjana ja periaatteessa jokaisen katsottiin voivan päästä Jumalan armoon ja pelastukseen katumuksen ja syntien sovituksen kautta. Selväjärkinen ihminen ei haaveillut kuolemasta; niinpä jokaisen itsemurhan taustalta pyrittiin löytämään jokin teon selittävä syy tai mielenvikaisuuden muoto. Niiden puuttuessa viitattiin Saatanan tai paholaisen aiheuttamaan epätoivoon.²⁰³

Mikäli Keckonius toistaa kirjallisessa lausunnossaan Erkin synnintunnustuksen samaan tapaan kuin Erkki sen hänelle 16.2.1697 teki, on selvää, että Erkki itsekkin koki joutuneensa Saatanan vaikutuksen alaiseksi. Luvussa 2.6 esille tulleiden taloudellisten ja muiden vaikeuksien takia Erkki on voinut kokea joutuneensa Jumalan hylkäämäksi ja tätä kautta paholaisen vaikutusvallan alaiseksi; hän saattoi kokea esimerkiksi olotilansa ja masennuksensa Saatanan aiheuttamiksi. Toisaalta Erkin synty on saattanut liittyä oma-aloitteiseen turvautumiseen paholaisen voimiin. Merkille pantavaa onkin, ettei kansankulttuurin paholaiskuva ollut yhtä synkkä kuin kirkon ja maallisen esivallan. Paholaisen apuun turvauduttiin silloin, kun Jumalan apua ei näyttänyt olevan saatavilla; paholainen saattoi kansanomaisessa ajattelussa olla myös hyvä ystävä ja todellinen auttaja. Uskottiin, että paholainen pystyi vaikuttamaan olosuhteisiin, kuten säähän, maan rehevyyteen ja sadon kasvuun. Erkkikin on saattanut kriisitilanteessa kääntyä paholaisen puoleen elonkorjuun pettymyksen tuloksena tai esimerkiksi loitsuun tai taioin yrittänyt vaikuttaa tilanteeseensa. Tämän synnin raskauttamana Erkki on mahdollisesti myöhemmin tulkinnut antautuneensa Saatanan ajatusten ja vallan alaisuuteen ja ripittäytyi kirkkoherra Keckoniukselle.²⁰⁴

Kirkkoherran omaa tulkintaa hänen lausunnossaan on, että Erkin itsemurha johtui juuri tästä synnistä ja Saatanan vaikutuksesta. Keckoniuskin siis liitti Jaakko Callian tapaan Erkin synnin

²⁰² KA, KO a 17: 531, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

²⁰³ Jansson 1998, s. 28; Minois 1999, s. 33–34, 38; MacDonald & Murphy 1990, s. 230; Odén e.a. 1998, s. 67–69; Olli 2006, s. 117–120.

²⁰⁴ KA, KO a 17: 531, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; Aalto 2006, s. 69; Olli 2006, s. 120–123.

ensisijaiseksi motiiviksi hänen itsemurhalleen. Uskonnolliset pohjavireet näkyvät luonnollisesti kuitenkin selkeämmin kirkkoherran tulkinnassa. Johannes Keckonius olikin, isänsä eli Huittisten edellisen kirkkoherran Andreas Keckoniuksen tapaan, kovan linjan ortodoksian puoltaja ja seurakuntalaistensa moraalialia, kirkkokuria ja hartautta tarkkaan valvova pappi. Hän kuului vouti Jaakko Callian tapaan pitäjän eliittiin; Callia ja Keckonius tunsivatkin toisensa hyvin, sillä Callia avusti utterasti ja uskollisesti kirkkoherraa seurakuntalaisten kirkossakäynnin valvonnassa.²⁰⁵ Erkin alkusyksyinen synti oli ilmeisesti kirkkoherran mukaan sen verran vakava, että hän oli evännyt Erkiltä synninpäästön ja ehtoollisen. Erikoista onkin, että Keckonius kertoo antaneensa synninpäästön asiasta vasta Erkin itsemurhan jälkeen tämän ruumiille.²⁰⁶ Erkki ei siis ollut, vastoin kirkkoherran toiveita, tunnustanut mahdollista Saatanaan turvautumistaan tai Saatanan alaisuuteen joutumistaan tuomarille tai sovittanut tekoaan ennen kuolemaansa muulla tavoin, ja oli tämän vuoksi Keckoniuksen tulkinnan mukaan ajautunut epätoivoon ja surmannut itsensä.²⁰⁷

3.5 Tulkintaprosessin tulos: alioikeuden tuomio ja sen perustelu

Ennen tuomitsemista oikeuden tuli punnita ja verrata tarkkaan eri todistajien lausuntoja ja lain kirjainta keskenään saavuttaakseen totuuteen perustuvan ja lainmukaisen tuomion asiasta.²⁰⁸ Toisaalta Erkin omaiset vetosivat lausunnoillaan mielenvikaisuuden puolesta; Erkin itsemurhalla ei heidän mielestään ollut mitään erityistä motiivia lukuun ottamatta hänen raskasmielisyyttään. Toisaalta nimismies ja vouti Callian sekä kirkkoherra Keckoniuksen todistuksissa paljastui tuomion kannalta raskauttava tekijä; Erkillä oli todistettavasti ollut hänen omatuntoaan painava synti taakoillaan. Ennen tuomion julistamista kuitenkin todetaan, etteivät läheiset voineet tietää Erkin salaripissä kertomasta synnistä; lisäksi päätettiin, ettei Erkin poika Heikki saisi koskaan tietää tästä synnistä: "*Modren sampt hustrun för den skull nokgaft bekänna Erich sigh uphändt, men om hans egen lilla son honom nederskurit skall han icke weta öfwer denne saak*".²⁰⁹ Läheisiä ei siis syytetty väärästä valasta, ja Erkin pientä poikaakin säästettiin henkiseltä murheelta.

Tuomion julistaminen alkaa tavanomaisin ja muotoseikkoja noudattavin fraasein; lautamiesten kerrotaan harkinneen asiaa ja oikeuden todetaan päässeen tutkinnassaan päätökseen. Erkin lesken, äidin ja isoisän todetaan kertoneen oikeudelle, että Erkki oli hirttänyt itsensä tallin viereen. Oikeuden

²⁰⁵ KA, KO a 17: 530v–531, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; Viikki 1973, s. 484, 552–553.

²⁰⁶ "*Probstén berättar sigh låtit synn Erichz lekamen*" KA, KO a 17: 531, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

²⁰⁷ KA, KO a 17: 531, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

²⁰⁸ Ylikangas 1988, s. 50, 54–56, 64–65.

²⁰⁹ KA, KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

mukaan tämä tapahtui Erkin tekemän synnin aiheuttamasta epätoivosta.²¹⁰ Tulkinnessaan oikeus siis päätyi Keckoniuksen ja Callian tapaan pitämään Erkin synnin nostattamaa epätoivoa itsemurhan synnä. Ensimmäistä kertaa mainitaan sana *epätoivo*. Käsitteen merkitysisältö oli varmaankin suhteellisen tuntematon lautamiehille ja kansalle; tutumpi se oli protestanttista klassista teologiaa paremmin tunteville Keckoniukselle ja nimettömäksi jäävälle tuomarille. Epätoivon liittäminen vainajan itsemurhan motiiviksi merkitsi lähes poikkeuksetta tuomiota tahallisesta ja tietoisesta itsemurhasta ja samalla ankarampaa rangaistusta ainakin Götan hovioikeudessa vuosina 1695–1718 ja Tukholman tuomioistuimissa vuosina 1700–1788.²¹¹

Vaikka käsittelyn aikana tuli esille monia tuomiota ja rangaistusmuotoa tavallisesti lieventäviä seikkoja, kuten Erkin hyvämaineisuus, esimerkillinen hartaus ja hyvä kristinopintaito sekä mahdollinen raskasmielisyys, Erkin tapauksessa niillä ei ollut merkitystä tuomion kannalta. Tärkeimmiksi raskauttaviksi tekijöiksi ja tuomion perusteluksi oikeus mainitsee epätoivon ja Erkin selväjärkisyyden.²¹² Oikeus toteaa itsemurhan tapahtuneen ennemminkin rovasti Keckoniukselle kerrotun synnin aiheuttamasta epätoivosta kuin siitä, että Erkki olisi ollut maanlain törkeiden asiain kaaren neljännen itsemurhaa käsittelevän luvun määrittelyn mukaisesti mielenvikainen. Tuomion kohdassa lainataan suoraan ruotsinkielisen lakikirjan tekstiä: "*sådant skedt mehr af förtwijflan [...] än att Erich Michellsson varit så afwita det han ingen wåda wägiä wiste*".²¹³ Lain tulkinnan mukaan hulluuskriteeri ei siis täyty: Erkki ei ollut niin mielenvikainen, ettei hän olisi osannut varoa tapaturmia tai vaaroja. Laki ei tuntenut puolihulluja, tilapäisiä mielenhäiriöitä tai monia muitakaan yhteisön mielenvikaisiksi katsomia tapauksia. Riippui paljolti käräjiä istuvan tuomarin käsityksistä, kuinka tarkkaan ja tiukasti lakia tulkittiin kirjaimellisesti; yhtä lailla kaikki tuomarit eivät tunteneet erilaisia hulluuteen viittaavia käsitteitä ja määritelmiä.²¹⁴ Erkin tapauksessa tuomari näyttää siis seuranneen lain kirjainta erittäin tarkkaan, kun kirjuri on lainannut neljättä lukua sanasta sanaan. Silti mielenvikaisuuden kumoaminen ei perustunut pelkästään lain kirjaimelliseen tulkintaan; tuomiota perustellaan erikseen ennen sen julistamista myös sillä, että Erkillä todistettiin olleen pätevä, eli tahallisuuteen ja selväjärkisyyteen viittaava, syy itsemurhaansa.²¹⁵ Näin raskasmielisyys

²¹⁰ "*sådant skedt mehr af förtwijflan uth hans begången syndh*" KA, KO a 17: 531–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

²¹¹ KA, KO a 17: 531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; Jarrick 2000, s. 78–79; Odén e.a. 1998, s. 67–69.

²¹² KA, KO a 17: 531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697. Itsemurhatuomioita ainakin Tukholman kaupungin tuomioistuimissa lieventävistä ja raskauttavista seikoista ks. Jarrick 2000, s. 78–79. Lieventävistä tekijöistä ks. myös Odén 1998, s. 82.

²¹³ KA, KO a 17: 531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697. Vrt. ruotsinkielinen lainkohta Ohlander 1986, s. 35; Munktel 1940, s. 7.

²¹⁴ KrML Ulkuniemi 1978, s. 132; Matikainen 2006, s. 41–43.

²¹⁵ "*medh någon giltiga skiähl*" KA, KO a 17: 531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

mahdollisuus kumoutui, kun murheen taustalta löytyi jokin sen aiheuttava tekijä.²¹⁶ Raskauttavana tekijänä pidettiin varmasti myös Erkin aiempia itsemurhayrityksiä, vaikkei niitä mainitakaan erikseen tuomiossa. Käytäntö perustui osaltaan Olaus Petrin tuomarinohjeisiin, jotka määrittivät vakaan harkinnan rikosmuodosta riippumatta raskauttavaksi asianhaaraksi.²¹⁷

Pitkällisen tutkinnan päätteeksi ja tuomion perustelut esitettyään oikeus tuomitsi Erkki Mikonpojan kuolleen ruumiin maanlain törkeiden asiain kaaren neljännen luvun mukaisesti vietäväksi metsään ja poltettavaksi roviolla. Erkki tuomittiin siis selväjärkisenä tehdystä tahallisesta itsemurhasta omaisten vetoimuksista huolimatta. Lisäksi pöytäkirjassa päätetään, että Erkin pojan Heikin ja veljenvaimo Valpurin tulisi ruumiin alasleikkaamiseen ja arkkuun laittamiseen liittyen saapua seuraaville käräjille. Viimeiseksi kerrotaan, että itsemurhatuomio alistettiin vielä hovioikeudelle.²¹⁸

Vaikkei omaisia tulisi maanlain kohdan mukaan rangaista erikseen millään tavalla, oikeus saattoi periaatteessa tuomita Erkin hirttäytyneeseen ruumiiseen koskeneet jonkinlaisiin rangaistuksiin. Ruumiin alas leikannut kymmenvuotias Heikki Erkinpojan ja ruumiin yhdessä Heikin kanssa arkkuun laittaneen Valpuri Bernhardintyttären tapauksessa asia lykkääntyi seuraaville käräjille. Mahdollisista nuhteluista tuomiokirja ei kerro. Ilmeisesti Erkin läsnä olevaa äitiä, joka oli osallistunut ruumiin arkkuun laittamiseen, kuitenkin nuhdeltiin suullisesti. Vaikka laki ei mainitse ruumiin käsittelyä koskevista ohjeista, oli yleisessä tiedossa, että itsemurhaajan ruumiin käsittely kuului pyövelin tehtäviin. Ruumista ei saanut käsitellä samaan tapaan tai samalla kunnioituksella kuin luonnollisesti kuolleiden ruumiita. Ilmeisesti juuri tästä syystä pöytäkirjassa viitataan ja kiinnitetään toistuvasti huomiota Erkin ruumiin alasleikkaamiseen ja arkkuun laittamiseen; ruumis olisi periaatteessa pitänyt jättää paikoilleen siihen asti, kunnes jokin viranomainen tai pyöveli olisi tullut ottamaan sen alas. Itsemurhaajan ruumiiseen koskeneita haastettiin Ruotsissa 1600-luvulla toisinaan jopa oikeuteen asiasta; tavallisempaa oli ilmeisesti kuitenkin nuhdella ruumiiseen omatoimisesti koskeneita itsemurhan varsinaisessa oikeuskäsittelyssä.²¹⁹

Muissa kohdin pöytäkirjaa tulee kuitenkin esille, että Erkki Mikonpojan omaisia kohdeltiin varsin kunnioittavasti. Esimerkiksi Erkin poikaa Heikkiä säästetään tiedolta, että hänen isänsä teko johtui synnistä. Pihapiirin väen ja läheisten poissaoloa itsemurhahetkellä korostetaan. Lisäksi erikseen painotetaan, etteivät omaiset voineet tietää oikeuden todelliseksi katsomasta itsemurhan syystä, kun Erkki oli tunnustanut sen salassa kirkkoherralle. Läheisiä tai sukua ei pidetä vastuussa tapahtuneesta;

²¹⁶ Jarrick 2000, s. 61–63; Minois 1990, s. 38.

²¹⁷ Tuomarinohjeet 1545, Olavus Petri 1987, s. 97. Ks. myös Jarrick 2000, s. 78.

²¹⁸ KA, KO a 17: 531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KrML Ulkuniemi 1978, s. 132.

²¹⁹ KA, KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KrML Ulkuniemi 1978, s. 132. Ruumiin käsittelyn normien rikkomisesta ks. Jarrick 2000, s. 99–100; Ohlander 1986b, s. 15–18.

Erkin teko ja sen syyt erotetaan täysin hänen perheenjäsenistään. Birgitta Odén mainitseekin, että itsemurhan vakavuudesta ja törkeydestä huolimatta tuomioistuimissa yritettiin toisinaan huomioida omaisten tunteet ja lieventää heidän henkilökohtaista tragediaansa.²²⁰ Lasta odottava tuore leski ja Erkin erittäin iäkäs isoisa herättivät varmasti sääliä esiintyessään käräjillä; tiedossa oli myös, että Erkki jätti jälkeensä pieniä lapsia. Toisaalta myös Erkin ja Paukkion suvun hyvä maine ja suhteellinen varakkuus saattoivat tuoda Erkin omaisille arvostusta.²²¹

Vaikka oikeus siis liitti syntisyyden ja epätoivon Erkin itsemurhan selityksiksi ja syiksi, on tärkeää huomioida, ettei Erkin itsemurhan todellista motiivia voida tietää. Todistajanlausunnoista ja kertomuksista rakennettu kuva on vain oikeuskäsittelyssä muodostunutta tulkintaa; Erkin ratkaisun taustalla oli varmasti muitakin tekijöitä kuin hänen syntinsä oletetusti aiheuttama tuskaisuus ja toivottomuus. Muita itsemurhatoiveiden syitä saattoivat olla luvussa 2.6 esille tulleet erilaiset ympäristöstä ja olosuhteista johtuvat vaikeudet, jotka Erkki saattoi kokea ylitsepääsemättöminä. Vaikka todistajien kertomuksissa Erkin puheet viittaavat siihen, että hän itsekin koki masentuneisuutensa tai tuskansa Jumalan rangaistuksiksi tai Saatanan ajatusten herättämiksi ja inspiroimiksi, Erkin oma kokemus asioista ei välttämättä ollut näin ylikuonnollinen.²²² Erkki saattoi muistakin syistä tuntea kuoleman parhaaksi ratkaisuksi, vaikka olikin tietoinen itsensä surmaamisen seurauksista ja vääryydestä. Itsemurhan rikollisuus oli varmasti Erkin tiedossa, sillä hän todennäköisesti tiesi Huittisten edellisen itsemurhan käsittelystä ja tuomiosta vuonna 1689. Lisäksi hän oli keskustellut kuolemanhaluistaan lain virkansa puolesta hyvin tuntevan Jaakko Callian kanssa. Erkki tiesi kirkon opetuksen, saarnojen ja Lutherin Vähä-Katekismuksen murhaa ja itsemurhaa sekä niiden syntisyyttä käsittelevän kohdan kautta myös kirkon näkemyksen itsemurhaajien kohtalosta.²²³ Erkki siis tiesi joutuvansa käräjille ja aiheuttavansa häpeää läheisilleen; todennäköisesti hän myös uskoi joutuvansa tekonsa kautta helvettiin.²²⁴ Tästä huolimatta lopullisesti tuntemattomiksi jäävät syyt painoivat hänen vaakakupissaan enemmän.

²²⁰ KA, KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; Odén 1998, s. 69.

²²¹ KA, Vampulan seurakunnan arkisto I C:1, Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723; SAY: Huittinen, Matkusjoki 1654–1673, 1674–1693, 1694–1713. Ks. myös luku 2.5.

²²² KA, KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697. Ks. myös luku 2.6.

²²³ Lutherin Vähä-Katekismuksessa sanotaan, ettei kenenkään tulisi lyhentää elämäänsä, joka oli Jumalan lahja, sillä itsemurhakin rikkoi viidettä käskyä. Vähä-Katekismus oli kansan parissa erittäin luettu ja tunnettu kirja. Lisäksi Katekismusta ja Vähä-Katekismusta käytettiin saarnatekstien lähteenä. Odén 1998, s. 32; Pleijel 1955, s. 7–10.

²²⁴ KA, KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KA, KO a 4: 206–208, Huittisten kesäkäräjät 31.5. ja 1.–3.6.1689; Odén 1998, s. 32–33.

3.6 Erkin sosiaalisen aseman, maineen ja ympäristön tapahtumien vaikutus tuomioon

Erkin oikeuskäsittelyä ja tuomiota tarkastellessa näyttää selvästi siltä, etteivät hänen hyvä maineensa ja asemansa suhteellisen vauraana talonpoikana vaikuttaneet Huittisten välikäräjien tuomioon. Vaikka Erkki oli kirkkoherran lausunnon mukaan eläessään esimerkillisen harras ja käytökseltään kristillinen, lieventävät tekijät eivät hänen tapauksessaan kumonneet raskauttavien seikkojen merkitystä. Ylimääräisen postitalonpojan jonkin verran statusta tuomasta toimesta, Paukkion tilan suhteellisesta vauraudesta ja hyvästä maineesta sekä ilmeisen hyvistä naapurisuhteista huolimatta käräjillä ei esiinny monia Erkin puolesta todistavia. Naapurit, palkolliset ja itselliset ovat syystä tai toisesta poissa. Vaikka esivallan edustajatkin tunsivat Erkin henkilökohtaisesti, tämä ei estänyt heitä tuomasta esille raskauttavia tekijöitä; hyvä maine ja henkilökohtaiset suhteet jätettiin sivuun, ja nimismies Callia ja kirkkoherra Keckonius kertoivat oman synkän tulkintansa itsemurhan taustasta.²²⁵

Huittisten välikäräjillä 27.3.1697 noudatettiin siis pitkälti lain kirjainta ja tuomarinohjeita, joiden mukaan minkäänlainen puolueellisuus, sukulaisuus tai syytetyn taloudellinen asema ei saanut vaikuttaa tuomioon; samasta rikoksesta tuli seurata sama rangaistus niin rikkaalle kuin köyhälle. Tietysti itsemurhatapauksissa sosiaaliset tekijät, kuten henkilön tunnettavuus ja maine, kuitenkin vaikuttivat todistajien määrään sekä ihmisten tulkintoihin tapahtumasta ja tätä kautta lausuntojen sisältöön ja tuomioon. Oikeuden tuli kuitenkin tähdätä eri osapuolten intressien sovittelun sijaan lainmukaisuuteen ja totuuden löytämiseen.²²⁶

Vaikka käräjät toisaalta olivat julkinen ja sosiaalinen areena, jossa ihmiset ratkaisivat konfliktejaan, sovittelivat riitojaan ja kohtasivat esivallan edustajia, joidenkin tutkijoiden tulkintojen mukaan ne olivat 1600-luvun kuluessa hiljalleen muuttumassa entistä enemmän vallan ja esivallan näyttämöiksi. Päätös- ja tuomiovaltaa oli siirretty paikallisyhteisöltä kruunulle ja viranomaisille; kruunu osallistui yhä enemmän lainsäädäntöön ja normien rakentamiseen ja otti itselleen auktoriteetin päättää siitä, miten konfliktit tulisi ratkaista ja rikoksista tulisi rangaista yhteiskunnassa. Rikokset tuli käsitellä oikeudessa ja niistä tuli tuomita lain mukaan; sukujen ja paikallisyhteisön vaikutusvalta lain- ja oikeudenkäyttöön väheni, kun myös hovioikeus tarkisti ja korjasi liian lieviä ja laittomia tuomioita. Tuomarien ja viranomaisten käsityksillä sekä legaalilla todisteilla alkoi olla entistä enemmän painoarvoa tuomion kannalta.²²⁷ Toisaalta käräjien enemmistön muodostivat aina paikalliset talonpojat;

²²⁵ KA, KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697. Ks. myös luku 2.5.

²²⁶ Kuningas Kristoferin maanlaki, Kuninkaankaari, 35. luku, Ulkuniemi 1978, s. 41–42; Kuningas Kristoferin maanlaki, Käräjäkaari, 21. luku, Ulkuniemi 1978, s. 114; Tuomarinohjeet 1545, Olavus Petri 1987, s. 67, Ylikangas, s. 56, 64.

²²⁷ Aalto e.a. 2000, s. 225–228; Næss & Österberg 2000, s. 141; Ylikangas 1988, s. 54–55; Österberg 1991, s. 9–10, 21–22; Österberg e.a. 2000, s. 251–257.

syylisyyden määrittelemiseen ja tutkintaankin osallistui pitäjän talonpojista koostuva lautakunta. Yleisellä mielipiteellä oli siis yhä vaikutusta. Esivaltaa edustava tuomari kuitenkin määritteli tutkinnan pohjalta tuomion ja rangaistusmuodon; tässä kohtaa tuomari saattoi ainakin periaatteessa ohittaa paikallisen mielipiteen ja sukulaisten ja muiden vetoamukset lievemmästä tuomiosta.²²⁸ Alioikeus saattoi pitäytyä lain tiukassa tulkinnassa esimerkiksi juuri mielenvikaisuutta määritellessään; vaikka koko yhteisö piti jotakuta syytettyä mielenvikaisena ja vetosi lievemmän tuomion puolesta, oikeus saattoi lakia tarkkaan punnittuaan päätyä eriävään käsitykseen ja ankarampaan tuomioon.²²⁹

Erkin itsemurhakäsittelystä tehty pöytäkirja välittää kuvan ennen kaikkea esivallan edustajien ja tuomarin dominoimasta oikeusareenasta. Omaisten lausunnot ja vetoamukset kumoutuivat esivallan edustajien, nimismies Callian ja kirkkoherra Keckoniuksen, todistusten takia. Raskasmielisyysväite ei mennyt läpi – tulos olisi tosin saattanut olla toisenlainen, mikäli Erkin synty ei olisi tullut oikeuden tietoon. Toisaalta ilman syntiäkin tuomari olisi saattanut pitäytyä lain kirjaimellisessa tulkinnassa ja määritellä maanlain törkeiden asiain neljännen luvun mielenvikaisuusmääritelmän perusteella Erkin selväjärkiseksi. Sosiaalisen aseman, kristillisyyden, varakkuuden ja maineen sijaan lain kirjain ja sen tulkinta sekä kaksi viimeistä todistajanlausuntoa näyttävät vaikuttaneen eniten tuomioon ja rangaistusmuotoon. Samalla myös tuomarin ja kirkkoherran käsitykset raskasmielisyyden ja epätoivon sisällöllisistä eroista johtivat ankarampaan ja häpeällisempään tuomioon.

Yksi Erkistä ja hänen elämänsähistoriastaan täysin riippumaton tuomioon mahdollisesti vaikuttanut seikka oli myös katoaika; vuosien 1696–1697 kadot ja nälänhädät asetettiin kiinteään syysuhteeseen Jumalaa loukkaavan uskonelämän ja ihmisten syntien kanssa. Vaikeudet olivat Jumalan rangaistuksia ja kuritusta kansan synneistä ja rikoksista, kuten papisto tuomiokapitulin ohjeistamana tuohon aikaan saarnasi. Vihan lauhduttamiseksi kruunun ja esivallan oli rangaistava lakia rikkovia ja syntiä tekeviä ankarasti. On mahdollista, että tämänkin vuoksi lain kirjainta tulkittiin Erkin tapauksessa niin tiukasti ja kirjaimellisesti; haluttiin välttää liian lievän tuomion antaminen ja tätä kautta Jumalan vielä kiivaamman ja kovemman rangaistuksen mahdollisuus.²³⁰

²²⁸ Letto-Vanamo 1987, s. 131–132; Letto-Vanamo 1995, s. 238, 242; Tamm e.a. 2000, s. 49–50; Taussi Sjöberg 1991, s. 28–29; Toivo 2006b, s. 139, 155.

²²⁹ Matikainen 2006, s. 42–43.

²³⁰ Juva 1955, s. 74, 115; Odén 1998, s. 25; Vilkuna 1996b, s. 76; Vilkuna 1996c, s. 223.

4. ERKIN TAPAUS JA MUUT ITSEMURHAT LOUNAIS-SUOMEN MAASEUDULLA VUOSINA 1620–1700

Lounais-Suomen maaseudun alioikeuksissa tuomittiin 1600-luvun aikana ainakin 12 ihmistä itsemurhasta. Oikeuskäsittelyt sijoittuvat vuosiin 1647–1700.²³¹ Vaikka itsemurhia siis käsiteltiin harvoin käräjillä, Erkki Mikonpojan teon käsittely oikeudessa ei ollut täysin poikkeuksellista. Vertaamalla Erkin itsemurhaa ja oikeuskäsittelyä muihin alueen tapauksiin pyrin selvittämään, oliko Erkin tapaus aikanaan tyypillinen vai poikkeuksellinen ja missä määrin se oli ainutkertainen. Samalla tuon esille, miten monella eri tapaa tapahtumia tulkittiin ja luokiteltiin itsemurhiksi ja luon eräänlaisen yleiskehyksen itsemurhasta ilmiönä kortitettujen pitäjien ja lähteiden asettamien rajoitusten puitteissa.

4.1 Itsemurhien vai itsemurhatuomioiden harvinaisuus?

Tuomiokirjakortiston materiaalin ajallisen ja paikallisen hajanaisuuden ja hakusanaston pohjalta ei voi tehdä tilastollista tutkimusta tai tutkia tiettyjen rikosten yleisyyttä tai esiintymistiheyksiä, koska kaikkia alueen tapauksia ei ole kortitettu kaikilta vuosilta.²³² Tuomiokirjojen materiaali koostuu vain Lounais-Suomen maaseudun joidenkin alioikeuksien tuomiokirjoista. Alueen kaupunkien eli Turun, Rauman ja Porin rikokset käsiteltiin kaupunkien raastuvanoikeuksissa, jotka eivät siis sisälly tuomiokirjakortistoon; niinpä mahdollisesti suurikin osa Lounais-Suomen itsemurhista ja itsemurhatuomioista, eritoten kun itsemurhia ainakin myöhempinä aikoina tapahtui enemmän kaupungeissa kuin maaseudulla, on jäänyt tarkasteluni ulkopuolelle. Lisäksi aatelin rikokset käsiteltiin suoraan hovioikeudessa.²³³ Tiettyjä selkeitä väestöryhmiä ja heidän rikoksiaan on toisin sanoen jäänyt tuomiokirjakortiston ulkopuolelle. Itsemurhatuomioita annettiin siis varmasti Lounais-Suomen alueella enemmän kuin löytämäni 12 kappaletta.

Lisäksi esimerkiksi Seppo Aalto on tuonut esille, että 1600-luvun alkupuolen tuomiokirjojen tiedot ovat puutteellisia vakavan rikollisuuden osalta; aina 1660-luvulle asti henkirikokset ja muut vakavat rikokset on vain satunnaisesti merkitty tuomiokirjoihin. Tuomareilla ja lainlukijoilla oli tapana lähettää törkeitä rikoksia koskevien juttujen pöytäkirjat heti käsittelyn jälkeen eteenpäin hovioikeuden vahvistettavaksi. Näin tuomio saatiin nopeammin vahvistetuksi tai lievennetyksi ja rangaistus voitiin panna toimeen. Osa pöytäkirjoista on kuitenkin jäänyt kopioimatta vuosittain hovioikeudelle

²³¹ TUOKKO 22: Itsemurhaajan hautaaminen; TUOKKO 22: Hautaus; TUOKKO 31. Kuolemansyyn tutkiminen.

²³² Tuomiokirjakortiston luonteesta ja sen joistakin ongelmista tarkemmin ks. liite 1.

²³³ Kansallisarkiston luettelot 220:1, s. 2-12; Karskela 2002, s. 153, 246; Ohlander 1986b, s. 32.

lähetettävään tuomiokirjaan; erityisesti ylimääräisten käräjien käsittelyt jäivät Aallon mukaan varsin usein uudelleenkirjaamatta. Kun itsemurhiakin käsiteltiin toisinaan ylimääräisillä käräjillä, on todennäköistä, että osa 1600-luvun alkupuoliskon itsemurhatuomioista ja -käsittelyistä on siis jäänyt tuomiokirjoista pois. Noin 1660-luvulta alkaen tuomiokirjojen tiedot vakavasta rikollisuudesta kuitenkin tarkentuvat. Virkamiehet alkoivat noudattaa säädöksiä ja määräyksiä tarkemmin, kun kruunun hallinto- ja kontrollikoneiston toiminta, hovioikeuden valvonta ja virkamiesten kontrollointi olivat tehostuneet.²³⁴

Oikeustapausten kautta ei voi luonnollisesti tutkia itse ilmiön yleisyyttä; itsemurhat esiintyvät tuomiokirjoissa tietenkin vain silloin, kun ne saatiin ilmi, tulkittiin itsemurhiksi ja vietiin oikeuteen. Selvää on, että varsinaisia itsemurhia tapahtui Lounais-Suomen alueella paljon enemmän kuin niistä annettiin tuomioita. Kyse oli aina siitä, luokiteltiinko kuolemantapaus itsemurhaksi vai ei. Todennäköisesti suuri osa itsemurhista luokiteltiin syystä tai toisesta heti tapahtuman jälkeen onnettomuuksiksi, jolloin ne eivät edes joutuneet oikeusviranomaisten käsiteltäviksi. Silminnäkijöiden puuttuessa esimerkiksi hyppääminen saatettiin tulkita tippumiseksi ja hukuttautuminen hukkumiseksi; lisäksi ihmisiä vain katosi, ja kun ei ollut ruumista, sitä ei voitu rangaistakaan. Kaikkia itsemurhaan syyllistyneiksi arveltuja ei siis edes voitu rangaista käräjillä, kun ruumista ei löydetty; harvaanasutun metsävaltaisen Suomen alueella varmasti myös tämä selittää itsemurhatuomioiden vähäistä määrää. Lisäksi omaiset saattoivat salata naapurustolta ja viranomaisilta läheisensä itsemurhan maineen menettämisen ja kovan ja häpeällisen rangaistuksen pelossa. Epäselvät ja hämärissä olosuhteissa sattuneet kuolemantapaukset kyllä pyrittiin tutkimaan oikeudessa, mutta ellei raskauttavia murhaan, tappoon tai itsemurhaan viittaavia tekijöitä löydetty, ne luokiteltiin oikeudessa tavallisesti onnettomuuksiksi. Ellei kiistattomia todisteita itsemurhasta ollut, tuomarin tuli Tuomarinohjeiden mukaisesti tuomita epäilty syyttömäksi ja tapaus onnettomuudeksi ja loppuunkäsitellyksi.²³⁵ Oikeuskäsittelyissä erityisesti onnettomuuksien ja itse aiheutettujen kuolemien erottaminen sekä selvän kuolintavan määrittely tuotti lääkärienkin puuttuessa ongelmia. Mikäli silminnäkijälausuntoja ei annettu, oikeudella oli hankaluuksia erityisesti hukkumis- ja hukuttautumistapauksien tutkimisessa.²³⁶

Lisäksi epäsuoriksi itsemurhiksi voitaisiin tulkita suisidaalimurhat, joissa tekijä oli päätenyt tekemään henkirikoksen yksinomaan halusta tulla teloitetuksi synninpäästön jälkeen. Suisidaalimurhaajat siis tappoivat jonkun saadakseen kuolemantuomion. Murhan tehtyään

²³⁴ Aalto 1996, s. 43–45.

²³⁵ MacDonald & Murphy 1990, s. 219–222; Nygård 1994, s. 112–113; Ohlander 1986, s. 31; Tuomarinohjeet 1545, Olavus Petri 1987, s. 77, 87, 99.

²³⁶ Ks. esim. KA, KO a 7: 414–417, Euran syyskäräjät 17.–18.10.1664; KO a 1a: 440–443v, Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683; KO a 3: 172–176, Vehmaan välikäräjät 11.8.1688; Odén e.a. 1998, s. 194–196.

kuolemantuomitulla oli vielä mahdollisuus tunnustaa syntinsä, katua ja saada anteeksi; näin ollen suisidaalimurhaaja saattoi päästä taivaaseen, kun taas itsemurhaaja joutui suoraan helvettiin. Suisidaalimurhien määrä lähti 1600-luvun jälkipuoliskolla ainakin Tukholmassa kasvuun; kaksi kolmasosaa vuosina 1670–1719 langetetuista murhatuomioista annettiin juuri suisidaalimurhaajille. Näiden viidenkymmenen vuoden aikana varmuudella 27 ihmistä teki murhan vain kuoleman toivossa. Suisidaalimurhien yleisyydestä Suomen alueella ei kuitenkaan ole tietoa. Kuolemaa toivova saattoi syyllistyä tai väittää syyllistyneensä myös johonkin muuhun monista kuolemalla rangaistavista rikoksista ja näin päättää päivänsä teloituspaikalla; ankara rikoslaki ja useista rikoksista langetetut kuolemantuomiot mahdollistivat epäsuoran itsemurhan mahdollisuuden. Miesten suosima keino oli ilmiantaa itsensä eläimeen sekaantumisesta.²³⁷

Itsemurha ei siis välttämättä ilmiönä ja kuolinsyynä ollut niin harvinainen kuin oikeuslähteet antavat ymmärtää. Kuolemantapausten tunnistaminen ja niiden tuomitseminen alioikeuksissa oli aina riippuvainen paikallisyhteisön, viranomaisten ja ympäristön tulkinta- ja luokitteluprosessista.²³⁸ Itsemurhatuomioita langetettiin varmasti huomattavasti harvemmin kuin itsemurhia todellisuudessa tapahtui. Kortistosta tiettyjen hakusanojen alta löytyvien Lounais-Suomen itsemurhatapausten pieni määrä, 12 tuomiota vuosina 1620–1700, viittaa joka tapauksessa siihen, että itsemurhia käsiteltiin alioikeuksissa ja niistä annettiin maanlain törkeitten asiain kaaren neljännen pykälän mukainen tuomio suhteellisen harvoin. Verrattuna muihin rikoksiin itsemurha oli harvinainen rikos.²³⁹ Vertailukohtana mainittakoon, että esimerkiksi noituus- ja taikusoikeudenkäyntejä käytiin alueella huomattavasti useammin; samalla ajanjaksolla noituus- ja taikusrikoksia käsiteltiin pelkästään Ala-Satakunnan alioikeuksissa ainakin 136 tapausta.²⁴⁰

4.2 Itsemurhien ja itsemurhatuomioiden määrän kasvu 1600-luvun loppupuolella

Yleisimpien tulkintojen mukaan itsemurhien määrä alkoi kasvaa Euroopassa yhteiskunnan modernisoitumisen myötä. Osa tutkijoista näkee itsemurhien yleistymisen alkaneen joillakin alueilla jo 1500- ja 1600-lukujen kuluessa. Väitettä on perusteltu oikeudenkäyntien pohjalta kootuilla tilastoilla sekä useilla aikalaislähteillä, joissa tulee ilmi ihmisten kokeneen itsemurhien määrän lisääntyneen. Itsemurhien lisääntymisen on Ruotsin alueiden kohdalla esitetty alkaneen 1600-luvun jälkipuoliskolla.

²³⁷ Jansson 1998, s. 49–70; Kilpinen 1998, s. 54–57; Ohlander 1986b, s. 31.

²³⁸ MacDonald & Murphy 1990, s. 219–221.

²³⁹ Kansallisarkiston luettelot 220:1, s. 2-12; Nygård 1994, s. 113; TUOKKO 22: Itsemurhaajan hautaaminen; TUOKKO 22: Hautaus; TUOKKO 31. Kuolemansyyn tutkiminen.

²⁴⁰ Nenonen 1992, s. 105.

Esimerkiksi Arne Jansson ja Birgitta Odén selittävät Ruotsin itsemurhien yleistymistä Durkheimin teorian pohjalta, viitaten erityisesti yhteisöjen kiinteyden vähenemiseen, sosiaalisen integraation epäonnistumiseen sekä sosiaalisen isolaation²⁴¹ ja individualismin lisääntymiseen. Kollektiivisuuden merkityksen vähenemisen oireita näkyy heidän mukaansa muun muassa uudessa henkilökohtaista yhteyttä Jumalaan korostavassa protestanttisessa käsityksessä, seurakuntayhteisön kiinteyden heikentymisessä ja työnjaon eriytyemisessä. Jansson löytää myös vahvan yhteyden yksilön sosiaalisen isolaation ja itsemurhahaluksen välillä uuden ajan alun Tukholmassa. Michael MacDonald ja Terence R. Murphy sekä Georges Minois ja Arne Jarrick puolestaan korostavat vain itsemurhakäsittelyjen määrän alkaneen kasvaa Euroopan eri alueilla; erilaiset lainsäädännölliset tekijät, poliittiset tilanteet, kriisiajat ja viranomaiskontrollin mahdollisuudet vaikuttivat heidän mukaansa itsemurhien rekisteröintiin ja käsittelyjen määrään oikeuksissa. Esimerkiksi Englannissa itsemurhakäsittelyjen määrä vaihteli 1600- ja 1700-lukujen aikana huomattavasti. Monet korostavat myös itsemurhien esiintymistiheyden mahdollisia alueellisia eroja. Tästä huolimatta useimmat tutkijat hyväksyvät lähdeaineiston viittaavan siihen, että itsemurhien määrä alkoi yleisesti ottaen kasvaa Euroopassa uuden ajan alun loppupuoliskolla. Tilastojen käyttöä ja Durkheimin teorian ulottamista 1800-lukua edeltävään aikaan on kuitenkin kritisoitu. Muita yleisiä itsemurhien määrään vaikuttavia selityksiä on etsitty muun muassa taloudellisten ja elinolosuhteiden huonontumisesta ja sosiaalisen eriarvoisuuden lisääntymisestä 1600-luvulla. Kun mahdollisuudet hyvään elämään pienenevät, "taedium vitae" eli kyllästyneisyys elämään yleistyi.²⁴²

Lounais-Suomen alueen kohdalla itsemurhien tai itsemurhatuomioiden määrän lisääntymisestä 1600-luvun loppua kohden on mahdotonta vetää selkeitä johtopäätöksiä. Toisaalta oma aineistoni tukee Janssonin ja Odéninkin esittämää väitettä Ruotsin itsemurhien ja itsemurhatuomioiden kasvusta; tuomiokirjakortiston avulla löytämieni tapausten määrä kasvaa selvästi 1600-luvun jälkipuoliskolla. Tuomioita annettiin alioikeuksissa vuosina 1647, 1664, 1675, 1676, 1682, 1683, 1688, 1689, 1691, 1697 ja kaksi tuomiota vuonna 1700.²⁴³ Itsemurhatuomioiden määrä siis näyttää olevan suurimmillaan vuosina 1680–1700. Myös Erkki Mikonpojan tapaus ajoittuu tähän ajanjaksoon. Kuitenkin, kuten

²⁴¹ Sosiaalisella isolaatiolla tarkoitetaan yksilön eristämistä tai eristäytymistä yhteisöstä; yksilö jää tai jätetään ulkopuolelle. Ks. esim. Douglas 1967, s. 109–131, Durkheim 1985, s. 202, 241–251, 353; Jansson 1998, s. 31.

²⁴² Durkheim 1985; Jansson 1998, s. 25–26, 31–48, 155–157; Jarrick 2000, s. 108–109; MacDonald & Murphy 1990, s. 56–57, 340–343, 360–366; Minois 1999, s. 148–151, 183–184; Odén 1998, s. 73–74, 81–83. Itsemurhasta kertovien tilastojen kritiikistä ks. esim. Douglas 1967, s. 163–231.

²⁴³ KA, KO a 6: 265–266v, Kokemäen välikäräjät 19.5.1647; KO a 7: 414–417, Euran syyskäräjät 17.–18.10.1664; KO a 4: 406–409v, Kokemäen kesäkäräjät 16.7.1675; KO a 7: 915–917v, Taivassalon välikäräjät 27.11.1676; KO a 1: 131–134, Euran välikäräjät 19.7.1682; KO a 1a: 443–445, Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683; KO a 3: 172–176, Vehmaan välikäräjät 11.8.1688; KO a 4: 206–208, Huittisten kesäkäräjät 31.5. ja 1.–3.6.1689; KO a 6: 130–132v, Laitilan kesä- ja talvikäräjät 7.–8.12.1691; KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KO a 14: 384–406, Vehmaan ja Lokalahden talvikäräjät 12.–13.3.1700; KO a 11: 1323–1327, Loimijoen kesäkäräjät 7.–8.5.1700.

aiemmin on tullut esille, itsemurhien luokittelu- ja tulkintaprosessi sekä oikeustapausten rekisteröintiin ja oikeuskäsittelyyn liittyneet tekijät vaikuttivat itsemurhatapausten määrään. Kuten Seppo Aalto on korostanut, törkeiden rikosten ja siis myös itsemurhakäsittelyjen määrä näyttää lähtevän kasvuun 1600-luvun lopulla, koska kruunu tehosti oikeudenhoito- ja hallintokoneistoaan ja alempien viranomaisten ja tuomioistuimien toiminnan valvontaa. Tietoja alettiin kirjata tuomiokirjoihin paremmin. Osin samasta syystä myös muut vakavat rikokset näyttävät lisääntyneen 1600-luvun jälkipuolelta lähtien.²⁴⁴ Tämän takia on loogista, että tuomiokirjakortiston perusteella löytämäni itsemurhatapauksetkin ajoittuvat juuri 1600-luvun jälkipuoliskolle ja 1600-luvun alkupuoliskon itsemurhat ja itsemurhatuomiot ovat aineistossani aliedustettuina.

Itsemurhatuomioiden määrän kasvua vuosisadan loppua kohden saattaa selittää myös kruunun ja kirkon paikallisyhteisöön kohdistaman valvonnan lisääntyminen. Esivallan ote kansan jokapäiväisestä elämästä tiivistyi 1600-luvun kuluessa, kun ihmisten moraalien ja rikollisuuden valvontaa ulotettiin entistä enemmän paikallistasolle. Puhdasoppisuuden ajan luterilaisuus korosti Jumalan ja kruunun lakien noudattamista jumalallisen rangaistuksen uhalla; viranomaiset alkoivat puuttua entistä useammin moraalisiin ja seksuaalisuuteen liittyviin rikoksiin ja oikeudessa käsiteltiin yhä enemmän uskonnollisia rikoksia. Samasta syystä on mahdollista, että myös yhteisön sisäinen eli epävirallinen sosiaalinen kontrolli lisääntyi.²⁴⁵ Ehkä epäselviä tai itsemurhiksi tulkittuja kuolemantapauksia alettiin siis tuoda useammin käräjille; itsemurhatuomioiden ja -käsittelyjen määrä saattoi todellisuudessa kasvaa 1600-luvun lopulla.

Mikäli itsemurhat kuitenkin yleistyivät 1600-luvun jälkipuolella, määrän kasvu saattaa johtua yleisestä olosuhteiden huonontumisesta Ruotsin valtakunnan alueella 1600-luvun lopussa. Ilmasto huononi, katoja oli usein ja sodan uhka varjosti elämää erityisesti 1600-luvun viimeisellä vuosikymmenellä. Köyhtyminen, velkaantuminen ja veronmaksukyvyttömyys lisääntyivät paikoin; olosuhteiden huonontuminen näkyi yleisesti rikosten määrän kasvussa. Suuret kuolonvuodet ja Suuren Pohjan sodan alkaminen ja sitä edeltävä varustelu synkensivät tulevaisuuden odotuksia. Tässä mielessä masennuksesta tai taloudellisista olosuhteista johtuneet itsemurhat saattoivat lisääntyä. Birgitta Odén on myös huomauttanut itsensä surmaamisen olevan mahdollisesti eräänlainen itseään ruokkiva sosiaalinen fakta. Jonkun tekemä itsemurha kertoi ihmisille mahdollisuudesta riistää oma henkensä ja saattoi madaltaa muiden kuolemasta haaveilevien rajaa murhata itsensä.²⁴⁶ Itsemurhapykälän olemassaolo laissa, itsemurhien käsittely oikeudessa ja ehkä myös lievempien rangaistusten

²⁴⁴ Aalto 1996, s. 43–45; MacDonald & Murphy 1990, s. 219–222; Minois 1999, s. 148–151.

²⁴⁵ Aalto e.a. 2000, s. 204; Jarrick 2000, s. 108–109; Nenonen 26.10.2004, luento: Suomalaiset oikeusjärjestelmissä ja lähteissä keskiajalla ja uuden ajan alussa; Tamm e.a. 2000, s. 29; Österberg 1991, s. 20–22; Österberg e.a. 2000, s. 241–251.

²⁴⁶ Aalto e.a. 2000, s. 204; Odén 74, 77–78, 81.

langettaminen saattoi siis johtaa itsemurhasuunnitelmien heräämiseen ja mahdollisesti myös itsemurhien määrän kasvuun.

4.3 Kuolemantapausten luokittelu itsemurhiksi Lounais-Suomen alioikeuksissa

Kaikki Lounais-Suomen alioikeuksissa käsitellyt ja itsemurhatuomioon johtaneet tapaukset eivät suinkaan olleet yhtä helposti ja selkeästi tulkittavissa itsemurhiksi kuin hirttäytyneen Erkki Mikonpojan tapauksessa. Kun kuolintapa tai kuolinhetken tapahtumat olivat epäselviä, mahdollisen itsemurhan tunnistaminen vaikeutui. Monet aineistoni itsemurhiksi luokitelluista tapauksista eivät nykykäsityksen mukaan olisi itsemurhia; toisinaan itsemurhasta tuomittiin myös tapauksissa, joissa epäilty oli saattanut tahattomasti aiheuttaa oman kuolemansa. Maanlain törkeiden asiain kaaren neljännen luvun itsemurhamääritelmä oli varsin epäselvä. Kun luvussa mainitaan, että itsemurhasta voitiin tuomita hengenmenetyksensä itse aiheuttaneet kuolintavasta riippumatta, laveasti tulkittuna tuomio voitiin siis antaa esimerkiksi alkoholimyrkytykseen kuolleille, kaikille päihtyneinä menehtyneille ja mielenvikaisuuden tilassa kuolleille. Tuomarin tulkinnoista riippuen periaatteessa esimerkiksi sillalta veteen horjahtanut tai jäihin tippunut mielenvikainen tai juopunut saattoi syyllistyä itsemurhaan. Myös mielenvikaisia itsemurhaajia käsittelevä luvun kohta antoi mahdollisuuden samankaltaisiin tulkintoihin; laissa puhutaan, että hautaus kirkkomaan ulkopuolelle kosketti sellaisia itse aiheutettuja kuolemantapauksia, joissa vainaja ei kirjaimellisesti osannut varoa tapaturmia tai vaaroja. Maanlain perusteella siis kuka tahansa lain hulluusmääritelmän täyttänyt ja jollain tapaa itse aiheutetun onnettomuuden tuloksena kuollut voitiin luokitella itsemurhaajaksi. Toisaalta maanlain tapaturmaisen tapon kaaren seitsemännen luvun mukaan omasta tahdosta puuhun kiipeämisen, sieltä putoamisen ja sen seurauksena kuoleminen sattuessa asia tuli jättää käsittelemättä. Poikkeus sallitaan myös kuorman alle jääneille ja kuolleille. Käytäntö ei tietenkään ollut näin ankara, mutta lain epä johdonmukaisuudet ja sisällölliset epäselvyydet mahdollistivat myös onnettomuuksien tulkittamisen itsemurhiksi.²⁴⁷

Kun alioikeuden käsittelyissä oli kuolemantapauksia, joissa silminnäkijäläusunnoin voitiin varmistaa tekijän selvästi aiheuttaneen henkensä menetyksen, lautakunnan tutkinta ja syyllisyyden toteaminen näyttää olleen suhteellisen mutkatonta. Niinpä vuonna 1647 joen virtaan heittäytyneen piika Riitta Sipintyttären syyllisyyden tutkinta ei vaatinut suurta työtä Kokemäen välikäräjien lautakunnalta,

²⁴⁷ KA, KO a 7: 915–917v, Taivassalon välikäräjät 27.11.1676; KA, KO a 1: 131–134, Euran välikäräjät 19.7.1682; KO a 1a: 443–445, Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683; KO a 3: 172–176, Vehmaan välikäräjät 11.8.1688; KrML Ulkuniemi 1978, s. 132; Kuningas Kristoferin maanlaki, Tapaturmaisen tapon kaari, 7. ja 10. luku, Ulkuniemi 1978, s. 147–148; MacDonald & Muprhy 1990, s. 222; Nygård 1994, s. 112; Ohlander 1986b, s. 34.

kun kaksi todistajaa pystyi tarkkaan kertomaan kuolinhetken tapahtumista.²⁴⁸ Kokemäen kesäkäräjillä 16.7.1675 tuomittiin varkaudesta syytetty ja vangittu sotilas Jaakko Klemetinpoika, kun hän oli silminnäkijöiden mukaan hypännyt vapaaehtoisesti Kokemäenjokeen eikä ollut antanut kenenkään auttaa itseään virrasta ylös. Tässäkin tapauksessa kuoleman luokittelu itsemurhaksi oli selvä.²⁴⁹ Silminnäkijä löytyi myös itsensä hukuttautuneen huittislaisen talonpojan Yrjö Juhanpojan tapauksessa. Hänen renkinsä todisti 31.5. ja 1.-3.6.1689 pidetyillä Huittisten kesäkäräjillä nähneensä Yrjön juoksevan jokeen.²⁵⁰ Hukkumisen mahdollisuus voitiin siis sulkea pois varmimmin silminnäkijöiden todistusten avulla.

Myös selvästi väkivaltaiset kuolintavat viittasivat itsemurhaan. Tällöin oikeuden oli kuitenkin tutkinnassaan varmistettava, ettei kyseessä ollut tappo tai murha. Euran välikäräjillä 19.7.1682 käsitelty sokeutuneen Mikko Jaakonpojan kuolema oli helppo luokitella itsemurhaksi, sillä hänen perheensä oli löytänyt hänet vielä elossa makaamasta verisenä talonsa pihalla; Mikko ehti vielä katua syntejään, mutta kuoli nopeasti kurkkuun keritsimillä raatelemansa haavan takia.²⁵¹ Pitkällinen ja tarkka tutkimus oli kuitenkin tarpeen Vehmaan ja Lokalahden talvikäräjillä 12.–13.3.1700, kun nuori ruotusotilas Erkki Ollin kuolemalle ei ollut silminnäkijöitä. Vaikka toista sotilasta Matti Jaakonpoikaa epäiltiin osallisuudesta Erkin kuolemaan, oikeus päätyi useita todistajanlausuntoja kuultuaan toteamaan Erkin surmanneen itsensä miekalla. Erkin tulkittiin olleen kuolinhetkellä yksinään; Erkillä ei ollut riitoja tai erimielisyyksiä kenenkään kanssa, eikä paikalta ollut kuulunut huutoa. Lisäksi Erkki oli edellispäivinä syönyt huonosti ja surrut alkanutta sotaa. Erkin ruumiista löytyi myös merkkejä mahdollisista itse aiheutetuista viiltelyistä. Erkki Ollin tapauksessa siis kuolintavan lisäksi myös nuorukaisen aiemmat puheet ja käyttäytyminen ja aiemmat itsensä vahingoittamisyritykset tulkittiin itsemurhan merkeiksi.²⁵² Hirttäytymisen tai kuristautumisen tapauksessa yleensä pidettiin ilmeisesti itsestään selvänä, että itsemurhan todennäköisyys oli suuri. Niinpä myös hirttäytyneenä löydetyt Erkki Mikonpojan tulkittiin jo heti ruumiin löytöhetkestä lähtien surmanneen itsensä.²⁵³ Myös syytingillä elänyt vanha leski Riitta Hannuntytär, joka löydettiin sukkanauhaansa hirttäytyneenä, luokiteltiin Loimijoen kesäkäräjillä vuonna 1700 vaikeuksitta itsemurhaajaksi.²⁵⁴

Aineistoni 12 itsemurhatapauksesta siis yli puolet luokiteltiin melko selvin perustein itsemurhiksi. Loput viisi itsemurhakäsittelyä ja -tuomiota kuitenkin paljastavat ajan itsemurhakäsitteen sisällön

²⁴⁸ KA, KO a 6: 265–266v, Kokemäen välikäräjät 19.5.1647.

²⁴⁹ KA, KO a 4: 406–409v, Kokemäen kesäkäräjät 16.7.1675.

²⁵⁰ KA, KO a 4: 206–208, Huittisten kesäkäräjät 31.5. ja 1.–3.6.1689.

²⁵¹ KA, KO a 1: 131–134, Euran välikäräjät 19.7.1682.

²⁵² KO a 14: 384–406, Vehmaan ja Lokalahden talvikäräjät 12.–13.3.1700; Jarrick 2000, s. 78.

²⁵³ KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697.

²⁵⁴ KA, KO a 11: 1323–1327, Loimijoen kesäkäräjät 7.–8.5.1700.

monimuotoisuuden ja maanlain itsemurhaa käsittelevän kohdan monitulkinnallisuuden aiheuttamat hankaluudet. Vaikka Tuomarinohjeiden ja yleisen käytännön mukaan hämärissä tapauksissa tuli mieluummin vapauttaa epäilty kuin tuomita mahdollisesti syytön, näin ei aina tehty, mikäli todistajanlausunnoissa ilmeni jotakin oikeuden mielestä itsemurhan mahdollisuuteen viittaavaa.²⁵⁵ Esimerkiksi Euran syyskäräjillä 17.–18.10.1664 käsitellyssä talonpoika Matti Yrjönpojan tapauksessa oikeus ei pystynyt pitkällisen tutkinnan sekä ruumista kuvaavien ja muiden lausuntojenkaan avulla selvittämään menehtyneen kuolinsyytä tai -tapaa. Ruumissa, jota kolme luotettavaksi katsottua talonpoikaa oli käynyt tutkimassa, ei ollut merkkejä minkäänlaisista kuolettavista vammoista tai myrkyistä. Matti ei ollut voinut kuolla nälkäänkään, kun leski kertoi hänen syöneen edeltävinä päivinä tavalliseen tapaan. Kuolema luokiteltiin kuitenkin itsemurhaksi, sillä Matin vaimo oli saanut miehensä itse teossa kiinni aviorikoksesta erään sotilaanlesken kanssa ja aikoi ilmoittaa rikoksesta sekä kirkkoherralle että käräjille. Lesken lausunnosta tuli kuitenkin ilmi, että Matti oli sanonut aikovansa jäädä pois käräjiltä. Hänen halunsa välttää rikoksesta seuraava rangaistus ja synnin aiheuttama kirkkorangaistus ja häpeä tulkittiin selväksi itsemurhan vihjeeksi. Fyysisen todistusaineiston, eli ruumiin ja sen merkkien, kollektiivinen tutkiskelu sekä vainajan kuolemaa edeltävien tekojen ja sanojen tulkinta vaikuttivat siis merkittävästi itsemurhan tunnistamiseen.²⁵⁶

Maanlain kirjaimellinen tulkinta mahdollisti myös alkoholin vaikutuksessa kuolleiden luokitteluun itsemurhaajiksi. Esimerkiksi ratsumies Juha Jaakonpojalle annettiin liiallisen päihtymyksen aiheuttaman kuoleman takia tuomio itsemurhasta. Taivassalon välikäräjillä 27.11.1676 tuli ilmi, kuinka Juha oli juonut häissä itsensä kuoliaaksi paloviinalla. Kyseessä oli humalapäissään tehty vedonlyönti erään toisen sotilaan kanssa, jonka seurauksena Juha sai surmansa. He olivat sopineet, että mikäli Juha pystyy juomaan kokonaisen tuopillisen paloviinaa, toinen maksaa viinan. Mikäli Juha ei pystyisi juomaan sitä, hänen tulisi tarjota toiselle paloviinaa. Todistajat kertoivat Juha Jaakonpojan olleen aina yltiöpäinen ja uhkarohkea, ja näin ollen suostuneen vetoon. Tapaus ei ollut ainutkertainen; myös tällaiset enemmänkin vahingolta näyttävät kuolemantapaukset voitiin tulkita itsemurhiksi.²⁵⁷

Myös kaatumatautisten kuolemia luokiteltiin itsemurhiksi, sillä kaatumatautia eli epilepsiaa sairastaneet voitiin tulkita mieleltään sairiksi. Sairaus tulkittiin henkilön moraalien, taustan ja persoonallisuuden mukaan joko synneistä johtuvaksi Jumalan rangaistukseksi tai luonnollisista syistä

²⁵⁵ KA, KO a 7: 414–417, Euran syyskäräjät 17.–18.10.1664; KA, KO a 7: 915–917v, Taivassalon välikäräjät 27.11.1676; KA, KO a 1a: 443–445, Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683; KO a 3: 172–176, Vehmaan välikäräjät 11.8.1688; KA, KO a 6: 130–132v, Laitilan kesä- ja talvikäräjät 7.–8.12.1691; Nygård 1994, s. 112; Tuomarinohjeet 1545, Olavus Petri 1987, s. 77, 87, 99; Ylikangas 1988, s. 65.

²⁵⁶ KA, KO a 7: 414–417, Euran syyskäräjät 17.–18.10.1664; MacDonald & Murphy 1990, s. 223.

²⁵⁷ KA, KO a 7: 915–917v, Taivassalon välikäräjät 27.11.1676; Odén e.a. 1998, s. 67.

johtuvaksi taudiksi. Kohtauksen aikana sattunut kuolema voitiin tulkita itse aiheutetuksi ja sairaan mielen vallassa tapahtuneeksi; tällaisessa tilassa kaatumatautinen täytti oireineen täysin maanlain itsemurhaluvun mielenvikaisuusmääritelmän. Eurajoella 17.–18.9.1683 pidetyillä välikäräjillä sairaskohtauksen aikana sillalta jokeen tippuneelle Tuomas Mikonpojalle langetettiin itsemurhatuomio, jota perusteltiin hänen sairaudellaan ja mielenvikaisuudellaan. Hukkumisella oli myös silminnäkiä, joka kuvasi itselleen täysin tuntematonta kaatumatautikohtausta oikeudelle erittäin tarkasti ja värikkäästi.²⁵⁸

Mielenvikaisuuden ja pääsairauden tunnistaminen johti myös järvestä löytyneen piika Riitta Heikintyttären itsemurhatuomioon. Vaikka Vehmaan välikäräjillä 11.8.1683 ei pystytty selvittämään tarkkaa kuolintapaa tai kuolinhetken olosuhteita, Riitan tulkittiin kuitenkin kuolleen mielisairautensa välityksellä. Mielenheikkoudesta kärsinyt ja surumielinen piika oli kadonnut jo heinäkuussa. Muutamaa viikkoa myöhemmin kirkkoon veneellä matkalla olleet kyläläiset olivat kuitenkin huomanneet hänen ruumiinsa ajelehtivan järvellä. Kun mitään rikokseen viittaavaa ei löydetty, oikeus päätteli hänen menneen järveen vapaaehtoisesti; kuolema oli tapahtunut oikeuden tulkinnan mukaan piian sairauden välityksellä. Vertailukohtana mainittakoon, että esimerkiksi Eurajoen välikäräjillä 17.–18.9.1683 tulkittiin melko samanlainen tapahtuma onnettomuudeksi, kun viittauksia mielenvikaisuuteen ei löydetty. Yrjö Erkinpojan leski Riitta oli löydetty joesta hukkuneena; kuitenkin kun leski Riitalla ei oletettu todistajanlausuntojen mukaan olleen mitään syytä haluta kuolemaa eikä Riitan käyttäytymisessä ollut mitään normaalista poikkeavaa, oikeus päätteli, että hän oli saattanut hukkaa onnettomuuden johdosta. Tutkinnan mukaan hän oli mahdollisesti tippunut sillalta veteen. Niinpä Riitta voitiin haudata normaalisti seremonioin kirkkomaahan. Vaikka molempien Riittojen tapaukset vaikuttavat samankaltaisilta, lesken tapauksessa vainajan aiempi käyttäytyminen ei antanut aihetta kyseenalaistaa onnettomuuden mahdollisuutta tai syytä epäillä, että kyseessä oli itsemurha. Piika Riitan aiemmat puheet ja surkuttelut sekä yhteisön mielipide hänestä mieleltään heikkona puolestaan viittasivat, että hänen kuolemansa saattoi olla itse aiheutettu.²⁵⁹

Laitilan kesä- ja talvikäräjillä 7.–8.12.1691 käsitelty tapaus puolestaan viittaa, että maanlain törkeiden asiain kaaren neljännen luvun mukaista tuomiota toisinaan sovellettiin myös, ilmeisen laittomasti, normaalisti kuolleiden, mutta epäkristillisesti ja pakanallisesti eläneiden tuomitsemiseen. Heikki Simonpoika oli tullut tiedustelemaan oikeudelta lainmukaista ja sopivaa hautaustapaa, kun hänen taikuuksia ja noituutta harjoittanut, ehtoollista vältellyt ja epäkristillisesti elänyt appensa Matti

²⁵⁸ Eilola 1999, s. 100–106, 128; KA, KO a 1a: 443–445, Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683; KrML Ulkuniemi 1978, s. 132; Odén e.a. 1998, s. 180–181.

²⁵⁹ KA, KO a 3: 172–176, Vehmaan välikäräjät 11.8.1688; KO a 1a: 440–443v, Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683.

Jaakonpoika oli menehtynyt. Eläessään Matti oli muun muassa parantanut sairaita ja lukenut suolasta sekä käynyt vain kerran kymmenen vuoden aikana ehtoollisella. Oikeus viittasi ensin tuomiossa, ettei Matti ollut pakanallisesti eläneenä edes kirkkolain perusteella oikeutettu kristilliseen hautaukseen ja seremonioihin. Alioikeus kuitenkin katsoi velvollisuudekseen antaa Matille jonkinlaisen tuomion; erikoisesti lakia soveltaen Matti tuomittiin itsemurhapykälän mukaisesti siirrettäväksi metsään ja poltettavaksi roviolla. Oikeus toteaaakin, että maanlain pykälää otettiin käyttöön ja sovellukseen, kun tapaukseen paremmin soveltuvaa kohtaa ei ollut kirjattu lainsäädäntöön. Tuomio ei siis ollut lainmukainen; voidaankin olettaa, että tuomio kumottiin myöhemmin hovioikeuden tarkastuksessa. Joka tapauksessa Matti Jaakonpojan tapaus viittaa, että itsemurhapykälä saatettiin ottaa käyttöön myös selvästi luonnollisesti kuolleita rangaistaessa.²⁶⁰

Kuolemantapausten luokittelu itsemurhiksi näyttää siis olleen varsin riippuvainen sekä paikallisyhteisön mielipiteestä vainajan elämäntavoista, käyttäytymisestä ja mielenterveydestä että oikeuden ja käräjiä istuvan tuomarin käsityksistä ja maanlain tulkinnasta. Ankarimmillaan synnin vaivaamat, mutta mieleltään terveet tavalla tai toisella menehtyneet tai mielenvikaisuudessa onnettomuuden kautta kuolleet voitiin tulkita itsemurhaajiksi, kun itsensä surmaamisen tai itse aiheutetun kuoleman mahdollisuutta ei voitu kumota. Selvää kuitenkin on, että epäselvät kuolemantapaukset, eritoten hukkumiset, tulkittiin tavallisesti joko luonnollisista syistä tai onnettomuudesta johtuviksi. Vain tapaukset, joiden taustalla oli jokin yhteisön itsemurhan merkiksi tulkitsema seikka, vietiin käräjille. Lisäksi esimerkiksi tuomiokirjakortiston hakusanan kuolemansyyn tutkiminen alla olevien tapausten suuren määrän vertaaminen itsemurhaajan hautaamiseen liittyvien tapausten pieneen määrään viittaa, että alioikeuteen saapuneetkin kuolemantapaukset tulkittiin yleisimmin onnettomuuksiksi tai muista kuin itsemurhasta johtuviksi. Tarkempi vertailu itsemurhatuomioon johtaneiden oikeustapausten ja onnettomuuksiksi oikeudessa tulkittujen kuolemantapausten välillä mahdollistaisi luokitteluperusteiden erot selkeämmin. Aineistoni tapaukset kuitenkin viittaavat siihen, että silminnäköiden luotettavat kertomukset, tietyt väkivaltaiset kuolintavat, vainajan aiemmat kuolemaan liittyvät puheet tai itsemurhayritykset, aikomus välttää rikoksen rangaistus ja häpeää tuottava kirkkorangaistus, viinan juomisesta aiheutunut paheellinen kuolema tai mielenvikaisen epäselvä kuolema voitiin liittää itsemurhaan tai tulkita itsemurhan merkeiksi. Tällaisten merkkien tulkittiin viittaavan, että kuolema oli ollut tahallinen tai itse aiheutettu.²⁶¹

²⁶⁰ KA, KO a 6: 130–132v, Laitilan kesä- ja talvikäräjät 7.–8.12.1691.

²⁶¹ Jarrick 2000, s. 55, 78–79; Odén e.a. 1998, s. 66–67, 106–108, 141–151; TUOKKO 22: Itsemurhaajan hautaaminen; TUOKKO 22: Hautaus; TUOKKO 31. Kuolemansyyn tutkiminen.

4.4 Lounais-Suomen itsemurhaoikeudenkäynnit suhteessa Erkki Mikonpojan tapaukseen

Erkki Mikonpojan itsemurhan käsittely Huittisten välikäräjillä 27.3.1697 noudatteli samaa kaavaa kuin muutkin aineistoni itsemurhaoikeudenkäynneistä. Lautakunnan tutkinnat perustuivat jokaisessa tapauksessa todistajanlausuntojen kuulemiseen; tulkintojaan kertomassa oli tavallisesti useampia paikallisia vainajan tunteneita tai kuolinhetkellä läsnä olleita. Kaikissa tapauksissa pyrittiin enemmän tai vähemmän perinpohjaisesti selvittämään itsemurhaan johtanut syy, joten käsittelyjen painopiste nojasi erityisesti vainajan kuolinpäivän mielentilan, puheiden ja käyttäytymisen tulkitsemiseen. Toisaalta Erkin tapauksen lisäksi motiivia ja mielenterveyttä selvitettyä myös keritsimillä itsensä surmanneen Mikko Jaakonpojan, sukkanauhaan hirttäytyneen Riitta Hannuntyttären, kaatumatautisen Tuomas Mikonpojan ja järvestä löytyneen Riitta Heikintyttären itsemurhien tutkinnassa kaivaudutaan myös syvälle menneisyyteen. Kaikissa oikeuskäsittelyissä ilmenee selvä pyrkimys lain noudattamiseen ja totuuden etsimiseen. Kuten Erkinkin tapauksessa, maanlain käräjäkaaren lukuja ja Olaus Petrin tuomarinohjeita on käytetty keskeisinä prosessia ohjaavina periaatteina; usein mainitaan esimerkiksi, että todistajia kuultiin erikseen ja valanalaisina. Myös alioikeuksien pöytäkirjat noudattavat samaa kaavaa.²⁶²

Maanlain mukaan itsemurhat tuli käsitellä pikimmiten asian paljastuttua; tapaukset osoittavat, että lakia noudatettiin tässäkin suhteessa kuuliaisesti. Kuudessa tapauksessa järjestettiin melko pian kuolintapahtuman tai ruumiin löytämisen jälkeen välikäräjät. Jokeen hypänneen sotilas Jaakko Klemetinpojan itsemurha voitiin käsitellä välikäräjien sijaan Kokemäen kesäkäräjillä 1675, kun jo keväällä hukuttautuneen ruumis oli löydetty sopivasti vasta heinäkuussa kesäkäräjien alla. Aviorikokseen syyllistyneen ja itsensä surmanneeksi katsotun Matti Yrjönpojan tapauksessa välikäräjien järjestäminen ei ollut tarpeen, kun hän oli menehtynyt Euran syyskäräjien alkamista edeltävänä yönä. Myös hukuttautunut Yrjö Juhanpoika voitiin tuomita Huittisten 31.5.1689 alkaneilla kesäkäräjillä, kun itsemurha oli tapahtunut vain viikkoa ennen lakimääräisiä käräjiä. Myös sotilas Erkki Olli oli riistänyt henkensä vain muutamaa päivää ennen Vehmaan ja Lokalahden talvikäräjien järjestämistä. Vanhan Riitta Hannuntyttären tapauksessa tuomio sai odottaa ilmeisesti olosuhteiden pakosta pitkään; Riitta oli hirttäytynyt jo tammikuussa, mutta asia käsiteltiin ilmeisesti Suuren Pohjan

²⁶² KA, KO a 6: 265–266v, Kokemäen välikäräjät 19.5.1647; KO a 7: 414–417, Euran syyskäräjät 17.–18.10.1664; KO a 4: 406–409v, Kokemäen kesäkäräjät 16.7.1675; KO a 7: 915–917v, Taivassalon välikäräjät 27.11.1676; KO a 1: 131–134, Euran välikäräjät 19.7.1682; KO a 1a: 443–445, Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683; KO a 3: 172–176, Vehmaan välikäräjät 11.8.1688; KO a 4: 206–208, Huittisten kesäkäräjät 31.5. ja 1.–3.6.1689; KO a 6: 130–132v, Laitilan kesä- ja talvikäräjät 7.–8.12.1691; KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KO a 14: 384–406, Vehmaan ja Lokalahden talvikäräjät 12.–13.3.1700; KO a 11: 1323–1327, Loimijoen kesäkäräjät 7.–8.5.1700; KrML Ulkuniemi 1978, s. 132; Kuningas Kristoferin maanlaki, Käräjäkaari, Ulkuniemi 1978, s. 108–120; Tuomarinohjeet 1545, Olavus Petri 1987.

sodan aiheuttamien hankaluuksien takia vasta 7.–8.5.1700 järjestetyillä kesäkäräjillä. Epäselväksi jää, missä ruumista oli tähän asti säilytetty. Myös pakanallisesti elänyt itsemurhatuomion saaneen Matti Jaakonpojan tapaus tuotiin vasta reilusti jälkikäteen käräjille; Matin tapauksessa kyse ei ollutkaan itsemurhasta, joten hautaustavan määrittelyllä ei ollut lain mukaan kiirettä. Joka tapauksessa suurin osa itsemurhasta käsiteltiin suunnilleen viikon sisään kuolinhetkestä tai ruumiin löytämisestä; toisinaan kesti hieman kauemminkin. Käräjien järjestämistä voitiin lykätä yli pyhäpäivien tai tuomari saattoi olla käräjäkierroksellaan kaukana, jolloin matkanteko kesti erityisesti kelirikon aikaan kauan.²⁶³

Kuolemantapausten käsittely ja itsemurhan tuomitseminen vaati siis syytetyn ruumiin; ruumiin puuttuessa siihen kohdistetun rangaistuksen langettaminen olisi ollut turhaa. Olennaista oli myös, että ruumis oli selvästi tunnistettu; vainajan jäädessä tuntemattomaksi todistajanlausuntojen kuuleminen luonnollisesti vaikeutui. Merkille pantavaa on, että ruumista ei yhdessäkään aineistoni tapauksessa tuotu käräjille oikeuden tutkittavaksi. Muutakaan fyysistä todistusaineistoa, kuten esimerkiksi itsemurhan tekovälineitä, ei tuotu käräjille. Oikeuden oli siis tässäkin suhteessa luotettava ruumiin löytäneiden tai sitä tutkimassa käyneiden viranomaisten, lautamiesten tai muiden luotettavaksi katsottujen henkilöiden suullisiin lausuntoihin. Ainakin Matti Yrjönpojan ja sotilas Erkki Ollin ruumiit oli jätetty koskemattomina löytöpaikoilleen. Matin tapauksessa kolme hyvämaineista talonpoikaa oli käynyt tutkimassa ruumista; Erkki Ollin tapauksessa pitäjän veronkantokirjuri, siltavouti, postitalonpoika ja yksi lautamiehistä oli käynyt katsomassa ruumiin jälkiä ja merkkejä. Tavallisinta näyttää kuitenkin olleen, että ruumiin kuvauksessa luotettiin myös muiden kuin jonkin viran tai statuksen kautta luotettaviksi katsottujen henkilöiden lausuntoihin. Kuten Erkki Mikonpojan tapauksessa, oikeus tukeutui useimmiten omaisten, naapurien tai muiden kuolemanhetken tai ruumiin nähneiden tulkintoihin.²⁶⁴

Erkki Mikonpojan tapauksessa nimismies esitteli asian oikeudelle. Myös tämä näyttää olevan yhtenäinen piirre Lounais-Suomen alioikeuksien itsemurhakäsittelyissä. Muutamassa tapauksessa käsittelyn aloittajaa ei tosin mainita. Todistajia on luonnollisesti enemmän niiden kohdalla, jotka ovat tutumpia yhteisössään ja asuneet paikkakunnalla kauemmin. Merkille pantavaa on, että omaisia tai sukulaisia ei kaikissa tapauksissa esiinny yhtäkään. Esimerkiksi tuomittujen sotilaiden läheisiä ei ollut läsnä heidän itsemurhiensa käsittelyissä. Sukulaisten lausunnot puuttuvat myös hukuttautuneiksi

²⁶³ KA, KO a 6: 265–266v, Kokemäen välikäräjät 19.5.1647; KO a 7: 414–417, Euran syyskäräjät 17.–18.10.1664; KO a 4: 406–409v, Kokemäen kesäkäräjät 16.7.1675; KO a 7: 915–917v, Taivassalon välikäräjät 27.11.1676; KO a 1: 131–134, Euran välikäräjät 19.7.1682; KO a 1a: 443–445, Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683; KO a 3: 172–176, Vehmaan välikäräjät 11.8.1688; KO a 4: 206–208, Huittisten kesäkäräjät 31.5. ja 1.–3.6.1689; KO a 6: 130–132v, Laitilan kesä- ja talvikäräjät 7.–8.12.1691; KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KO a 14: 384–406, Vehmaan ja Lokalahden talvikäräjät 12.–13.3.1700; KO a 11: 1323–1327, Loimijoen kesäkäräjät 7.–8.5.1700; KrML Ulkuniemi 1978, s. 132.

²⁶⁴ Ibid. Vainajan tunnistamisesta ks. myös Odén e.a. 1998, s. 149–151.

tulkittujen piikojen, Riitta Sipintyttären ja Riitta Heikintyttären, tapauksissa ja läsnä on vain heidän isäntäväkeään ja muita saman tilan palkollisia. Tässä mielessä aineistoni sotilaat ja piiat ovat olleet muita heikommassa asemassa käräjillä. Lukuun ottamatta Matti Jaakonpojan poikkeustapausta, jossa osa sukulaisistakin halusi hänelle tuomiota epäkristillisistä elintavoista, ja aviorikokseen syyllistyneen Matti Yrjönpojan itsemurhakäsittelyä, muissa tapauksista omaiset ja sukulaiset ovat tuoneet esille lieventäviä asianhaaroja ja useimmiten myös vedonneet vainajan mielenvikaisuuden ja lievemmän tuomion puolesta. Kuten Erkin tapauksessa, mielenvikaisuuteen viittaaminen ja sen todistaminen näyttävät olleen vainajien sukulaisten toiminnassa etusijalla; eniten sukulaisia esiintyi sokeutuneen ja itseään keritsimillä raadelleen Mikko Jaakonpojan, sukkanauhalla hirttäytyneen Riitta Hannuntyttären ja Erkki Mikonpojan tapauksessa. Kaikissa näistä omaiset vetosivat vahvasti melisairauden puolesta. Tässä mielessä aineistoni siis viittaa siihen, että vainajan perhe- ja sukulaisuussuhteilla oli merkitystä oikeudenkäyntien kannalta; enemmän todistajia esiintyi käräjillä niissä tapauksissa, joissa sukuyhteisö oli vahva ja kotitalouden sisäiset välit olivat ilmeisesti hyvät. Kotitaloudessaan pidettyjen henkilöiden sukulaiset näyttävät pyrkineen vainajan ja sukunsa kunnian ja maineen puolustamiseen.²⁶⁵

Myös kirkkoherrojen lausuntojen kuuleminen näyttää olleen jokseenkin yleistä; ainakin kuudessa käsittelyssä kuultiin paikallisen papin mielipide seurakuntalaisensa kristillisyydestä ja maineesta. Pitäjässä pidempään asuneet ovat olleet muita tutumpia kirkkoherroilleen. Kuten Erkki Mikonpojan tapauksessa, papit kertoivat vainajan uskonnollisuudesta, elämäntavoista ja lukutaidosta. Iäkkäiden Mikko Jaakonpojan ja Riitta Hannuntyttären käsittelyssä kirkkoherrat kertoivat myös vainajan iästä. Huittisten kirkkoherra Johannes Keckonius oli myös vuonna 1689 kuolleen Yrjö Juhanpojan käsittelyssä läsnä; kuten Erkkikin, Yrjö sai Keckoniukselta hyvän lausunnon hartaudesta ja kristillisistä elämäntavoistaan sekä kristinopin kappaleiden lukutaidostaan. Paikallinen kirkkoherra kertoi toisinaan myös tietonsa vainajan mielenvikaisuudesta. Papit olivat mukana todistamassa Mikko Jaakonpojan, Riitta Hannuntyttären ja kaatumatautisen Tuomas Mikonpojan melisairauksista. Pappien tietoihin ja tulkintoihin luotettiin muita lausuntoja enemmän. Tässä mielessä pappien todistuksilla oli usein ratkaiseva merkitys tutkinnan ja tuomion kannalta. Kuitenkin vain Erkin ja "noitamies" Matti Jaakonpojan tapauksessa kirkkoherran todistuksissa oli jotakin tuomiota raskauttavaa. Tuomion ratkaisuun eniten vaikuttanut kirkkoherran lausunto esiintyykin juuri Erkki Mikonpojan tapauksessa,

²⁶⁵ KA, KO a 6: 265–266v, Kokemäen välikäräjät 19.5.1647; KO a 7: 414–417, Euran syyskäräjät 17.–18.10.1664; KO a 4: 406–409v, Kokemäen kesäkäräjät 16.7.1675; KO a 7: 915–917v, Taivassalon välikäräjät 27.11.1676; KO a 1: 131–134, Euran välikäräjät 19.7.1682; KO a 1a: 443–445, Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683; KO a 3: 172–176, Vehmaan välikäräjät 11.8.1688; KO a 4: 206–208, Huittisten kesäkäräjät 31.5. ja 1.–3.6.1689; KO a 6: 130–132v, Laitilan kesä- ja talvikäräjät 7.–8.12.1691; KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KO a 14: 384–406, Vehmaan ja Lokalahden talvikäräjät 12.–13.3.1700; KO a 11: 1323–1327, Loimijoen kesäkäräjät 7.–8.5.1700; Odén e.a. 1998, s. 196–200.

jossa kirkkoherra rikkoi rippisalaisuuden ja kertoi Erkin salatusta synnistä. Muissa tapauksissa kirkkoherran lausunto lähinnä tukee ja vahvistaa jo aiemmin esitettyjä tulkintoja.²⁶⁶

Erkin oikeuskäsittelyssä oli siis monenlaisia yhteisiä piirteitä muihin Lounais-Suomen alioikeuksissa käsiteltyihin itsemurhatapauksiin verrattuna. Aineistoni ei viittaa, että itsemurhien oikeuskäsittelyissä olisi tapahtunut merkittäviä muutoksia vuosisadan aikana. Todistajien määrä kuitenkin luonnollisesti vaihteli; kun lähes kaikissa tapauksissa oli noin kymmenisen todistajaa, Erkin käsittely ja vain kuuden todistajanlausunnon kuuleminen erottuu tässä suhteessa muista. Lisäksi todistajina esiintyi suurimmassa osassa tapauksista myös kyläläisiä ja naapureita toisin kuin Erkin tapauksessa. Joka tapauksessa on selvää, että jokainen aineistoni itsemurhakäsittelystä on monella tapaa ainutkertainen. Tulokseen päästiin aina omaleimaisen erilaisia tekijöitä punnitsevan tulkintaprosessin kautta; vainajan taustan, suhteiden, ympäristön, elämänselityksen, elämäntapojen ja toiminnan vertailu ja suhteuttaminen toisiinsa ja maanlain tekstiin oli jokaisessa tapauksessa monimutkainen, mutta silti erittäin kulttuurisidonnainen ja sosiaalinen tapahtumaketju.²⁶⁷

4.5 Tuomioiden perustelut ja rangaistusmuodon määrittely

Kuudessa käsittelyssä vainajalle langetettiin ankarampi ja ruumista häpäisevämpi maanlain mukainen rangaistus; aviorikokseen syyllistynyt Matti Yrjönpoika, varkaudesta syytetty sotilas Jaakko Klemetinpoika, liikaa juonut ratsumies Juha Jaakonpoika, noitamies Matti Jaakonpoika, hirttäytynyt Erkki Mikonpoika ja miekalla itsensä surmannut sotilas Erkki Olli tuomittiin vietäväksi metsään ja poltettavaksi roviolla. Lukuun ottamatta pakanuuden takia tuomionsa saanutta Matti Jaakonpoikaa, heidät tuomittiin siis selväjärkisinä tehdyistä itsemurhista. Tärkeä Lounais-Suomen alioikeuksissa itsemurhan tahallisuuteen ja selväjärkisyyteen viittaava eli tuomiota raskauttava tekijä oli selvästi pätevän syyn ja motiivin löytäminen; ainoastaan humalatilassa menehtyneen Juha Jaakonpojan tapauksessa selvää kuolemanhalua aiheuttavaa motiivia ei löydetty. Silti tuomioon riitti, että hän oli

²⁶⁶ KA, KO a 6: 265–266v, Kokemäen välikäräjät 19.5.1647; KO a 7: 414–417, Euran syyskäräjät 17.–18.10.1664; KO a 4: 406–409v, Kokemäen kesäkäräjät 16.7.1675; KO a 7: 915–917v, Taivassalon välikäräjät 27.11.1676; KO a 1: 131–134, Euran välikäräjät 19.7.1682; KO a 1a: 443–445, Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683; KO a 3: 172–176, Vehmaan välikäräjät 11.8.1688; KO a 4: 206–208, Huittisten kesäkäräjät 31.5. ja 1.–3.6.1689; KO a 6: 130–132v, Laitilan kesä- ja talvikäräjät 7.–8.12.1691; KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KO a 14: 384–406, Vehmaan ja Lokalahden talvikäräjät 12.–13.3.1700; KO a 11: 1323–1327, Loimijoen kesäkäräjät 7.–8.5.1700; Jarrick 2000, s. 78–79; Matikainen 2006, s. 41; Odén 1998, s. 82; Odén e.a. 1998, s. 67–68, 86, 177–178.

²⁶⁷ KA, KO a 6: 265–266v, Kokemäen välikäräjät 19.5.1647; KO a 7: 414–417, Euran syyskäräjät 17.–18.10.1664; KO a 4: 406–409v, Kokemäen kesäkäräjät 16.7.1675; KO a 7: 915–917v, Taivassalon välikäräjät 27.11.1676; KO a 1: 131–134, Euran välikäräjät 19.7.1682; KO a 1a: 443–445, Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683; KO a 3: 172–176, Vehmaan välikäräjät 11.8.1688; KO a 4: 206–208, Huittisten kesäkäräjät 31.5. ja 1.–3.6.1689; KO a 6: 130–132v, Laitilan kesä- ja talvikäräjät 7.–8.12.1691; KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KO a 14: 384–406, Vehmaan ja Lokalahden talvikäräjät 12.–13.3.1700; KO a 11: 1323–1327, Loimijoen kesäkäräjät 7.–8.5.1700; MacDonald & Murphy 1990, s. 219–257.

kuollut paheita ja syntiä harjoittaessa ja selväjärkisenä. Matti Yrjönpojan, Jaakko Klemetinpojan, Erkki Mikonpojan ja Erkki Ollin tapauksissa oikeus tulkitsi heillä olleen jonkinlainen järkeenkäypä syy tappaa itsensä. Matti halusi välttää aviorikosrangaistuksen, Jaakko varkausrangaistuksen ja Erkki Olli sotaan lähtemisen; Erkki Mikonpojan puolestaan tulkittiin tappaneen itsensä siitä syystä, että hän oli synnin ajamana vajonnut epätoivoon. Kaikki olivat siis päättäneet päivänsä melko vakaviksi katsottujen syntien liikaamina ja raskauttamina. Lisäksi tapauksissa ei tulkittu olleen mitään selvään hulluuteen viittaavia merkkejä, joita olivat tuohon aikaan muun muassa motiiviton ahdistuneisuus ja synkkämielisyys sekä tavallisuudesta poikkeava tai yhteisöä uhkaava, arvaamaton ja väkivaltainen käyttäytyminen. Mielenheikkouden mahdollisuutta kyllä tutkittiin kaikissa tapauksissa, mutta menehtyneiden motiivien katsottiin tarpeeksi kiistattomasti ja raskauttavasti viittaavan selväjärkisyyteen. Erkki Mikonpojan käsittely on ainutkertainen siinäkin mielessä, että vain hänen tapauksessaan mielenterveyden määrittely ei ollut itsestään selvä tulkintaprosessi, kun myöhemmät todistukset pystyivät kumoamaan omaisten lausunnot hulluudesta. Muissa tapauksissa pöytäkirja antaa kuvan yhteisön yksimielisyydestä; käsitys terveen ja sairaan eroista oli siis pitkälti yhteinen. Erkin tapaus tuo esille myös raskasmielisyudeksi ja epätoivoksi katsottujen henkisten tilojen sisällölliset erot; Erkin tapaus on ainoa, jossa selvästi kumotaan mielenvikaisuuden mahdollisuus liittämällä Saatana ja epätoivo itsemurhan syyksi.²⁶⁸

Puolessa tapauksista langetettiin lievempi mielenvikaisen itsemurhaajan tuomio. Kirkkomaan ulkopuolelle sai haudata hukuttautuneen piika Riitta Sipintyttären, sokean ja sairaan Mikko Jaakonpojan, kaatumatautisen Tuomas Mikonpojan, hukkuneena löydetyn Riitta Heikintyttären, jokeen hypänneen huittislaisen Yrjö Juhanpojan ja vanhan Riitta Hannuntyttären ruumiit. Piika Riitta Sipintyttären tuomiota perusteltiin Kokemäen välikäräjillä vuonna 1647 sillä, että hän oli kaikkien todistajanlausuntojen ja yleisen mielipiteen mukaan yksinkertainen ja hullu; Riitan kerrottiin usein maanneen sairaana sängyssä ja kirkuneen. Käyttäytyminen poikkesi siis selvästi normaalista. Mielenvikaisena pidettiin myös 70-vuotiaan Mikko Jaakonpojan käyttäytymistä; hän oli todistajien mukaan jo pidemmän aikaa käyttäytynyt arvaamattomasti, väkivaltaisesti ja itsetuhoisesti. Väkivaltaisia raivokohtauksia pidettiin selvinä hulluuden merkkeinä. Mikon kerrottiin sairastuneen mieleltään samoihin aikoihin, kun hän oli sokeutunut. Tuomas Mikonpojan kuolema puolestaan tulkittiin mieleen liittyvän sairauden välityksellä tapahtuneeksi; kaatumataudin kohtauksen oireet täyttivät oikeuden tulkinnan mukaan maanlain mielenvikaisuusmääritelmän. Piika Riitta Heikintytär

²⁶⁸ KA, KO a 7: 414–417, Euran syyskäräjät 17.–18.10.1664; KO a 4: 406–409v, Kokemäen kesäkäräjät 16.7.1675; KO a 7: 915–917v, Taivassalon välikäräjät 27.11.1676; KO a 6: 130–132v, Laitilan kesä- ja talvikäräjät 7.–8.12.1691; KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KO a 14: 384–406, Vehmaan ja Lokalahden talvikäräjät 12.–13.3.1700; Jarrick 2000, s. 55, 78–79; Matikainen 2006, s. 41–43; Odén e.a. 1998, s. 61–69; Vilkuna 1996c, s. 223–226.

tuomittiin mielenheikkouden aiheuttamasta itsemurhasta Vehmaan välikäräjillä vuonna 1688, kun hän oli todistajien mukaan päästään sairas, jatkuvasti itseään surkutteleva ja mielenheikkoudestaan valittava. Talonpoika Yrjö Matinpoka tulkittiin Huittisissa vuonna 1689 surmanneen itsensä mielenvikaisuuden takia, koska todistajat pitivät häntä raskasmielisenä eikä jokeen hyppäämiselle löydetty mitään muuta syytä. Syytingillä elävä noin 75-vuotias Riitta Hannuntytär taas oli tullut yleisen mielipiteen mukaan mieleltään heikoksi jo parisenkymmentä vuotta aikaisemmin, jolloin kirkkoherra oli auttanut häntä Jumalan sanalla ja parantanut Riitan vähäksi aikaa. Sen jälkeen mielenheikkous oli todistajien mukaan kuitenkin pahentunut. Merkille pantavaa on, että vanhuuden heikkomielisyyttä, dementiaa tai hulluutta ei erotettu toisistaan; Riitankin arvaamaton käytös – hänet oli nähty esimerkiksi juoksentelemassa metsässä – viittasi oikeuden mukaan mielenvikaisuuteen. Näissä tapauksissa mitään mielenvikaisuuden mahdollisuutta kumoavaa tekijää tai muuta motiivia teolle ei löydetty.²⁶⁹

Tuomioita sekä niiden perusteluita verratessa tulee selvästi ilmi, ettei maanlain itsemurhalukua tulkittu tai sovellettu samalla tapaa kaikissa tapauksissa. Lain mielenvikaisuutta käsittelevää kohtaa on tulkittu tiukasti vain Erkki Mikonpojan ja Riitta Hannuntyttären tapauksissa. Osa yllämainituista mielenvikaisiksi luokitelluista ei olisi täyttänyt lainkohdan kriteeriä, jonka mukaan mielenvikaisiksi oli tulkittava sellaiset ihmiset, jotka eivät osanneet varoa tapaturmia tai vaaroja. Erkin tapaus erottuu siis myös tässä suhteessa aineistostani; vain Riitan ja Erkin tapauksissa tuomiota perustellaan lakia kirjaimellisesti tulkiten ja sitä sanasta sanaan lainaten. Huittisten välikäräjiä vuonna 1697 istunut tuomari on siis ollut erityisen tarkka lain soveltamisessa. Toisaalta tällä ei ollut Erkin tuomion kannalta suurta merkitystä, kun synnin aiheuttama epätoivo oli jo tulkittu hänen itsemurhansa motiiviksi. Tuomio olisi kuitenkin ollut raskaampi monissa muissa alioikeuksien itsemurhatapauksissa. Maanlain teksti oli selvästi osin ristiriidassa Tuomarinohjeiden periaatteiden kanssa; hämärissä ja epäselvissä olosuhteissa kuolleiden voitiin tiettyjen olosuhteiden valossa tulkita syyllistyneen itsemurhaan, vaikka Tuomarinohjeet korostivat, että oli tärkeää vapauttaa epäilty tapauksissa, joissa täyttä todistusta tai varmuutta ei saatu. Tuomarinohjeet korostavat tämän olevan erittäin tärkeää etenkin kunniaa ja mainetta vahingoittavissa tapauksissa. Lisäksi itsemurhapykälää sovellettiin varsin joustavasti pakanallisesti eläneen Matti Jaakonpojan tapauksessa.²⁷⁰ Kaikki tuomiot eivät siis olleet täysin lain

²⁶⁹ KA, KO a 6: 265–266v, Kokemäen välikäräjät 19.5.1647; KO a 1: 131–134, Euran välikäräjät 19.7.1682; KO a 1a: 443–445, Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683; KO a 3: 172–176, Vehmaan välikäräjät 11.8.1688; KO a 4: 206–208, Huittisten kesäkäräjät 31.5. ja 1.–3.6.1689; KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KO a 11: 1323–1327, Loimijoen kesäkäräjät 7.–8.5.1700; KrML Ulkuniemi 1978, s. 132; Jarrick 2000, s. 55, 78–79; Viikuna 1996c, s. 233.

²⁷⁰ KA, KO a 6: 265–266v, Kokemäen välikäräjät 19.5.1647; KO a 7: 414–417, Euran syyskäräjät 17.–18.10.1664; KO a 4: 406–409v, Kokemäen kesäkäräjät 16.7.1675; KO a 7: 915–917v, Taivassalon välikäräjät 27.11.1676; KO a 1: 131–134, Euran välikäräjät 19.7.1682; KO a 1a: 443–445, Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683; KO a 3: 172–176, Vehmaan välikäräjät 11.8.1688; KO a 4: 206–208, Huittisten kesäkäräjät 31.5. ja 1.–3.6.1689; KO a 6: 130–132v, Laitilan kesä- ja talvikäräjät 7.–8.12.1691; KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KO a 14: 384–406, Vehmaan ja Lokalahden talvikäräjät

hengen mukaisia; olikin luonnollista, ettei täysin yhtenäistä käytäntöä muodostunut, kun itsemurhia käsiteltiin selvästi harvoin käräjillä. Tuomari saattoi kohdata korkeintaan muutaman tapauksen virkauransa aikana. Myös maanlain epäselvä sisältö esti yhtenäisen käytännön muodostamisen ja aiheutti hämmennystä niin lainlukijoiden, tuomarien kuin lautakunnankin keskuudessa.

Aineistoni itsemurhatuomioista yhdeksän on siis langetettu miehille ja kolme naisille. Tiedot viittaavat mahdollisuuteen, että miehiä tuomittiin useammin itsemurhista kuin naisia. Myös esimerkiksi Ann-Sofie Ohlander ja Yvonne Maria Werner ja Arne Jarrick ovat viitanneet tutkimuksissaan samaan.²⁷¹ Miesten osuuden korostumista on selitetty sillä, että miehet tekivät itsemurhia enemmän tai heidän usein väkivaltaisemmat tekotapansa oli helpompi luokitella itse aiheutetuiksi. Naiset surmasivat itsensä hirttäytymällä tai teräaseella harvemmin; mikäli 1800-luvun jälkeisiä tutkimustuloksia sovelletaan vanhempiin aikoihin, naisten yleisin itsemurhan tekotapa oli hukuttautuminen.²⁷² Kun hukkumistapaukset usein tulkittiin onnettomuuksiksi, naiset saattavat tästä syystä muodostaa vähemmistön itsemurhatuomioita tarkastellessa. Oma suppea aineistoni ei anna juurikaan mahdollisuuksia sukupuolivertailuun; toisaalta, kuten taulukko 1 osoittaa, yksikään naisista ei kuollut teräaseen tai alkoholin välityksellä.

Taulukko 1: Kuolinsyyt ja sukupuolijakauma Lounais-Suomen alioikeuksissa vuosina 1647–1700 käsitellyissä itsemurhatapauksissa

<u>kuolinsyy</u>	<u>miehet</u>	<u>naiset</u>
hirttäytyminen	1	1
hukuttautuminen	3	2
teräase	2	-
alkoholi	1	-
tuntematon	2	-

Lähteet: KA, KO a 6: 265–266v, Kokemäen välikäräjät 19.5.1647; KO a 7: 414–417, Euran syyskäräjät 17.–18.10.1664; KO a 4: 406–409v, Kokemäen kesäkäräjät 16.7.1675; KO a 7: 915–917v, Taivassalon välikäräjät 27.11.1676; KO a 1: 131–134, Euran välikäräjät 19.7.1682; KO a 1a: 443–445, Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683; KO a 3: 172–176, Vehmaan välikäräjät 11.8.1688; KO a 4: 206–208, Huittisten kesäkäräjät 31.5. ja 1.–3.6.1689; KO a 6: 130–132v, Laitilan kesä- ja talvikäräjät 7.–8.12.1691; KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KO a 14: 384–406, Vehmaan ja Lokalahden talvikäräjät 12.–13.3.1700; KO a 11: 1323–1327, Loimijoen kesäkäräjät 7.–8.5.1700.

12.–13.3.1700; KO a 11: 1323–1327, Loimijoen kesäkäräjät 7.–8.5.1700; KrML Ulkuniemi 1978, s. 132; Tuomarinohjeet 1545, Olavus Petri 1987, s. 77, 87, 95; Odén e.a. 1998, s. 118.

²⁷¹ Jarrick 1997, s. 201; Ohlander 1986b, s. 31–32; Odén e.a. 1998, s. 51–52, 56, 141.

²⁷² MacDonald & Murphy 1990, s. 247–248; Ohlander 1986b, s. 31–32

Tapausten lähempi tarkastelu osoittaa, ettei kuolintavalla ja rangaistusmuodolla puolestaan ole juurikaan yhteyttä keskenään. Kuten aiemmin tuli esille, metsään ja roviolle tuomittiin myös hukuttautuneita ja tuntemattomista syistä kuolleita; yhtä lailla väkivaltaisesti teräaseella tai hirttäytymällä itsensä tappaneet voitiin muiden olosuhteiden ja alioikeudessa esille tulleiden seikkojen perusteella tuomita mielenvikaisina haudattaviksi kirkkomaan ulkopuolelle.²⁷³

Tapaukset viittaavat kuitenkin, että sukupuolella saattoi olla jonkin verran merkitystä rangaistusmuodon kannalta. Naiset luokiteltiin miehiä useammin mielenvikaisiksi; aineistoni tapauksista kaikki naiset ovat saaneet mielisairaiksi määriteltyinä lievemmän tuomion. Miehistä puolestaan kolme sai tuomion mielenvikaisuudessa tehdystä itsemurhasta; kuusi kuitenkin tulkittiin selväjärkisiksi ja metsään ja roviolle. Selvää on, että erityisesti sisällölliset erot ratkaisivat pääasiassa tuomion. Naisten itsemurhien tulkitseminen psyykkisen epätasapainon ja mielenheikkouden aiheuttamiksi oli kuitenkin helpompaa; miesten hulluus tai mielenvikaisuus ei joidenkin tulkintojen mukaan poikkea samaan tapaan tai yhtä selkeästi heille asetetuista rooliodotuksista. Naisia pidettiin muutenkin, lähinnä uskonnollisista syistä, taipuvaisempina mielenheikkouteen. Tämä saattaa osaltaan selittää naisten saamia lievempiä tuomioita. Myös Arne Jarrickin Tukholman tuomioistuimista vuosilta 1700–1788 keräämä aineisto ja Yvonne Maria Wernerin tutkimat Götan hovioikeuden vuosien 1695–1718 tapaukset viittaavat samaan. Vastaavia vertailuja Ruotsin valtakunnan muiden alueiden 1600- ja 1700-lukujen tapauksista ei ole tehty.²⁷⁴

Oikeuskäsittelyn muodon lisäksi myöskään rangaistusmuodon langettamisessa ei aineistoni perusteella tapahtunut muutoksia vuosisadan jälkipuolella. Tuomiot eivät lieventyneet vuosisadan loppua kohden, kuten taulukko 2 osoittaa. Asenteissa tai maanlain tulkinnessa ei siis ilmeisesti ollut tapahtunut ajallisia muutoksia vuosisadan loppuun tultaessa.

²⁷³ KA, KO a 6: 265–266v, Kokemäen välikäräjät 19.5.1647; KO a 7: 414–417, Euran syyskäräjät 17.–18.10.1664; KO a 4: 406–409v, Kokemäen kesäkäräjät 16.7.1675; KO a 7: 915–917v, Taivassalon välikäräjät 27.11.1676; KO a 1: 131–134, Euran välikäräjät 19.7.1682; KO a 1a: 443–445, Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683; KO a 3: 172–176, Vehmaan välikäräjät 11.8.1688; KO a 4: 206–208, Huittisten kesäkäräjät 31.5. ja 1.–3.6.1689; KO a 6: 130–132v, Laitilan kesä- ja talvikäräjät 7.–8.12.1691; KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KO a 14: 384–406, Vehmaan ja Lokalahden talvikäräjät 12.–13.3.1700; KO a 11: 1323–1327, Loimijoen kesäkäräjät 7.–8.5.1700.

²⁷⁴ Ibid. Ks. myös Jarrick 2000, s. 55; Odén e.a. 1998, s. 73–74, 111, 197–198.

Taulukko 2: Itsemurhasta langetetut tuomiot ja käsittelyvuodet Lounais-Suomen alioikeuksissa vuosina 1647–1700

	<u>vuodet</u>
<u>metsään ja roviolle</u>	1664, 1675, 1676, 1691, 1697, 1700
<u>kirkkomaan ulkopuolelle</u>	1647, 1682, 1683, 1688, 1689, 1700

Lähteet: KA, KO a 6: 265–266v, Kokemäen välikäräjät 19.5.1647; KO a 7: 414–417, Euran syyskäräjät 17.–18.10.1664; KO a 4: 406–409v, Kokemäen kesäkäräjät 16.7.1675; KO a 7: 915–917v, Taivassalon välikäräjät 27.11.1676; KO a 1: 131–134, Euran välikäräjät 19.7.1682; KO a 1a: 443–445, Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683; KO a 3: 172–176, Vehmaan välikäräjät 11.8.1688; KO a 4: 206–208, Huittisten kesäkäräjät 31.5. ja 1.–3.6.1689; KO a 6: 130–132v, Laitilan kesä- ja talvikäräjät 7.–8.12.1691; KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KO a 14: 384–406, Vehmaan ja Lokalahden talvikäräjät 12.–13.3.1700; KO a 11: 1323–1327, Loimijoen kesäkäräjät 7.–8.5.1700.

Arne Jarrick on esittänyt Länsi-Götanmaan alioikeuksissa vuosina 1634–1821 käsiteltujen itsemurhatapausten pohjalta, että vauraammat ja paremman sosiaalisen aseman omaavat saivat useammin lievemmän tuomion kuin sosiaalisesti heikommät, joiden oli vaikeampi välttää häpeällinen haudaus. Yhteisössään statusta ja korkeampaa yhteiskunnallista arvoa omaavat itsensä surmanneet maataomistavat talonpojat ja kirkkoherrat saivat useammin tuomioksi hautauksen kirkkomaan ulkopuolelle metsään viemisen ja roviolla polttamisen sijasta. Hänen väitteensä tosin perustuu tilastolliseen vertailuun ja hyvin vähäiseen aineistoon; niinpä vaurauden ja sosiaalisen aseman yhteyttä lievempään rangaistusmuotoon on kritisoitu.²⁷⁵ Tilastollisen vertailun kautta Jarrick on myös esittänyt, että syytetyn nuhteettomat, siveelliset ja kristilliset elämäntavat vaikuttivat useimmiten rangaistusmuotoon; hyvämaineiset haudattiin useammin kirkkomaan ulkopuolelle häpeällisemmän tuomion sijaan.²⁷⁶ Bodil E.B. Perssonin mukaan sosiaalisella asemalla näytti olevan enemmän merkitystä onnettomuuksien ja itsemurhien erottamisessa; sosiaalisesti heikommassa asemassa olevat luokiteltiin Götan hovioikeudessa useammin hukuttautuneiksi kuin hukkuneiksi. Hyvän aseman omaavia puolustamassa esiintyi luonnollisesti enemmän todistajia – tässä mielessä sosiaalinen asema siis vaikutti tuomioon.²⁷⁷

Lounais-Suomen itsemurhatapaukset viittaavat siihen, ettei henkilön sosiaalinen tai taloudellinen asema vaikuttanut suoraan oikeuden tuomioon; todistajanlausuntojen sisältö oli ratkaisevimmissa merkityksessä. Erkki Mikonpoikakaan ei melko vauraan ja hyvämaineisen talon isännän maineestaan huolimatta saanut erilliskohtelua tai lievempää tuomiota. Myös muut hyvämaineiset, vauraat ja

²⁷⁵ Jarrick 1997, s. 199–201; Odén 1998, s. 71–72.

²⁷⁶ Jarrick 2000, s. 78–79, 98.

²⁷⁷ Odén e.a. 1998, s. 196–200.

perheelliset talonpojat ovat saaneet tuomioita sekä metsään ja roviolle että kirkkomaan ulkopuolelle. Taulukko 3 alla ilmentää rangaistusmuodon ja syytetyn aseman suhdetta toisiinsa.

Taulukko 3: Syytetyn asema yhteisössään ja itsemurhatuomiot Lounais-Suomen alioikeuksissa vuosina 1647–1700

<u>vainajan ammatti-/yhteiskuntaryhmä</u>	<u>metsään ja roviolle</u>	<u>kirkkomaan ulkopuolelle</u>
talollinen: talonpoika	2	1
palkollinen	-	2
sotilas	3	-
syytinkiläinen	-	2
muut (vanha itsellinen ja nuori mies)	1	1

Lähteet: KA, KO a 6: 265–266v, Kokemäen välikäräjät 19.5.1647; KO a 7: 414–417, Euran syyskäräjät 17.–18.10.1664; KO a 4: 406–409v, Kokemäen kesäkäräjät 16.7.1675; KO a 7: 915–917v, Taivassalon välikäräjät 27.11.1676; KO a 1: 131–134, Euran välikäräjät 19.7.1682; KO a 1a: 443–445, Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683; KO a 3: 172–176, Vehmaan välikäräjät 11.8.1688; KO a 4: 206–208, Huittisten kesäkäräjät 31.5. ja 1.–3.6.1689; KO a 6: 130–132v, Laitilan kesä- ja talvikäräjät 7.–8.12.1691; KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KO a 14: 384–406, Vehmaan ja Lokalahden talvikäräjät 12.–13.3.1700; KO a 11: 1323–1327, Loimijoen kesäkäräjät 7.–8.5.1700.

Tapauksia ja yllä olevaa taulukkoa tarkastellessa näyttää siltä, että erityisesti sotilaat ovat joutuneet selväjärkinä tuomituiksi. Kun henkilön sosiaalinen asema yhteisössään näyttää vaikuttaneen epäsuorasti tuomioon syytettyä puolustavien todistajien määrässä ja mahdollisesti myös heidän tulkinnoissaan, sotilaiden asema näyttää olleen tässä suhteessa kaikkein heikoin. Palkollisista piit on tuomittu mieleltään heikkoina kirkkomaan ulkopuolelle. Toisaalta aineistoni on sen verran suppea, että selkeitä johtopäätöksiä sosiaalisen aseman, todistajanlausuntojen sisällön ja tuomioiden välillä ei voi vetää.²⁷⁸

4.6 Itsemurha ilmiönä Lounais-Suomen maaseudulla 1600-luvun jälkipuoliskolla

Oikeusaineisto viittaa siihen, että itsemurhia tehtiin 1600-luvulla huomattavasti harvemmin kuin myöhemmin aikoina; itsemurha alkoi varmuudella yleistyä vasta 1800-luvun aikana. Oikeuslähteet viittaavat myös siihen, että itsemurha oli muihin rikoksiin verrattuna erittäin harvinainen käräjillä

²⁷⁸ KA, KO a 6: 265–266v, Kokemäen välikäräjät 19.5.1647; KO a 7: 414–417, Euran syyskäräjät 17.–18.10.1664; KO a 4: 406–409v, Kokemäen kesäkäräjät 16.7.1675; KO a 7: 915–917v, Taivassalon välikäräjät 27.11.1676; KO a 1: 131–134, Euran välikäräjät 19.7.1682; KO a 1a: 443–445, Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683; KO a 3: 172–176, Vehmaan välikäräjät 11.8.1688; KO a 4: 206–208, Huittisten kesäkäräjät 31.5. ja 1.–3.6.1689; KO a 6: 130–132v, Laitilan kesä- ja talvikäräjät 7.–8.12.1691; KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KO a 14: 384–406, Vehmaan ja Lokalahden talvikäräjät 12.–13.3.1700; KO a 11: 1323–1327, Loimijoen kesäkäräjät 7.–8.5.1700. Ks. myös luku 3.6.

käsitelty rikos. Itsemurhatuomioita langetettiin niin miehille kuin naisillekin. Kuten edellä tuli ilmi, vaikka miesten osuus onkin aineistossani suurempi, on mahdollista, että naiset tekivät itsemurhia yhtä usein, mutta joutuivat teosta syytteelle harvemmin. Lounais-Suomen alioikeuksissa vuosina 1647–1700 käsitellyt tapaukset osoittavat myös, ettei itsemurha ollut maaseudulla vain sosiaalisesti tai taloudellisesti heikoimpien ratkaisu. Niin talon isännät kuin palkolliset ja sotilaatkin syyllistyivät tekoon erilaisten syiden ajamina; talonpoikien ja sotilaiden osuus on suurin. Sekä vanhat että nuoret miehet ja naiset tekivät itsemurhia. Toisaalta yksikään aineistoni itsemurhasta tuomituista ei kuulunut maaseudun ylimpään ja vauraimpaan väestönosaan tai papistoon. Lisäksi kukaan ei ollut kerjäläinen tai köyhä. Silti tapaukset viittaavat siihen, että niin perheelliset kuin perheettömätkin tekivät itsemurhia; tapauksistani noin puolella on perhettä ja puolella ei. Nuorimmilla ja tilattomilla, eli sotilailta, hukuttautuneilla piioilla ja kaatumatautisella Tuomaksella ei vielä ollut perhettä, kun taas vanhemmilla talonpojilla ja syytinkiläisillä oli. Selvää onkin, että ihmiset kaikista väestönosista tekivät itsemurhia; yksilöllisenä ratkaisuna itsemurha saattoi olla kenen tahansa valinta.²⁷⁹

Tekotavan ja -välineen valinta näyttää liittyneen, kuten vielä 1800-luvullakin, paljolti itsemurhaajan jokapäiväiseen toimintaan ja arkiympäristöön. Köyden- tai narunpätkä oli jokaisen saatavissa, kun taas esimerkiksi myöhemmin suosituksi itsemurhavälineeksi nousseen myrkyän hankkiminen oli vaikeaa. Teräaseena käytettiin arkikäytössä olleita välineitä; vaikka puukon, veitsen ja keritsimien käyttö oli tuttua niin naisille kuin miehillekin, miehet olivat yleisesti ottaen teräaseiden, eritoten kirveiden ja miekkojen, kanssa useammin tekemisissä. Osin tästä syystä oli ilmeisesti yleisempää, että miehet tappoivat itsensä naisia useammin teräaseella. Hukuttautuminen oli selkeä vaihtoehto järvien ja jokien läheisyydessä asuville. Aineistoni perusteella hukuttautuminen olikin yleisin itsemurhan toteutustapa: viisi tuomittua kahdestatoista hukuttautui. Vesistöt olivat yleensä tietenkin jäässä toisen puolen vuodesta; niinpä aineistoni hukkumistapaukset sijoittuvat lämpimämpiin vuodenaikoihin.²⁸⁰

²⁷⁹ KA, KO a 6: 265–266v, Kokemäen välikäräjät 19.5.1647; KO a 7: 414–417, Euran syyskäräjät 17.–18.10.1664; KO a 4: 406–409v, Kokemäen kesäkäräjät 16.7.1675; KO a 7: 915–917v, Taivassalon välikäräjät 27.11.1676; KO a 1: 131–134, Euran välikäräjät 19.7.1682; KO a 1a: 443–445, Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683; KO a 3: 172–176, Vehmaan välikäräjät 11.8.1688; KO a 4: 206–208, Huittisten kesäkäräjät 31.5. ja 1.–3.6.1689; KO a 6: 130–132v, Laitilan kesä- ja talvikäräjät 7.–8.12.1691; KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KO a 14: 384–406, Vehmaan ja Lokalahden talvikäräjät 12.–13.3.1700; KO a 11: 1323–1327, Loimijoen kesäkäräjät 7.–8.5.1700; Nygård 1994, s. 113; Ohlander 1986b, s. 36–37.

²⁸⁰ KA, KO a 6: 265–266v, Kokemäen välikäräjät 19.5.1647; KO a 7: 414–417, Euran syyskäräjät 17.–18.10.1664; KO a 4: 406–409v, Kokemäen kesäkäräjät 16.7.1675; KO a 7: 915–917v, Taivassalon välikäräjät 27.11.1676; KO a 1: 131–134, Euran välikäräjät 19.7.1682; KO a 1a: 443–445, Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683; KO a 3: 172–176, Vehmaan välikäräjät 11.8.1688; KO a 4: 206–208, Huittisten kesäkäräjät 31.5. ja 1.–3.6.1689; KO a 6: 130–132v, Laitilan kesä- ja talvikäräjät 7.–8.12.1691; KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KO a 14: 384–406, Vehmaan ja Lokalahden talvikäräjät 12.–13.3.1700; KO a 11: 1323–1327, Loimijoen kesäkäräjät 7.–8.5.1700; Ohlander 1986b, s. 31–32; Nygård 1994, s. 54–56. Kuolinsyyt ja sukupuolet eritelty tarkemmin taulukossa 1.

Miksi ihmiset sitten tappoivat itseään? Oikeus etsi teolle aina motiivin tai syyn; ellei mielenvikaisuutta liitetty itsemurhaan, vainajan taustasta etsittiin jokin itsemurhaan vaikuttanut seikka. Tärkeää on kuitenkin huomata, että oikeuden tulkitsema motiivi tai mielenvikaisuus ei suoranaisesti kuvasta todellisia syitä, joiden takia ihmiset tekivät itsemurhia. Alioikeuden tuomion perustelut kertovat enemmänkin itsemurhaan liitetystä kulttuurisista ja uskonnollisista käsityksistä. Kun nykyään itsemurhat selitetään lähinnä sosiaalisiin ja taloudellisiin tekijöihin liittyvillä elämänvaikeuksilla, 1600-luvun käsitysten mukaan päteviä selityksiä olivat ennen kaikkea ihmisen mielenvikaisuus ja järjettömyys sekä pahuus ja paholaisen vaikutus. Oikeuskäsittelyssä ei tavallisesti mainita taloudellisia olosuhteita, köyhyyttä, ympäristön tapahtumia tai muita sosiaalisia itsemurhaan mahdollisesti vaikuttaneita tekijöitä. Toisaalta itsemurhien tulkinnat kertovat myös asioista, joita aikalaiset eniten kammosivat tai joiden menettämistä ihmiset eniten pelkäsivät. Vakaviin synteihin ja rikoksiin, kuten aineistoni tapauksissa aviorikokseen, varkauteen ja Saatanan houkuttukseen, syyllistyneet olivat menettäneet kunniansa ja maineensa, joita pidettiin erittäin tärkeinä kollektiiviseen työnteekoon perustuvassa maaseutuyhteisössä. Myös mielen sairastumista pelättiin; hullut nähtiin yhteisön epäonnistuneina jäseninä, normaalien vastapuolena ja "toisina". Mielenkin sairastuminen viittasi synteihin syyllistymiseen. Synnit ja mielen sairastuminen olivat siis keskeisessä asemassa itsemurhien motiivien tulkitsemisessa. Masentuminen synnin tai kunnian menettämisen pelon seurauksesta tai mistä tahansa syystä puolestaan tulkittiin epätoivoksi, joka muiden tekijöiden sijaan nähtiin itsemurhan aiheuttajana. Useimmista tapauksista voidaan kuitenkin päätellä, ettei mikään yksittäinen syy johtanut itsemurhaan. Ratkaisu näyttää olleen Erkinkin tapauksessa, verrattaessa hänen elämänsä historiaansa ja oikeuskäsittelyn pöytäkirjassa esille tulleita seikkoja, enemmänkin monen tekijän summa ja koko elämäkokonaisuudesta johtuva valinta. Tässä mielessä itsemurhan syyt ovat jokaisessa tapauksessa yksilölliset. Aviorikoksesta syytetyn Matti Yrjönpojan ja varkaudesta syytetyn Jaakko Klemetinpojan itsemurhien taustalla näyttää tosin olleen vahvasti rangaistuksen ja häpeän välttäminen; kunnian menettäminen oli ihmiselle sosiaalinen fiasko, jota yritettiin välttää viimeiseen asti. Sotilas Erkki Olli oli puolestaan selvästi masentunut keväällä alkaneesta sodasta. Mielenvikaisina tuomittujen itsemurhien syistä on vaikeampaa vetää johtopäätöksiä; selvää on kuitenkin, että useimmilla oli jokin muukin syy tappaa itsensä kuin mahdollinen mielenheikkous. Vanha Mikko Jaakonpoika halusi ehkä sokeutumisen takia päättää päivänsä. Myös iäkäs Riitta Hannuntytär valitti usein vanhuuden raihnaisuudestaan. Piikojen itsemurhien taustalla on saattanut olla esimerkiksi salattuja esiaviollisia suhteita tai raskauksia; luvattoman seksuaalisuuden ankarat ja häpäisevät rangaistukset olivat usein

nuorten naisten itsemurhien ja lapsenmurhien taustalla.²⁸¹ Tapausten ja itsemurhien syiden uniikista luonteesta huolimatta voidaan arvella, että häpeän ja sosiaalisen isolaation uhka sekä muut henkilöä ympäröivät vaikeat olosuhteet olivat tavallisia syitä ihmisten itsemurhille.

5. ITSEMURHAN MERKITYS JA VAIKUTUKSET 1600-LUVUN LOPPUPUOLELLA

Kuningas Kristoferin maanlain ohella itsensä surmaaminen oli rangaistava teko myös kirkon piirissä. Oman käden kautta aiheutettu kuolema olikin enimmäkseen uskonnollista syistä tabu. Kirkon mukaan teko oli vakava synti, johon syyllistyvät joutuivat väistämättä kadotukseen. Rankaisemisen välttämättömyys johtui paljolti myös siitä, millaisia vaikutuksia itsemurhaan liitettiin. Yksittäisen ihmisen itsemurhalla uskottiin olevan kauaskantoisia ja merkittäviä seurauksia, jotka saattoivat koskettaa kokonaista valtakuntaa. Teon konkreettiset vaikutukset kohdistuivat kuitenkin menehtyneen läheisiin. Kotitalouden jäsenen menettäminen aiheutti surua ja murhetta sekä johti toisinaan taloudellisiin vaikeuksiin; vainajan rikos ja tämän ruumiin rankaiseminen puolestaan tuotti omaisille häpeää ja vaurioitti suvun mainetta ja kunniaa.

5.1 Itsemurhan merkitys kirkon näkemyksissä

Itsemurha oli niin kirkon kuin kruununkin mielestä vakava ja rangaistava synti. 1600-luvulla itsemurha tulkittiin Jumalan lakien vastaiseksi teoksi; kirkko ja kruunu tuomitsivat itsensä surmaamisen, koska tällaiseen tekoon sortuneen katsottiin rikkovan viidettä tappamisen kieltävää käskyä vastaan. Kirkon tulkintojen mukaan itsemurha oli luonnoton ja Jumalan tahdon vastainen teko, sillä vain Jumalalla oli oikeus päättää ihmisen elämästä ja kuolemasta.²⁸²

Torjuvan itsemurhakäsityksen muotoutuminen ja vakiintuminen kirkon kannaksi oli kirkkoisien ja teologien vuosisatoja kestäneen pohdiskelun tulosta. Raamattu ei tuomitse itsemurhaa yksiselitteisesti. Myöskään Raamatun kertomuksissa itsemurhaajista ei oteta suoraan kantaa teon

²⁸¹ KA, KO a 6: 265–266v, Kokemäen välikäräjät 19.5.1647; KO a 7: 414–417, Euran syyskäräjät 17.–18.10.1664; KO a 4: 406–409v, Kokemäen kesäkäräjät 16.7.1675; KO a 7: 915–917v, Taivassalon välikäräjät 27.11.1676; KO a 1: 131–134, Euran välikäräjät 19.7.1682; KO a 1a: 443–445, Eurajoen välikäräjät 17.–18.9.1683; KO a 3: 172–176, Vehmaan välikäräjät 11.8.1688; KO a 4: 206–208, Huittisten kesäkäräjät 31.5. ja 1.–3.6.1689; KO a 6: 130–132v, Laitilan kesä- ja talvikäräjät 7.–8.12.1691; KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KO a 14: 384–406, Vehmaan ja Lokalahden talvikäräjät 12.–13.3.1700; KO a 11: 1323–1327, Loimijoen kesäkäräjät 7.–8.5.1700; Jarrick 2000, s. 184; MacDonald & Murphy 1990, s. 259–260, 298; Næss & Österberg 2000, s. 149; Odén 1998, s. 74; Odén e.a. 1998, s. 61–69; Ohlander 1986b, s. 5–8; Vilkkuna 1996c, s. 244–245. Erkin itsemurhan taustasta ja puheista ks. luvut 2.6 ja 3.3.

²⁸² Pajujoja 1989, s. 127–128; Sihvo 1989, s. 148–149.

oikeutukseen. Toisaalta sekä Vanhassa että Uudessa testamentissa puhutaan jokaisen kristityn elämän ja kuoleman olevan vain Jumalan varassa ja käsissä; ihmisen kuolinpäivä ei ole hänen omissa päätettävissään. Kristittyjen vainojen aikana erityisesti marttyyrikuoleman arvon nousu sai monet näkemään itsemurhan tietyissä tilanteissa hyväksyttynä ja arvokkaana ratkaisuna. Marttyyrius tai itsemurha oli vaikeassa tilanteessa kunnioitettava vaihtoehto, jolla saattoi osoittaa kristillisen uskonsa aitouden ja voiman. Jotkut kirkkoisat hyväksyivätkin itsemurhan, mikäli kristityn usko tai siveellinen puhtaus oli vaarassa. Merkittävimmin kirkon tuomitsevaan kantaan johti itsensä surmaamista 300-luvulla pohtineen kirkkoisä Augustinuksen tulkinta teon luonteesta. Juuri Augustinus yhdisti teoksessaan *De civitate Dei* itsensä surmaamisen Mooseksen viidenteen käskyyn; hänen mukaansa itsemurhakin oli murha ja siten tuomittava teko ja synti. Oikean kristityn tuli kestää Jumalan avulla kaikki koettelemukset, eikä paeta vaikeuksia kuolemalla. Augustinuksen mukaan itsensä surmaaminen ei ollut missään tilanteessa luvallista, koska ihmisen elämä oli lahja ja ikään kuin lainassa Jumalalta. Edes kiusauksien ja syntien välttäminen tai vääryyksiä tehneen epätoivo ei oikeuttanut elämänsä päättämistä. Augustinuksen tulkintaan vedoten kirkko teki itsemurhasta rangaistavan teon; selväjärkisiltä itsemurhaajilta kiellettiin kristillinen hautaus. Itsemurhaajat luokiteltiin 400-luvulta lähtien samaan ryhmään kuin pannaan julistetut. Paavi Leo I Suuri kielsi hautauksen itsensä surmanneilta, elleivät he olleet tehneet tekoaan mielenhäiriössä. 500-luvun kuluessa kirkolliskokoukset kielsivät kristillisen hautauksen kaikilta itsemurhan tehneiltä. Teologit tulkitsivat itsemurhan rikokseksi Jumalan suunnitelmaa vastaan ja julistivat jokaisen itsemurhaajan joutuvan suoraan kadotukseen.²⁸³

Tuomas Akvinolainen selkeytti 1200-luvulla katolisen kirkon kannan teoksessaan *Summa Theologica*. Hän näki itsemurhan olevan luonnonvastainen kuolemansynti sekä rikos niin Jumalaa kuin yhteiskuntaakin vastaan. Raamatun ja Augustinuksen ohella hän vetoaa argumentoinnissaan myös luonnonlakiin, ihmisjärkeen sekä itsemurhan yhteisöä ja valtiota vastaan rikokseksi tulkinneisiin Platoniin ja Aristoteleeseen. Akvinolaisen tulkinnat vaikuttivat todennäköisesti merkittävällä tavalla siihen, että myöhemmin sekä kirkko että valtio rankaisivat itsemurhaajaa. Koska ihminen rikkoi Jumalaa vastaan, itsemurhaajaa tuli hänen mukaansa rangaista Jumalan lain mukaan. Itsensä surmannutta tuli rangaista myös maallisen lain mukaan, koska murhaamalla itsensä ihminen rikkoo myös yhteiskuntaa ja läheisiään vastaan, sillä yksilö on aina yhteisön jäsen. Samalla Akvinolainen painotti, kuinka itsemurhaaja ei ehdi katua tekoaan ja näin joutuu väistämättä helvettiin. Katolisen kirkon ja keskiajan näkemystä itsemurhaajan kohtalosta kuvaa Danten 1300-luvulla kirjoittama *Jumalainen näytelmä*. Dante sijoitti itsemurhaajat helvetin alakaupungin seitsemänteen piiriin

²⁸³ Jansson 1998, s. 28; Minois 1999, s. 27–28; Nygård 1994, s. 116–117; Rimpiläinen 1971, s. 55; Sihvo 1989, s. 141–148; Sorri 1994, s. 11.

tyrannien, murhaajien ja väkivaltaisten sekä Jumalaa ja luontoa vastaan pilkkaajien, koronkiskurien ja homoseksuaalien väliin. Itsemurha käsitettiin siis huomattavasti vakavammaksi ja törkeämmäksi synniksi kuin monet muut moraaliset ja uskonnolliset rikkomukset.²⁸⁴

Itsensä surmaaminen oli rangaistava teko Ruotsissa jo ennen Kristoferin maanlakia, sillä kristinusko ja katolinen kirkko olivat tuoneet mukanaan käsityksen teon tuomittavuudesta. Kirkko kieltäytyi hautaamasta väärällä tavalla kuollutta tai toimitti hautauksen poikkeavin menoin. Keskiajan kirkolliskokousten suhtautuminen mielenvikaisuudessa tehtyyn itsemurhaan vaihteli; osa päätyi kieltämään kristillisen hautauksen kaikilta itsemurhaajilta ja osa kirjasi kiellon koskevan vain harkiten ja tahallisesti itsensä surmanneita. Katolisen kirkon kiello haudata itsemurhaajat rantautui Ruotsiin virallisesti viimeistään vuonna 1441, kun Söderköpingin provinsiaalstatuutissa säädettiin, että tietien tahtoen itsensä surmanneelta on kiellettävä haudaus kirkkoon ja hautausmaahan. Statuutti varoittaa säännöksen uhmaajia, sillä hautaamalla itsemurhaaja näihin paikkoihin syyllistytään kirkon ja kirkkomaan saastuttamiseen.²⁸⁵

Uskonpuhdistus ei muuttanut kirkon kantaa. Perustelut kielteiselle käsitykselle periytyivät roomalaiskatoliselta kirkolta ja sen auktoreilta. Lutherin näkemyksen mukaan itsemurhan aiheutti perkele, joka houkutteli ihmisen epätoivoon. Paha oli saanut vallan itsemurhan tehneiden elämässä; Saatana pimitti syntiseltä Jumalan anteeksiantamuksen. Vaikka paholainen oli siis Lutherin mielestä päävastuullinen teosta, ihmisen tuli kuitenkin vastata seurauksista. Hänkin piti itsemurhaa luonnonvastaisena ja yhteiskunnallisesti tuomittavana tekona ja kannatti itsemurhaajan ruumiin rankaisemista myös maallisen oikeuden piirissä. Näin esivalta voisi pelotella ihmisiä tekemästä itsemurhia.²⁸⁶

Reformoitu kirkko säilytti itsemurhaajien hautauskiellon. Vuoden 1571 kirkkojärjestys kielsi hautausmaan tietien tahtoen itsensä surmanneilta; kirkkojärjestys sanoo heidän olleen epätoivoisia. Myös Agricola kielsi *Rukouskirjassaan* vuodelta 1544 pyhän hautauksen ja hautausmaan itsemurhaajilta. Vuoden 1575 *Nova Ordinantia* kielsi samaan tapaan itsemurhaajilta hautausmaan, kunniallisen hautaukset ja kellojen soiton. Kirkkojärjestyksen perusteella hautausmaakiellon voitiin kuitenkin tulkita koskevan vain itsemurhaajia, jotka olivat surmanneet itsensä muusta syystä kuin mielenhäiriössä.²⁸⁷ Vuoteen 1686 asti voimassa olleet kirkon säädökset olivat siis ristiriidassa maanlain kanssa; mielenvikaiset itsensä surmanneet voitiin haudata, kuitenkin ilman seremonioita, kirkkomaalle. Myös monet kirkon piispat ja teologit jättivät kirkkojärjestyksen tapaan teksteissään ja statuuteissaan

²⁸⁴ Kuula 2006, s. 182–184, 191; Minois 1999, s. 33; Nygård 1994, s. 109, 117; Sorri 1994, s. 11.

²⁸⁵ Minois 1999, s. 34–35; Nygård 1994, s. 119–120; Rimpiläinen 1971, s. 57.

²⁸⁶ Nygård 1994, s. 117–118; Rimpiläinen 1971, s. 158; Sorri 1994, s. 12–13.

²⁸⁷ Kirkkojärjestys 1571, Laurentius Petri 1932, s. 136; Ohlander 1986a, s. 36–37; Rimpiläinen 1971, s. 157–160; Sorri 1994, s. 13–14.

mielenhäiriössä itsensä surmanneet hautauskiellon ulkopuolelle. Toisinaan epätietoiset kirkkoherrat kysyivät neuvoa piispoilta, tuomiokapituleilta ja rovasteilta, jotka joskus lieventävien asianhaarojen salliessa antoivat luvan haudata itsemurhaaja siunattuun maahan. Maanlakia rikkova kirkkojärjestys herätti epävarmuutta ja hankaloitti oikeuden toimintaa. Kruunu kuitenkin pyrki valvomaan lain noudattamista mahdollisimman tarkkaan. Esimerkiksi Elimäen käräjillä vuonna 1670 syytettiin lääninrovastia, joka oli antanut luvan haudata itsemurhaaja ilman seremonioita hautausmaahan. Turun piispan, Johannes Gezelius vanhemman, vuonna 1673 laatima hiippakuntasääntö, *Perbreves Commonitiones*, käski kuitenkin kirkkoherrojen kysyvän aina ratkaisua hautaustavasta maalliselta tuomarilta. Lopulta vuoden 1686 kirkkolaki siirsi päätöksen itsemurhaajan hautauksesta kiistattomasti maallisen oikeuden ratkaistavaksi; kirkkoherran käsketään odottaa aina tuomioistuimen ratkaisua. Ristiriita oli korjattu, ja myös mielenhäiriössä itsensä surmanneet alettiin taas haudata maanlain mukaisesti kirkkomaan ulkopuolelle.²⁸⁸

1600-luvun kirkko nojautui vanhaan perinteeseen tulkitessaan itsemurhan merkitystä. Lutherin tapaan Saatanan selitettiin aiheuttavan itsemurhia; pahuuden voimat houkuttelivat ihmisiä luopumaan toivosta ja uskosta Jumalan armoon. Puhdasoppisuuden ajan kirkon teologit näkivät kaikkien itsemurhien taustalla yliluonnollisia voimia, jotka ajoivat ihmisiä tekemään luonnonvastaisia tekoja. Myös heikkosieluisten mielisairaina itsensä surmanneiden taustalla voitiin nähdä pahan houkutus. Kun Saatanana liitettiin entistä vahvemmin itsemurhaan osallistuneeksi aiheuttajaksi, teko demonisoitui entisestään. Tästä syystä kuolemahaaveiden parhaina lääkkeinä pidettiin rukoilua ja elämäntapojen muuttamista kristillisimmiksi. Niin itsemurhaa kuin sen taustalla usein nähtyä epätoivoakin pidettiin jumalattomina ja vakavina synteinä. Itsemurhaajan nähtiin rikkoneen paitsi viidettä käskyä myös Jumalan suunnitelmaa vastaan; vain elämänliekin sytyttänyt Jumala saattoi päättää sen sammuttamisesta. Kirkon yleinen kanta oli, että itsemurhaaja ei voinut pelastua; kaikkien, yleensä myös mielenvikaisten, katsottiin joutuvan väistämättä helvettiin. Itsensä surmanneilla ei ollut mahdollisuutta päästä ikuiseen elämään, kun he eivät ehtineet katua ja sovittaa syntejään ennen kuolemaansa. 1600-luvulla kirkko tulkitsi itsemurhan olevan muiden törkeiksi synneiksi katsottujen tekojen ohella sotia, katoja, tauteja, nälänhätiiä ja luonnononnettomuuksia aiheuttava ilmiö; erityisesti katumatta tai rankaisematta jääneiden syntien opetettiin suututtavan Jumalan siinä määrin, että koko yhteisöä, pitäjää tai jopa kokonaista valtakuntaa rangaistiin jumalallisella kostolla.²⁸⁹

²⁸⁸ Kirkkolaki 1686, Hellemaa e.a. 1986, s. 78; Laasonen 1991, s. 128; Nygård 1994, s. 121; Pentikäinen 1990, s. 126; Rimpiläinen 1971, s. 235–236, 275–278.

²⁸⁹ Juva 1955, s. 62–64, 71; MacDonald & Murphy, s. 42–43, 49–55; Minois 1999, s. 72–73, 127–129, 132–135; Odén 1998, s. 43; Vilkuna 1996a, s. 75–76; Vilkuna 1996b, s. 75–76.

5.2 Rankaisemisen välttämättömyys – itsemurha uhkana yhteisölle ja kruunulle

Myös kruunu tulkitse itsemurhan rankaisemisen välttämättömäksi. 1600-luvulla kruunu katsoi, että rikokseen sortunut henkilö sai tasapainon yhteiskunnassa horjumaan ja oli siten uhka koko poliittiselle järjestelmälle ja kuningaskunnalle. 1600-luvun teokraattisen ideologian mukaan kuningas oli Jumalan sijainen maan päällä, jonka tehtävänä oli valvoa myös ihmisten uskoa ja moraalista elämää. Kun Jumalan rangaistus saattoi koskettaa koko yhteisöä, synti oli aina rikos ja vääräys sekä Jumalaa että maailmaa vastaan. Jumalaa loukkaavat synnit tuli selvittää ja sovittaa maallisessakin oikeudessa. Kruunu perustelee rikosten rankaisemisen välttämättömyyttä esimerkiksi Eerik XIV:n julkaisemassa patentissa törkeistä rikoksista vuodelta 1563. Patentissa korostetaan rikosten suututtavan Jumalan; esivallan velvollisuutena nähdään rangaista rikoksista Jumalan lakien mukaan, ettei Jumala kostaisi kansalle erilaisten vastoinkäymisten muodossa. Kuningaskunta haluttiin säästää Jumalan vihalta. Patentissa ohjeistetaan, että törkeät rikokset tuli sovittaa Mooseksen lain mukaan kuolemalla. Myös Kaarle IX:n vuonna 1608 antamassa Kristoferin maanlain vahvistuksessa pidetään Jumalan lakeja samasta syystä toissijaisina oikeuslähteinä. Esimerkiksi jumalanpilkasta, taposta, noituudesta, väärästä valasta, huoruudesta ja vanhempien halveksimisesta ohjeistettiin rankaisemaan ankarasti; ne tuli sovittaa kuolemalla. Käytäntö kuitenkin poikkesi säädöksistä. Vaikka törkeitä syntejä ei enää periaatteessa saanut hyvittää sakoilla tai katsoa läpi sormien, sakot pysyivät tavallisina useimmissa rikoksista ja kuolemantuomioiden lieventyminen hovioikeudessa oli yleistä.²⁹⁰

Itsemurhan rankaisemisen välttämättömyys pohjautuu siis eritoten uskonnollisiin syihin ja kirkon opetukseen. Maallinen oikeus piti itsemurhien käsittelemistä ja tuomitsemista oikeudessa tärkeänä, koska teko katsottiin paitsi synniksi myös valtakuntaa ja yhteisöä uhkaavaksi teoksi. Sama käsitys ilmeisesti valui kansan mieliin erityisesti kirkon opetuksen ja saarnojen kautta. Katekismus, virsikirja ja saarnat toivat kansan tietoon käsityksen rankaisevasta Jumalasta. Esimerkiksi Hemming Maskulaisen vuonna 1605 valmistuneessa suomenkielisessä virsikirjassa ja Eerik Sorolaisen suomentamassa Katekismuksessa Jumala kuvataan palkitsijan lisäksi kurittajaksi, joka rankaisee kansaa sodilla. Piispa Iisak Rothovius ja kirkkoherra Laurentius Petri julkaisivat ja painattivat laajempaan käyttöön saarnojaan, joissa puhutaan syntien kauhistuttavuudesta niiden aiheuttaman turmion ja nostattaman Jumalan tuomion ja vihan takia. Rothovius ohjeisti ja määräsi pappeja pelottelemaan kansaa Jumalan vihalla. Erityisesti katumaton ja rankaisematon synti suututtaisi Jumalan kostamaan pitäjälle. Kun kansa oli velvoitettu käymään kirkossa ja osallistumaan vähintään sunnuntaiseen jumalanpalvelukseen,

²⁹⁰ Aalto 1996, s. 97; Aalto e.a. 2000, s. 205; Hemmer 1968, s. 96–97; Juva 1955, s. 74–76; Olli 2006, s. 118; Pajuoja 1989, s. 129.

käsitys rankaisevasta Jumalasta ja selvittämättömien syntien kauhistuttavuudesta juurtui rahvaan mieleen. Hengellisissä teksteissä, postilloissa ja saarnoissa korostettiin, kuinka toistuvat sodat, kadot ja kulkutaudit olivat Jumalan rangaistuksia. 1600-luvulla vitsauksia riitti: lähes jatkuvasti käydyt sodat, huonoja satoja seuranneet nälänhädät ja tautiepidemiat vahvistivat kirkon, kruunun ja kansan näkemystä Jumalan vihasta. Myös pienemmät luonnononnettomuudet, kuten tulvat, alettiin nähdä kostoina jonkun ihmisen pahuudesta. Katumus, parannus ja rangaistus lepyttivät Jumalan vihaa; rankaisematon tai selvittämätön synty tai rikos johti Jumalan lähettämään vitsaukseen.²⁹¹

Kun uskomus yleistyi kansan keskuudessa, itsemurhankin tulkittiin, kuten kirkko opetti, olevan Jumalan vihaa nostattava törkeä teko. Kun yhdenkin ihmisen vääränlainen toiminta saattoi vaikuttaa koko yhteisöön ja sen tulevaisuuteen, synty tai rikos ei ollut missään mielessä yksityisasia. Kirkon ja maallisen esivallan lisäksi myös yhteisö alkoi tarkkailla jäseniään. Moraalisesti epäilyttäviä ihmisiä pidettiin silmällä normien rikkomisen varalta. Kruunun ja kirkon vahvasti julistamaa tulkintaa voidaan pitää ainakin kansan enemmistön mielipiteenä. Myös itsemurhatabu oli vahva; tekoa ja sen vaikutuksia pääosin kammottiin. Toki varmasti eriäviä ja itsemurhaa joissakin tapauksissa sympatisoivia mielipiteitä esiintyi.²⁹² Silti voidaan olettaa, että kun itsemurhan uskottiin merkitsevän vakavaa uhkaa koko yhteisön toimeentulolle ja elämälle, kyläläiset ovat saattaneet kertoa oma-aloitteisestikin viranomaisille tietoonsa tulleista epäselvistä kuolemantapauksista. Kuten esivaltakin, myös kansa on voinut pitää teon rankaisemista tärkeänä ja välttämättömänä itsemurhaan liitettyjen vaikutusten takia. Itsensä surmanneen läheiset ja sukulaiset ovat saattaneet samoista syistä, varsinkin mikäli he olivat erittäin uskonnollisia, kokea velvollisuudekseen ilmoittaa tapahtuneesta viranomaisille.

5.3 Väärin kuoltu – itsemurhan normeja rikkova merkitys ja siitä langetetun tuomion tarkoitus

Kristityn tuli sekä elää että kuolla oikein ja niin eläessään kuin kuollessaankin uskoa ja luottaa Jumalan armoon. Kun kiirastuliopista oli uskonpuhdistuksessa luovuttu, korostettiin vain taivaan ja helvetin olemassaoloa. Syntisenä kuollut ei voinut enää puhdistua välitulaksi katsotussa kiirastulessa ja näin päästä tuomiopäivänä taivaaseen. Katolinen kirkkokin oli tosin tähdentänyt itsemurhaajien joutuvan kiirastulen sijaan väistämättä helvettiin. Kiirastuliopin jäätyä syrjään korostuivat hyvä elämä, katuminen ennen kuolemaa sekä oikea kuolemaan valmistautuminen ja eritoten siinä noudatettavat rituaalit entisestään. Jokaisen tuli elää siten, ettei tarvinnut pelätä tuomiopäivää. Luther korosti, ettei silti saanut vain istuskella ja odotella pelastusta; ihmisen oli elettävä Jumalan tahtoa ja sääntöjä

²⁹¹ Eilola 1999, s. 132–133; Juva 1955, s. 60–64, 71, 74–78, 84, 115; Vilkuna 1996a, s. 73–76; Vilkuna 1996b, s. 75–76.

²⁹² Aalto e.a. 2000, s. 205; Eilola 1999, s. 100; Jansson 1998, s. 30; Nygård 1994, s. 131–135; Vilkuna 1996b, s. 76; Österberg e.a. 2000, s. 241–244.

noudattaen. Vain näin paikka ikuisuudessa eli taivaassa varmistui. Kuolema toteutui oikein, kun ihminen läpikävi kulttuuriset kuolinriitit läpi. Kuolemaan valmistautumisen ja kuolinhetken jälkeen vainaja käy läpi välivaiheen, jossa kuollutta surraan ja hänet siirretään tietyin kulttuurisin rituaalein matkalle eteenpäin. 1600-luvulla kirkon hautajaisrituaaleihin kuului keskeisinä osina muun muassa virsien lauluja, rukouksia, Raamatun kohtien lukemista ja muiden uskonnollisten puheiden pitämistä, kirkonkellojen soittoa, omaisten lohduttamista sekä seremoniallinen ruumiin hautaaminen joko kirkkoon tai pyhään kirkkomaahan. Kuolemaa onkin ympäri maailman säädelty; epäluonnollinen kuolema rikkoo kuolemiseen liitettyjä normeja ja rituaaleja. Teon sanktiointi osoitti sen vääryyden. Maanlaki ja kirkon käytännöt pyrkivät varmistamaan, etteivät itsemurhaajat saaneet osakseen lainkaan kristillisiä seremonioita tai päässeet hautausmaan lepoon. Pitkän kaavan mukaisen hautauksen ja pyhän leposijan menettäminen vahvisti uskoa, että itsemurhaajan sielulla ei ollut mahdollisuutta päästä taivaaseen. Siunaamattomaan maahan ja asutuksen ulkopuolelle metsään haudattujen katsottiin joutuvan väistämättä kadotukseen; kirkon yleisimpien tulkintojen mukaan vain siunatussa maassa lepäävät saattoivat herätä ylösnousemuksen aamuun. Samalla itsensä surmanneiden voitiin tulkita jääneen liminaalitilaan, kun heidän sielunsa eivät päässeet haudattujen ja seremonian läpikäyneiden sielujen tapaan lepoon.²⁹³

Esimerkiksi myöhemmin tallennetut kansan uskomustarinat kertovat itsemurhaan liitettyistä uskomuksista. Vaikka 1800-luvun loppupuolelta lähtien tallennetun suullisen kansanperinteen historiallinen todistusarvo ei ole kovin suuri, uskomustarinat antavat viitteitä siitä, millaisia käsityksiä kansa on liittänyt itsemurhaan ja siitä säädettyihin rangaistuksiin aikaisempinakin vuosisatoina. Kansan käsitys itsemurhan merkityksestä kytkeytyi kiinteästi uskontoon; tietyt säännönmukaisuudet kuolemaan valmistautumisessa tuli käydä läpi, jotta vainajan sielu sai siunauksen ja levon. Vääränlaisen kuoleman seuraukset kytkettiin tuonpuoleiseen. Itsensä surmanneen sielu jää usein kansantarinoissa levottomaksi ja sijattomaksi, ja vainaja palaa kummitlelemaan kotiinsa, itsemurhapaikalle tai hautauspaikalleen. Itsemurhaajien rauhattomat henget ja lain säättämät poikkeavat hautapaikat herättivät kansassa pelkoa.²⁹⁴

Selväjärkisten itsemurhaajien ruumiille suunnattu metsään vieminen ja mielenvikaisten hautaaminen kirkkomaahan ulkopuolelle merkitsi siis vainajan erottamista muiden seurakuntalaisten joukosta; vainaja ei saanut jakaa heidän kanssaan kristillisen yhteisön leposijaa. Rangaistuksen merkitys oli ennen kaikkea sosiaalinen. Samalla, kun vainaja rituaalisesti erotettiin yhteisöstä, ruumiin

²⁹³ Aalto e.a. 2000, s. 206; Jarrick 2000, s. 104; Juva 1955, s. 69–70; Knuutila 1994, s. 79; Kuula 2006, s. 214–216; MacDonald & Muprhy 1990, s. 45; Odén 1998, s. 33; Ohlander 1986a, s. 35–37; Rimpiläinen 1971, s. 108–114, 158.

Hautajaisista kulttuurisena siirtymäriittinä ja itsemurhaajan kohtalosta ks. myös Gennep 1960, s. 146–165.

²⁹⁴ Gennep 1960, s. 146–165; Nygård 1994, s. 131–137.

höpäisy oli tärkeää, jotta yhteisö puhdistautuisi itsemurhaajan saatanallisesta synnistä ja vapautuisi Jumalan koston uhasta. Itsemurha nähtiin siis tässä mielessä yhteisöä saastuttavana tekona, josta puhtaana siunattu kirkkoomaa piti pitää. Metsään viety tietoisesti itsensä surmannut poltettiin roviolla; näin vakavaan rikokseen syyllistyneen ruumiista ei jäänyt mitään muistuttamaan muita hänen luonnottomaksi katsotusta teostaan. Kiirastulen tapaan tuli puhdisti itsemurhaajan taaksensa jättäneen kammottavan teon; ruumiin polttamisen voitiin katsoa myös puhdistavan itsemurhaajan synnin tahraaman yhteisön. Rangaistus oli sosiaalinen myös siinä mielessä, että sen tarkoituksena oli samalla häpäistä vainajan ruumis ja vahingoittaa tämän kunniaa. Tavalliset ihmiset eivät saaneet koskea ruumiiseen ja metsään viemisen ja roviolla polttamisen suoritti kunnianttomaksi ihmiseksi katsottu pyöveli. Kaikki ruumiinrangaistukset tähtäsivät rikollisen julkiseen nöyryyttämiseen ja häpäisyyn; kunnian menettämisen uhkaa pidettiin tärkeänä rikoksia estävänä pelotteena, kun maineen ja sosiaalisen aseman merkitys koettiin yhteisöllisyyteen perustuvassa elämäntavassa suurena. Itsemurhan tapauksessa rangaistusmuoto toi häpeää sekä vainajalle että tämän läheisille. Niinpä itsemurhaajaa, joka halusi kuolla välttääkseen kunniaa rampauttavan kirkollisen tai maallisen rangaistuksen, vaivasivat varmasti ristiriitaiset tunteet; surmaamalla itsensä hän tuotti väistämättä häpeää niin itsellensä kuin läheisilleen. Käytännössä läheiset kuitenkin jäivät vastaamaan seurauksista ja kärsimään niin häpeästä kuin surusta. Vaikka taloudellisia sanktioita ei ollut asetettu, itsemurhaan ja sen rangaistusmuotoon liittyvä häpeä oli omaisille varmasti henkinen taakka.²⁹⁵

Silti merkille pantavaa on, että vaikka tuomioita näytettiin antavan lain kirjaimen mukaan, rangaistuksien toteutus vaihteli käytännössä. Kuten aiemmin tuli esille, vuoden 1571 kirkkojärjestys oli ristiriidassa maanlain kanssa; vaikka mielenvikaisten tuomioksi oli säädetty hautaus kirkkomaan ulkopuolelle, kirkkoherrat saattoivat haudata ruumiita myös hautausmaalle. Suomessa todennäköisesti kuitenkin seurattiin pääosin Agricolan suomenkielisen *Rucouskirjan* ohjeita, jotka kielsivät pyhän hautauksen eli hautaamisen kirkkomaahan seremonioineen itsemurhaajilta. Vuoden 1686 kirkkolaki poisti epäselvyydet. Vaikka maanlaki säilyi muuttumattomana aina vuoden 1734 rikoslain voimaan astumiseen saakka, kuninkaallinen kirje vuodelta 1698 ohjeisti muuttamaan mielenvikaisten tuomitsemiskäytäntöä. Kirjeen mukaan mielenheikkoudesta, vimhasta tai muusta sen kaltaisesta kärsivät sai haudata hiljaisuudessa eli ilman tavallisia seremonioita kirkkomaahan.²⁹⁶ Silti kirjeen määräystä ei ole noudatettu ainakaan mielenvikaisen Riitta Hannuntyttären tapauksessa vuodelta 1700;

²⁹⁵ Jansson 1998, s. 28; Jarrick 2000, s. 161–162; MacDonald & Murphy 1990, s. 18, 42–44; Næss & Österberg 2000, s. 142, 149–152; Odén 1998, s. 33; Odén e.a. 1998, s. 25, 151; Ohlander 1986b, s. 15–17; Pajuoja 1989, s. 128.

²⁹⁶ Odén e.a. 1998, s. 119; Ohlander 1986a, s. 37, 44; Pentikäinen 1990, s. 126–127; Pleijel 1983, s. 15; Rimpiläinen 1971, s. 157–160, 275–278.

oikeus tuomitsi hänetkin vielä kirkkomaan ulkopuolelle.²⁹⁷ Ilmeisesti myös tieteen tahtoen itsensä surmanneen ruumiinrangaistuksen toimeenpano vaihteli. Rangaistuksen toteuttajana toimi kyllä pyöveli, mutta joidenkin tietojen mukaan roviolla poltto jäi mahdollisesti 1600-luvun lopulla pois. Silti pyöveli kuoppasi ruumiin metsään tai muuhun syrjäiseen paikkaan. Erkki Mikonpojan tuomiokin varmasti pantiin toimeen, mutta varsinaisesta toteutuksesta ei ole säilynyt tietoja.²⁹⁸

5.4 Elämä Erkin jälkeen: itsemurhan vaikutukset Erkin läheisille

Itsemurhan syntisyys ja siihen liitetyt uskonnolliset, moraaliset ja konkreettiset sanktiot aiheuttivat paitsi surua ja murhetta myös häpeää Erkki Mikonpojan kotitalouden jäsenille. Toisaalta lähdeaineisto ei anna mahdollisuuksia päätellä, missä määrin yhteisön mahdolliset reaktiot ja kunnian menetys koskettivat läheisiä; selvää kuitenkin oli, että seurakunta ja kyläyhteisö tuomitsivat teon jo pelkästään siitä syystä, että sen opetettiin olevan suuri synti ja johtavan Jumalan rangaistukseen. Huittislaiset saattoivat pelätä, että katoaika pahenisi entisestään Erkin itsemurhan takia. Myöskään Erkin omaisten tunne-elämästä ei ole säilynyt tietoja. Aviomiehen, isän, pojan, pojanpojan ja veljen menettäminen oli paukkiolaisille kuitenkin varmasti tragedia. Lisäksi Erkin ruumis oli häpäisty, eikä omaisilla ollut mahdollisuutta surra ja käsitellä kuolemaa normaaliin tapaan, kun yhteisölliset hautajaiset, tärkeät rituaalit ja hautasija oli kielletty. Näin vainajan muistaminenkin vaikeutui; omaisilla ei ollut selkeää hautapaikkaa tai muistomerkkiä, joiden välityksellä menehtynyttä voitiin muistaa ja surra.²⁹⁹

Erkki jätti taakseen varsin suuren perheen ja kotitalouden. Hänen itsemurhansa jälkeen Paukkion tilalla asuivat yhä Erkin raskaana oleva leski Liisa Sipintytär ja heidän neljä pientä lastaan sekä Erkin parikymppiset sisarukset Riitta ja Taneli, vanhemmat Valpuri ja Mikko ja isoisä Antti. Piika Valpuri auttoi talon töissä.³⁰⁰ Vaikeat ajat jatkuivat Huittisissa ja Vampulassa. Katojen seurauksena ruoka oli vähissä ja tautiepidemiat levisivät tuhoisimmillaan. Vampulan kappeliseurakunnan hautausluettelo osoittaa, että kuolleisuus pääsi huippuunsa Erkin itsemurhan jälkeen huhtikuusta lähtien ja pysyi korkeana kesän yli. Kerjäläisiä oli erittäin paljon liikkeellä, sillä kappelin maallekin haudattiin vuoden

²⁹⁷ KA, KO a 11: 1323–1327, Loimijoen kesäkäräjät 7.–8.5.1700.

²⁹⁸ KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; Nygård 1994, s. 113; Pajuoja 1989, s. 128; Pentikäinen 1990, s. 126–127; Rimpiläinen 1971, s. 278.

²⁹⁹ KA, KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; Odén 1998, s. 33; Ohlander 1986b, s. 15; Pentikäinen 1990, s. 88–90; Viikki 1973, s. 702; Vilkuna 1996a, s. 75–76; Vilkuna 1996b, s. 75–76.

³⁰⁰ KA, Turun ja Porin läänin tilejä 7408a: 3151, Henkikirja 1697; KA, Vampulan seurakunnan arkisto I C:1, Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723; SAY: Huittinen, Matkusjoki 1693–1713.

aikana yli 50 kerjäläistä; vertailukohtana mainittakoon, että seurakuntalaisia haudattiin vuoden aikana liki 150 henkilöä. Huhtikuussa menehtyi myös Erkin veli Tuomas Mikonpoika, joka oli ruotusotilas.³⁰¹

Erkin viides lapsi syntyi heinäkuussa ja tyttö kastettiin Beata Erkintyttäreksi. Erkin alle kymmenvuotiaita lapsia oli nyt Paukkiossa viisi. Heikki, Liisa, Anna, Juha ja Beata olivat vielä sen verran pieniä, ettei heistä ollut juurikaan osallistumaan talon töihin. Isättömyys ei ollut kovin erikoista 1600-luvun lopun maatalousyhteisössä. Lasten oli kuitenkin varmasti melko vaikeaa käsittää isänsä itsemurhaa. Luultavasti asia pyrittiin salaamaan heiltä; Heikille kuitenkin varmasti jäi elinikäiset traumat isänsä ruumiin löytämisestä. Vauva Beata kuoli jo marraskuussa. Samassa kuussa menehtyi myös Erkin isä Mikko Antinpoika. Heidän hautajaisensa pidettiin samana päivänä marraskuun lopussa Vampulan kappelissa. Beata haudattiin kirkon sisätiloihin ja Mikko tavalliseen tapaan kirkkomaalle. Paukkion tilan mailla asunut sotilaan vaimo Maria Matintytär, joka oli luultavasti Erkin veljen vaimo, kuoli vuoden lopulla. Pahimmat epidemiat ohitettiin vuoden 1697 loppuun tultaessa; Paukkionkin osalta katoaikaan liittyvät kuolemantapaukset näyttävät päättyneen vuoden 1698 alkaessa.³⁰²

Itsemurha ei maanlain mukaan estänyt vainajan omaisuuden perimistä. Erkin tapauksessa se tarkoitti lähinnä rahaa ja irtaimistoa, sillä Paukkion asema kruununtilana esti maan perimisen. Perinnönjakoa säänteli maanlain perintökaaren ensimmäinen luku, jonka mukaan vainajan poika peri kaksi kolmasosaa ja tytär yhden kolmasosan omaisuudesta. Leskiäiti puolestaan huolehti alaikäisten lasten omaisuudesta yhdessä vainajan sukulaisten kanssa ja heidän suostumuksellaan. Myös lasten holhousvastuu jakautui lesken ja miehen sukulaisten välille. Joka tapauksessa leskeys merkitsi, että Liisan oikeudellinen asema oli aiempaa parempi; leskillä oli enemmän valtaa päättää oman ja lastensa omaisuuden käytöstä. Leski sai hallintaansa huomenlahjaksi kutsutun maasta, irtaimesta tai rahasta koostuvan pienen omaisuusmäärän, jonka aviomies oli lahjoittanut hänen saatavakseen kuoleman sattuessa. Lisäksi lesket saattoivat tehdä itsenäisiä taloudellisia sopimuksia. Tavallista oli, että aviomies edusti vaimoan oikeudessa; lesket puolestaan ajoivat usein omia asioitaan käräjillä. Liisa oli kuitenkin vielä suhteellisen nuori, joten oli selvää, että hän menisi uudelleen naimisiin. Lesken parempi asema oli väliaikainen; paluu entiseen seurasi, kun joko uusi aviomies tai poika astui talon isännäksi.³⁰³

Isännän puuttuminen talosta saattoi kuitenkin lisätä talonväen turvattomuutta. Paukkion asukkaathan olivat enimmäkseen vanhuksia ja naisia – Erkin veli Taneli oli talon ainoa nuori mies. Erkin isoisä oli erittäin iäkkäänä varmasti jo raihnainen; myös Erkin isä oli sairastunut viimeistään

³⁰¹ KA, Vampulan seurakunnan arkisto I C:1, Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723; Viikki 1973, s. 240.

³⁰² KA, KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KA, Turun ja Porin läänin tilejä 7408a: 3151, Henkikirja 1697; KA, Vampulan seurakunnan arkisto I C:1, Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723; SAY: Huittinen, Matkusjoki 1693–1713; Viikki 1973, s. 240.

³⁰³ KrML Ulkuniemi 1978, s. 132; Kuningas Kristoferin maanlaki, Perintökaari, 1. luku, Ulkuniemi 1978, s. 50; Toivo 2006b, s. 32–34; Viikki 1973, s. 84–85; Warpula 2006, s. 210; Ylikangas 1988, s. 79, 87.

keväällä. Katoaika herätti levottomuuksia, kun kiertelevät kerjäläiset alkoivat toisinaan epätoivoisina varastaa ruokaa. Keväällä vuonna 1697 Erkin kuoltua Paukkio ryöstettiin Tanelin poissaollessa. Asia käsiteltiin vasta Huittisten syyskäräjillä 1697, kun varas Mikko Löhäpä oli saatu kiinni. Hän oli vienyt talosta paljon irtainta omaisuutta, muun muassa vaatteita, lakanoita ja sängyntäkin, sekä ruokaa. Leski Liisa oli haavoittunut ryöstön yhteydessä, kun Mikko oli lyönyt häntä veitsellä olkapäähän. Samalla Löhäpä oli käynyt ryöväämässä Erkin isoisän Antin omaisuutta tämän erillisestä mökistä; vanhus ei kuitenkaan itse ollut paikalla ja oli näin säilynyt vahingoittumattomana. Löhäpä oli lyönyt Antin mökin lukon rikki ja vienyt tältä voita, suolaa, maitokermaa ja lihaa. Myöhemmin Löhäpä oli yhdessä muutaman sotilaan kanssa ryöstellyt muitakin pitäjäläisiä.³⁰⁴ Katoajan ja ryöstön takia Paukkion veronmaksukyky ja taloudelliset olosuhteet huononivat. Paukkiota vuonna 1697 kohdanneet taloudelliset vaikeudet eivät siis näytä johtuneen suoranaisesti Erkin menehtymisestä.

Huittisissa 7.–8.6.1697 pidetyillä kesäkäräjillä tuli ilmi, että Liisa Sipintytär oli joutunut keväällä lainaamaan Simo Simonpojalta 22 kuparitaalaria ja 10 kappaletta ohraa. Rahat ja ruoka olivat siis loppuneet Paukkiosta, jonka seurauksena Liisa oli kääntynyt viereisessä Kärväselän kylässä asuvan Simon puoleen. Velka ei ollut pieni: rahasumma vastasi miltei kahden rengin vuosipalkkaa, ja ohramäärä vastasi nykymitoissa noin 46 litraa. Lesken kerrotaan ottaneen itsenäisesti tämän lainan; nyt Simo oli haastanut Liisan käräjille, jotta tämä maksaisi velkansa. Liisa ei itse ollut käräjillä läsnä, mutta oli haasteen kuultuaan pyytänyt lautamies Perttu Tuomaanpoika Hosikea välittämään oikeudelle tiedon, että hän myöntää olevansa syyllinen. Ilmeisesti Liisa ei siis ollut maksanut velkaa takaisin ajoissa. Alioikeus tuomitsi hänet maanlain mukaisesti maksamaan velkansa Simo Simonpojalle. Luultavasti Liisa käytti osan rahasta veronmaksuun ja siementen ostamiseen, jotta kevään kylvö onnistuisi.³⁰⁵

Katoaika ja taudit olivat nostaneet autioituneiden talojen määrän kasvuun Huittisissa. Paukkio kuitenkin selvisi vaikeiden katovuosien yli. Tila pysyi Erkin suvun ja lesken hallussa, kun verot pystyttiin niin vuonna 1697 kuin vuonna 1698 maksamaan. Vaikka Paukkion tila oli siis jäänyt Erkin myötä isännättömäksi, maan hallintaoikeus pysyi suvulla niin kauan kuin se maksoi veronsa.³⁰⁶ Erkin ja Mikko Antinpojan kuoltua nuori Taneli jatkoi ylimääräisen postitalonpojan viran hoitamista; myöskään toimen hoitamisesta saatavia ylimääräisiä tuloja ei siis menetetty.³⁰⁷

³⁰⁴ KA, KO a 17: 480–484, Huittisten syyskäräjät 13.–15.10.1697; KA, Turun ja Porin läänin tilejä 7408a: 3151, Henkikirja 1697; KA, Vampulan seurakunnan arkisto I C:1, Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723; SAY: Huittinen, Matkusjoki 1693–1713; Viikki 1973, s. 240.

³⁰⁵ KA, KO a 17: 220–223, Huittisten kesäkäräjät 7.–8.6.1697; Nygård 1989, s. 132; Viikki 1973, s. 240. Vanhoista raha- ja mittayksiköistä ks. esim. Karskela 2002, s. 63–65.

³⁰⁶ KA, Turun ja Porin läänin tilejä 7405: 2152–2153, Maakirja 1697; 7408a: 3151, Henkikirja 1697; 7408a: 2418, Kymmenensluettelo 1697; 7410: 1182, Maakirja 1698; 7412: 2037, Henkikirja 1698. Viikki 1973, s. 76–77.

³⁰⁷ KA, Turun ja Porin läänin tilejä 7408a: 2457, Postitalonpoikien luettelo 1697; 7412: 1928, Postitalonpoikien luettelo 1698.

Merkille pantavaa on, ettei Huittisten käräjien pöytäkirjoissa ole merkintöjä Heikki Erkinpojan tai Valpuri Bernhardintyttäreille Erkin ruumiin koskemisesta langetetuista rangaistuksista tai mahdollisista nuhteluista. He eivät joko olleet saapuneet seuraaville käräjille tai heidän nuhteluitaan ei ole merkitty pöytäkirjaan.³⁰⁸

Elämä jatkui Erkin itsemurhan jälkeen. Erkin sisar Riitta meni naimisiin elokuussa vuonna 1698 ja muutti pois. Myös Liisa meni uusiin naimisiin ilmeisesti vuoden 1698 aikana, ja talon isännäksi tuli hänen uusi aviomiehensä Mikko Yrjönpoika. Erkin isättömistä lapsista Heikistä, Liisasta, Annasta ja Juhasta tuli Mikon ottolapsia. Uusi isäntäpari sai ensimmäisen lapsen toukokuussa 1699; poika kastettiin, mahdollisesti itsensä surmanneen Erkin mukaan, Erkki Mikonpojaksi. Vuonna 1699 tarkastettiin matkusjokelaisten kristinopintaito. Rippikirjan mukaan paukkiolaiset osasivat hyvin vaaditut opinkappaleet. Vuonna 1700 talossa asuivat Liisan ja Mikon lisäksi siis Erkki Mikonpojan lapsista Heikki, Liisa, Anna ja Juha sekä uusi lapsi Erkki. Myös Taneli on merkitty henkikirjaan; uutena asukkaana mainitaan Maria, joka oli ilmeisesti isännän veljen vaimo. Lisäksi Paukkiossa asuivat vielä elossa olleet Erkin isoisä Antti Mikonpoika ja Erkin äiti Valpuri Erkintytär. Kun Taneli muutti pois tai lähti rintamalle sotaan vuonna 1701, isäntä Mikko Yrjönpoika otti postitalonpojan toimen hoidettavakseen. Erkin jo yli 80-vuotias isoisä Antti kuoli vuonna 1701. Erkin äiti Valpuri puolestaan asui vielä pitkään Paukkiossa, sillä hänet mainitaan vielä vuonna 1712 rippikirjan merkinnöissä.³⁰⁹

Erkki Mikonpojan suku ei sammunut; lapsista ainakin Heikki, Liisa ja Anna menivät naimisiin ja saivat lapsia ja lastenlapsia. Heikki jäi asumaan taloon vaimonsa kanssa mentyään naimisiin vuonna 1705; Mikon ja Liisan poika Erkki oli kuollut vain viiden vuoden ikäisenä, eivätkä Mikko ja Liisa enää toisen vuonna 1702 syntyneen lapsensa Kaisan jälkeen saaneet jälkeläisiä. Vanhimpana poikana, vaikkakin ottopoikana, Heikin toivottiin siis perivän tilan ja jatkavan sen isäntänä. Heikki sai vaimonsa kanssa vuosina 1706–1715 ainakin viisi lasta. Erkin tytär Liisa meni vuonna 1708 naimisiin ja muutti Loimijoelle. Anna puolestaan meni naimisiin varakkaan perintötilallisen kanssa vuonna 1711 ja muutti viereiseen Hongon kylään. Juhan myöhemmistä vaiheista ei ole säilynyt merkintöjä; hänet mainitaan rippikirjassa vielä vuonna 1705, mutta sen jälkeen hän on ilmeisesti muuttanut pois tai lähtenyt sotaan. Erkin itsemurhasta ja 1690-luvun vaikeuksista huolimatta Paukkion tila pysyi Erkin jälkeläisten hallussa; hänen vanhin poikansa Heikki siirtyi talon isännäksi vanhempien jäädessä syytingille vuonna 1719. Tila oli aina hetkellisesti jonkun Erkin jälkeläisen lesken tai lesken uuden aviomiehen hallussa;

308 KA, KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KA, KO a 17: 220–, Huittisten kesäkäräjät 7.–8.6.1697; KA, KO a 17: 480–, Huittisten syyskäräjät 13.–15.10.1697.

309 KA, Turun ja Porin läänin tilejä 7412: 2037, Henkikirja 1698; 7417: 1082, Henkikirja 1700; KA, Vampulan seurakunnan arkisto I Aa:1. Rippikirja 1699–1726; KA, Vampulan seurakunnan arkisto I C:1, Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723; SAY: Huittinen, Matkusjoki 1693–1713.

suku piti kuitenkin kiinni tilasta ja vuonna 1794 se viimein lunastettiin perintötilaksi. Paukkio säilyi jakamattomana Erkin miespuolisilla jälkeläisillä aina vuoteen 1815 asti; tämänkin jälkeen toinen puolisko säilyi suvun hallussa ainakin vuoteen 1908 asti. Erkkiä vuonna 1696 ja 1697 painanut pelko omaisuuden ja tilan menettämisestä osoittautui siis turhaksi. Hänen lastensa ja lastenlastensa jälkeläiset ja myöhemmät sukupolvet tuskin tietävät tragediasta, joka tapahtui Paukkion pihamaalla 19.3.1697 ja johti ankaran oikeustuomion langettamiseen.³¹⁰

6. TUTKIMUSTULOKSET

Huittislainen postitalonpoika ja perheenisä Erkki Mikonpoika eli suhteellisen tavallisen elämän Vampulan Matkusjoen kylässä. Hän viljeli maata ja perusti perheen sekä peri vanhimpana poikana suhteellisen vauraan sukutilansa Paukkion vuonna 1694. Kotitaloudessaan, kylässään ja seurakunnassaan hän oli maataviljelevänä tilanisäntänä varsin tärkeä ja näkyvä henkilö, kun työnteko ja arki perustui tiiviiseen yhteisöllisyyteen ja yhteistyöhön. Suurten kuolonvuosien aiheuttamien vaikeuksien masentamana hän kuitenkin ajautui surmaamaan itsensä alkuvuodesta 1697. Itsemurha käynnisti monitasoisen kulttuurisen ja sosiaalisen tapahtuman; Erkin rikollinen kuolintapa vaati Kristoferin maanlain mukaan käsittelyä ja tuomitsemista käräjillä. Erkki Mikonpojan tapaus ja oikeuskäsittely heijastelee miniatyyrinä osuvasti itsemurhan sosiaalista ulottuvuutta; kun hän teki täysin vääräksi katsotun ratkaisun, hän käynnisti tulkintaprosessin ja tapahtumaketjun, johon niin esivalta kuin yhteisön jäsenetkin osallistuvat ilmentäen samalla ajan yhteisiä itsemurhaan liittyviä käsityksiä ja merkityksiä. Tapahtumaketjun jäljet vihjaavat, millaiseksi ilmiöksi itsensä surmaaminen tuona aikana tulkittiin. Erkin itsemurha käynnisti tulkintaprosessin, jonka jäljet ja tulokset näkyvät Huittisten 27.3.1697 pidettyjen välikäräjien puhtaaksikirjoitetussa pöytäkirjassa.

Erkki Mikonpojan tapaus osoittaa, kuinka hankala prosessi itsemurhan oikeuskäsittely oli. Kun maanlain törkeiden asiain kaaren neljännen itsemurhaa käsittelevän luvun mukaan tuomion tuli olla erilainen tietoisesti ja mielenvikaisena itsensä surmanneiden kohdalla, oikeuden tuli selvittää todistajanlausuntojen kautta jo menehtyneen henkilön mielentila ja tausta. Ihmisten mielipiteet vainajasta saattoivat vaihdella, joten oikeuden tuli punnita tarkkaan erilaisten tiedonpalasten merkitystä ja verrata niitä maanlain sanomaan. Todistajien tulkintaprosessi oli alkanut jo etukäteen; Erkin läheiset

³¹⁰ KA, KO a 17: 529–531v, Huittisten välikäräjät 27.3.1697; KA, Vampulan seurakunnan arkisto I Aa:1. Rippikirja 1699–1726; KA, Vampulan seurakunnan arkisto I C:1, Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723; Lasse Iso-Iivari, 'Vampulan talonhaltijaluettelo' [<http://users.utu.fi/iso/talot/vampula.htm>], luettu 15.1.2008; SAY: Huittinen, Matkusjoki 1693–1713.

ja muut todistajat olivat jo valmiiksi etsineet ja tulkinneet oman näkemyksensä mukaan itsemurhaa selittäviä ja siihen viittaavia merkkejä menehtyneen elinaikaisesta käytöksestä ja puheista. Erkin omaisilla oli yhteinen mielipide asiasta: he selittivät teon raskasmielisyydestä eli mielenvikaisuudesta johtuvaksi. Tulkintaprosessi jatkui oikeuskäsittelyssä, jossa keskityttiin etsimään tekijöitä, jotka poikkesivat kollektiivisesta normista ja hyväksytystä toiminnasta. Vainajan taustasta haettiin merkkejä vääränlaisesta käyttäytymisestä. Synnin, rikoksen, surkuttelun tai aiempien itsensä haavoittamisyritysten viittasi olosuhteisiin suhteutettuna järjissään tehtyyn itsemurhaan. Itsemurhan selitykseksi riitti myös mielenheikkouden liittäminen vainajaan. Myös mielenterveyden määrittely perustui yhteisön mielipiteeseen ja kulttuurisidonnaisiin käsityksiin mielenvikaisuuden ja selväjärkisyyden eroista; mielisairaus oli tuohon aikaan hyvin laava ja laaja käsite, jonka toteaminen oli eriävien käsitysten ja maanlain epäselvyydenkin takia toisinaan vaikeaa. Yleensä alioikeudelle riitti, että yhteisö katsoi henkilön olleen normaalista poikkeava. Itsemurhaa tutkittaessa mieleltään sairaiksi luokitelluiden taustasta ei löydetty muuta tekoa selittävää seikkaa. Toisinaan kuitenkin maanlain kirjainta tulkittiin tiukasti; Erkin tapauksessa hän ei täytä maanlain kriteeriä, jonka mukaan mielenvikaiseksi voitiin katsoa vain henkilö, joka ei osaa varoa tapaturmia.

Tärkeää oli siis löytää luonnottomalta vaikuttavalle teolle jokin selitys eli syy. On ymmärrettävää, että syntiseksi, luonnonvastaiseksi ja käsittämättömäksi katsottu teko vaati selityksen. Ellei mielenvikaisuutta liitetty vainajaan, yhteisö tulkitsi selityksen teolle hänen aiemmista puheistaan ja teoistaan. Kulttuuriset itsemurhaan liitetyt käsitykset vaikuttivat myös synn etsimiseen. Varsinaiset elämänvaikeudet tai muut vaikeat olosuhteet eivät ajan käsitysten mukaan selittäneet itsemurhaa; kyse oli aina henkilön moraalisisesta ja uskonnollisesta tilasta sekä yliluonnollisista tekijöistä. Oikeuspöytäkirjat paljastavat, että järjettömyys, synnit ja pohjimmiltaan niihin usein liitetty Saatanan vaikutus tai epätoivo käsitettiin 1600-luvun lopulla itsemurhan aiheuttajiksi. Erkin tapauksessa selitys löydettiin, kuten monien vaikeasti selitettävien rikosten kohdalla 1600-luvulla, juuri yliluonnollisesta kentästä ja Saatanan vaikutuksesta, joka oli oikeuden tulkinnan mukaan ajanut synnin vaivaaman Erkin epätoivoon. Tämä kumosi maanlain mielenvikaisuusmääritelmän tiukan tulkinnan ohella omaisten ajaman hulluusargumentin. Niinpä Erkki Mikonpoika tuomittiin tietoisesta itsemurhasta ja hänen ruumiinsa tuli viedä metsään ja polttaa roviolla.

Oikeuskäsittely oli toimijoiden välillä käytyä jatkuvaa keskustelua. Käsittely rakentui legaalisen todistelun, kertomusten kuulemisen ja suullisen kuulustelun pohjalle. Prosessia ohjasivat lain säännöt ja kulttuurinen viitekehys; näiden perusteella vedettiin linkejä ja kytköksiä erilaisten lausunnoissa ilmi tulleiden seikkojen välille. Erkin tapauksessa hänen syksyllä 1696 tehty syntinsä yhdistettiin muiden olosuhdetekijöiden sijaan kuolemanhalujen taustalle. Oikeusprosessia ohjasivat paitsi maanlain

törkeiden asiain kaaren neljännen luvun itsemurhaa käsittelevä kohta myös muut maanlain oikeuden toimintaa koskevat säädökset ja Tuomarinohjeet. Oikeuskäytäntö oli vakiintunut vuosisatojen kuluessa; Lounais-Suomen alioikeuksissa vuosina 1647–1700 käsiteltyjen itsemurhatapausten pöytäkirjat osoittavat, että käsittelyn kulku noudatteli samaa kaavaa. Paikallisten ja omaisten tulkinnat ohjasivat oikeuden päätelmiä; toisaalta myös käräjiä istuvan tuomarin käsitykset itsemurhan sisällöstä vaikuttivat tuomioon. Ideaalissa oikeustutkinta pyrki puolueettomuuteen, lainmukaisuuteen ja totuuden selvittämiseen; kyseessä oli tietenkin enemmänkin moraalinen totuus, joka sopi yhteisön valmiisiin malleihin ja käsityksiin. Oikeus saattoi soveltaa lakia kirjaimellisesti, laveasti tai joustavasti, kun maanlain sisältö jätti tulkinnanvaraa niin syyllisyydestä päättävälle lautamiehille kuin tuomion ja rangaistusmuodon langettavalle tuomarille. Tässä suhteessa täysin yhteistä käytäntöä ei näytä olleen muodostuneen, koska itsemurhia käsiteltiin erittäin harvoin käräjillä.

Syytetyn taloudellinen tai sosiaalinen asema ei saanut periaatteessa vaikuttaa tuomioon tai rangaistusmuotoon. Käytännössä maine tietenkin monin tavoin vaikutti itsemurhatutkinnan lopputulokseen, kun käsittely perustui paikallisyhteisön mielipiteisiin. Erkin omaisten toiminta käräjillä osoittaa, että hänen perhe- ja sukulaisuussuhteillaan oli merkitystä oikeudenkäynnin kannalta; läheiset puolustavat kotitaloudessaan pidetyn, rakastetun ja tärkeän henkilön kunniaa ja mainetta ja pyrkivät lievempään tuomioon. Kuten Erkin tapaus osoittaa, hyvä maine tai sosiaalinen asema ei kuitenkaan säästänyt vainajaa ankarammalta tuomiolta, mikäli selväjärkisyyteen viittaavia tekijöitä löydettiin. Metsään ja roviolle sekä kirkkomaan ulkopuolelle tuomittiin ihmisiä kaikista sosiaaliryhmistä ja ikäluokista. Ympäristön tapahtumilla saattoi olla merkitystä itsemurhan tulkintaprosessin ja tuomion kannalta; kun vakavien rikosten katsottiin rankaisemattomina nostattavan Jumalan vihaa ja aiheuttavan sotia ja luonnononnettomuuksia, hämärien kuolemantapausten tarkka tutkinta ja itsemurhien ankara tuomitseminen saatettiin kokea tiettyinä vaikeina aikoina, kuten juuri suurten kuolinvuosien alla, tärkeäksi.

Itsemurha oli selvästi melko harvinainen rikos Lounais-Suomen maaseudulla 1600-luvun jälkipuoliskolla. Itsemurhia saatiin selville ja käsiteltiin harvoin käräjillä. Useimmiten epäselvä kuolemantapaus luokiteltiin onnettomuudeksi joko jo alioikeuden ulkopuolella tai itse oikeuskäsittelyssä. Itsemurhatapausten pieni määrä kuitenkin viittaa siihen, että itsemurha oli myös ilmiönä huomattavasti nykyistä harvinaisempi. Ihmiset kaikista maaseudun väestöryhmistä tekivät varmasti itsemurhia; yksilölliset elämäntilanteet ja syyt vaikuttivat aina ratkaisuun omavalintaisesta kuolemasta. Sukupuoliero näyttäytyy lähinnä tuomioissa; erityisesti naiset saivat mielenvikaisten lievempiä tuomioita. 1600-luvulla ihmiset surmasivat itseään arkisin välinein ja tavoin. Hukuttautuminen ja hirttäytyminen olivat yleisimmät keinot. Luonnottomalla tavalla kuollut ruumis

pysäytti yhteisön arjen. Tapahtuma näytti käsittämättömältä, kun kirkko opetti, että elämänvaikeudet tuli kestää, sillä Jumalan armo kohtasi jokaista oikein elävää ja kuolevaa ihmistä. Tiiviissä kyläyhteisössä ja seurakuntayhteisössä hyvän naapurin tai ystävän, rakkaan perheenjäsenen tai muun tuttavan tai tuntemattomankin kuolema herätti välittömästi huhuja ja kysymyksiä, jotka vaikenivat vasta, kun kuolema oli tulkittu ja luokiteltu kollektiivisesti ja asia oli käsitelty loppuun.

Itsemurhien yleistymisestä ajan myötä ei voi tehdä selkeitä johtopäätöksiä; näyttää kuitenkin siltä, että itsemurhatuomioiden langettaminen niin Lounais-Suomen alioikeuksissa kuin muissakin Ruotsin valtakunnan tuomioistuimissa yleistyi 1600-luvun loppua kohden. Luokitteluerojen, oikeudenhoidon valvonnassa tapahtuneiden muutosten ja lähteiden säilymiseen liittyneiden seikkojen takia joidenkin tilastollisten tutkimusten väitteitä itsemurhien lisääntymisestä 1600-luvun aikana voidaan pitää epäluotettavina. Tuomioiden lisääntyminen saattaa heijastaa itsemurhan yleistymistä tai pelkästään oikeudenkäytön ja valvonnan parantumista ja tehostumista. Useassa tapauksessa kyse on kuitenkin vain onnettomuudesta, joka on maanlain sisällön tai mielenvikaisuusmääritelmän kautta tulkittu ja luokiteltu itsemurhaksi.

Lounais-Suomen alioikeuksien itsemurhatapauksien ei voida katsoa muun muassa aineiston kattavuusongelmien sekä pöytäkirjojen sisällöllisten rajoitusten takia tukevan tai kumoavan 1600-luvunkin itsemurhiin sovellettua Durkheimin teoriaa sosiaalisen integraation ja yhteisöjen kiinteyden yhteydestä itsemurhien määrään. Yksittäisissä tapauksissa korostuvat yksittäiset tekijät; toki näiden syiden taustalla oli tietysti aina jotakin ympäristöstä ja sosiaalisesta todellisuudesta kumpuavaa. Kun elinolosuhteet huononivat, ihmiset ajautuivat todennäköisemmin masennukseen. Sosiaalinen isolaatio näyttäytyy perheettömien nuorien ja mielenvikaisiksi "toisiksi" tulkittujen itsemurhaajien keskuudessa yhdeltä mahdolliselta yhteiseltä piirteeltä. Myös huoli tulevaisuudesta näyttää olleen monen itsemurhan taustalla. Esimerkiksi rikosoikeudellisten rangaistuksien ja kunnian menettämisen välttäminen on yksi korostuva tekijä. Itsemurhaajille teko näyttää merkinneen pakotietä vaikeasta tai toivottomasta tilanteesta; itsemurhien taustasta ja vainajien elämäntarinoista voidaan siis löytää vihjeitä asioista, jotka olivat tärkeitä tuon ajan ihmisille. Tulevaisuudenodotukset merkitsivät, kuten nykyäänkin, ihmisen elämän ja hyvinvoinnin kannalta paljon. Kunniallinen asema ja hyvän maineen säilyttäminen olivat tärkeitä ihmisille, jotka elivät aikana, jolloin elämäntapa perustui yhteisöllisyyteen

Itsemurha oli rangaistava teko myös kirkon piirissä, koska katumaton vakava synti, joksi itsemurha miellettiin, merkitsi vainajan joutumista väistämättä helvettiin. Itsemurha tulkittiin viidennen käskyn rikkomiseksi ja synniksi, minkä johdosta kirkko kielsi hautausrituaalit ja hautuumaan itsemurhaajilta. Sama rangaistusmuoto oli otettu maalliseen rikoslakiin. Myös rangaistuksella oli monia sosiaalisia ulottuvuuksia. Itsemurhaajan ruumis tuli erottaa oikein eläneiden ja kuolleiden joukosta.

Tietoisesti itsensä surmanneen ruumis piti rituaalisesti ja julkisesti tuhota, jotta yhteisö puhdistuisi hänen likaisesta teostaan ja jotta rangaistus oli tarpeeksi häpäisevä ja ankara pelote sekä sovitus. Itsemurhaajan omaiset joutuivat kohtaamaan konkreettiset seuraukset ja elämään tapahtuneen kanssa; läheisille teko ja vainajan ruumiin julkinen rankaiseminen merkitsivät ennen kaikkea surua ja häpeää. Tavallisten seremoniallisten hautausriittien ja hautausmaan epäämisellä osoitettiin, ettei itsensä surmannut enää ollut kristillisen yhteisön tai Jumalan armon alainen. Myös kansan on katsottu pitäneen itsemurhaa Jumalaa loukkaavana tekona; niinpä itsemurhia kammottiin ja ne tuomittiin vahvasti. 1600-luvulla korostui entisestään näkemys Jumalasta kurittajana ja rankaisijana; Jumala rankaisi vitsauksin yksittäisiä ihmisiä, yhteisöä tai koko valtakuntaa synneistä ja rikoksista. Itsemurhan uskotut vaikutukset liittyivät siis vainajan sielun kohtalon määräytymisen lisäksi ajan maailmankuvan mukaisiin selityksiin katojen, sotien, luonnon-onnettomuuksien ja muiden ihmisten vaikutusvallan ulottumattomissa olevien ilmiöiden aiheutumisesta.

Vaikka sosiaalinen ja esivallan taholta tuleva paine tietynlaiseen elämäntapaan ja käyttäytymiseen oli vahva suomalaisessa maatalousyhteisössä, normeja tietenkin rikottiin. Kaikki yksilöt eivät sopeutuneet kollektiivisiin raameihin; vaikka itsemurhaan liitetyt sanktiot ja vaikutukset olivat yleisesti kansan tiedossa 1600-luvulla, ihmiset tekivät itsemurhia. Vaikka ilmiö oli suhteellisen poikkeuksellinen, maanlaki ja kirkon opetukset osoittivat itsensä surmaamisen olevan yksi, tosin täysin väärä ja sanktioitu, vaihtoehto kuolla. Kuolemaan liitetty sääntely on ollut yleismaailmallista; elämän päättymisvaihe edellyttää tiettyjä kollektiivisiä rituaaleja, joilla vainaja siirretään tuonpuoleiseen. Kuolemakaan ei ollut 1600-luvulla missään mielessä yksityisasia. Erkki Mikonpojan itsemurha ja sen seuraukset osoittavat, kuinka säännelty tapahtuma kuolema oli; hyvä ja paha, oikea ja väärä, luonnollinen ja luonnoton kuolema erotettiin toisistaan kuolintavan, kuolinhetken tapahtumien ja niiden kulttuuristen tulkintojen mukaan. Poikkeus tyypillisestä kuolemasta merkitsi erilaista kohtaloa vainajan sielun kannalta ja vaati sanktioita maalliseltakin oikeudelta. Niin teon rankaiseminen kuin itsemurhaan ja sen vaikutuksiin liitetyt käsityksetkin kertovat 1600-luvun maailmankuvasta; itsemurha oli ennen kaikkea uskonnollinen rikkomus, ja uskonnolliset tulkinnat ohjasivat suhtautumista itsemurhaan ja käsityksiä sen merkityksestä.

LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

I ALKUPERÄISLÄHTEET

A. Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki (suluissa käytetyt mikrofilmikopiot, jotka sijaitsevat Kansallisarkiston mikrofilmilukusalissa)

Renovoidut tuomiokirjat

Ala-Satakunnan tuomiokunta I	KO a 6: 265–266v (ES 1922)
Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokunta I	KO a 4: 406–409v (ES 1924)
	KO a 7: 414–417 (ES 1844)
	KO a 7: 915–917v (ES 1845)
Ala-Satakunnan tuomiokunta II	KO a 1: 131–134 (ES 1925)
	KO a 1a: 443–445 (ES 1926)
	KO a 1a: 440–443v (ES 1926)
	KO a 1a: 608–611 (ES 1926)
	KO a 4: 206–208 (ES 1927)
	KO a 7: 397–398 (ES 1929)
Maskun ja Vehmaan tuomiokunta	KO a 3: 172–176 (ES 1927)
	KO a 6: 130–132v (ES 1847)
Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokunta II	KO a 14: 384–406 (ES 1932)
Ylä-Satakunnan tuomiokunta	KO a 11: 1323–1327 (ES 1966)
	KO a 15: 141– (ES 1968)
	KO a 15: 219–, 450– (ES 1969)
	KO a 16: 13–, 234–, 400–, 441– (ES 1969)
	KO a 17: 116– (ES 1969)
	KO a 17: 220– (ES 1970)
	KO a 17: 480– (ES 1970)
	KO a 17: 529–531v (ES 1970)
Tuomiokirjakortisto (TUOKKO)	TUOKKO 22. Itsemurhaajan hautaaminen. TUOKKO 22. Hautaus. TUOKKO 31. Kuolemansyyn tutkiminen. TUOKKO 42. Postinkuljetus.
Läänintilit: Turun ja Porin läänin tilejä Maakirjat	v. 1696: 7402: 1088 (LT 1664) v. 1697: 7405: 2152–2153 (LT 1665) v. 1698: 7410: 1182 (LT 1667)
Henkikirjat	v. 1693: 7394: 3062 (LT 8) v. 1694: 7397: 3076 (LT 323) v. 1695: 7401: 3286–3287 (LT 665)

	v. 1696: 7404: 3358 (LT 10)
	v. 1697: 7408a: 3151 (LT 1237)
	v. 1698: 7412: 2037 (LT 1239)
	v. 1700: 7417: 1082 (LT 1241)
Kymmenysluettelot	v. 1695: 7401: 3073 (LT 665)
	v. 1697: 7408a: 2418 (LT 1236)
Postitalonpoikien luettelot	v. 1693: 7394: 2854 (LT 8)
	v. 1695: 7401: 3133 (LT 665)
	v. 1696: 7404: 3180 (LT 10)
	v. 1697: 7408a: 2457 (LT 1237)
	v. 1698: 7412: 1928 (LT 1239)
Itsellisten karjaluettelo	v. 1694: 7397: 3111 (LT 323)
Vampulan seurakunnan arkisto	I C:1 Syntyneet, vihityt ja haudatut 1685–1723 (JK 973)
	I Aa:1 Rippikirja 1699–1726 (JK 968)

B. Lähdejulkaisut ja muut painetut alkuperäislähteet

Kuningas Kristoferin maanlaki (Rapola 1926). Suomentanut Abraham Kollanius. Teoksessa Rapola, Martti (julk.) *Suomen kielen muistomerkkejä III:1*, Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia osa 82.

Kuningas Kristoferin maanlaki (Ulkuniemi 1978). Suomentanut Martti Ulkuniemi. Teoksessa Ulkuniemi, Martti (1978). *Kuningas Kristoferin maanlaki 1442*, Vaasa: Proceedings of the Vaasa school of economics 19.

Lasse Iso-Iivari, 'Vampulan talonhaltijaluettelo' [<http://users.utu.fi/isoi/talot/vampula.htm>], luettu 15.1.2008.

Kirkkojärjestys 1571 (Laurentius Petri 1932). Teoksessa Samfundet pro fide et christianismo (julk.) *Laurentius Petris Kyrkoordning av år 1571*, Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag.

Kirkkolaki 1686. (Hellemaa e.a.1986). Teoksessa Hellemaa, Lahja-Irene & Jussila, Anja & Parvio, Martti (toim.) *Kircko-laki ja ordningi 1686*. Näköispainos ja uudelleen ladottu laitos vuoden 1686 kirkkolain suomennoksesta, Helsinki: SKS, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 444.

Suomen Asutuksen Yleisluettelo (SAY) Huittinen: Matkusjoki 1634–1653, 1654–1673, 1674–1693, 1694–1713. Kansallisarkiston digitaaliarkistossa [<http://digi.narc.fi/digi/>].

Tuomarinohjeet 1545 (Olavus Petri 1987). Suomentanut Matti Norri. Teoksessa *Tuomarinohjeet 1545*, Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

'Vuoden 1646 maakirjakartta selityksineen Matkusjoen kylästä'. Kartan tekijä: Jonas Streng. [http://www.nic.funet.fi/pub/sci/geo/carto/vanhatkartat/maakirjakartat/highres/a1/a1_194.jpg].

II TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Aalto, Seppo (1996). *Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina. Seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621–1700*, Helsinki: Suomen historiallinen seura, Bibliotheca historica 12.
- Aalto, Seppo (2006). "Elämän perusta: kaski, pelto ja karja". Teoksessa Häggman, Kai & Kuisma, Markku & Markkola, Pirjo & Pulma, Panu & Kuosmanen, Riitta-Liisa & Forslund, Ritva toim. (2006). *Suomalaisen arjen historia 1: Savupirttien Suomi*, Espoo: Weilin+Göös, s. 54–69.
- Aalto, Seppo & Johansson, Kenneth & Sandmo, Erling (2000) "Conflicts and court encounters in a State of Ambivalence". Teoksessa Österberg, Eva & Sogner, Sølvi (toim.) *People Meet the Law. Control and conflict-handling in the courts. The Nordic countries in the post-Reformation and the pre-industrial period*, Oslo: Universitetsforlaget, s. 202-236.
- Douglas, Jack D. (1967). *The social meanings of suicide*, Princeton: Princeton University Press.
- Durkheim, Émile (1985). *Itsemurha: sosiologinen tutkimus*, Helsinki: Tammi, Forum-kirjasto.
- Eilola, Jari (1999). "Ehkä se on Jumalasta, mutta se voi olla pahoista ihmisistäkin... – Sairauden kokeminen, tulkinta ja parantaminen uuden ajan alussa". Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki (toim.) *Vanhuus, vaivat ja erilaiset*, Jyväskylä: Jyväskylän historiallinen arkisto vol. 4, s. 95–144.
- Eilola, Jari (2003). *Rajapinnoilla. Sallitun ja kielletyn määrittelemisen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa*, Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, Bibliotheca historica 81.
- Elomaa, Hanna (2001). "Mikrohistoria johtolankojen jäljillä". Teoksessa Immonen, Kari & Leskelä-Kärki, Maarit toim. (2001). *Kulttuurihistoria – Johdatus tutkimukseen*, Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, Tietolipas 175, s. 59–74.
- Gennep, Arnold van (1960). *The Rites of Passage*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Ginzburg, Carlo (1996). *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*, Tampere: Gaudeamus.
- Heikkinen, Antero (1993). *Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen*, Helsinki: Yliopistopaino.
- Hemmer, Ragnar (1968). *Suomen oikeushistorian oppikirja I*. Helsinki: Werner Söderström osakeyhtiö, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 46.
- Jaakkola, Jouko & Pulma, Panu & Satka, Mirja & Urponen Kyösti toim. (1994). *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*, Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, Sosiaaliturvan kirjallisuus 1.
- Jansson, Arne (1998). *From Swords to Sorrow. Homicide and suicide in early modern Stockholm*, Tukholma: Acta universitatis stockholmiensis, Stockholm studies in economic history 30.
- Jarrick, Arne (1997). *Kärlekens makt och tårar – en evig historia*, Tukholma: Nordstedt.
- Jarrick, Arne (2000). *Hamlets fråga: en svensk självmordshistoria*, Tukholma: Nordstedt.
- Jokipii, Mauno (1961). "Satakunnan asuinrakennuksista ennen isoavihaa". Teoksessa Jokipii, Mauno & Valonen, Niilo & Virtaranta, Pertti toim. (1961). *Satakunta: Kotiseutututkimuksia XVII*, Helsinki: Satakuntalainen osakunta, s. 34–64.
- Jokipii, Mauno (1974). *Satakunnan historia IV. Satakunnan talouselämä uuden ajan alusta isoonvihaan*, Satakunnan Maakuntaliitto r.y.
- Jutikkala, Eino (1938). *Suomen postilaitoksen historia 1: Ruotsin vallan aika*, Helsinki: Posti- ja lennätinhallitus.
- Jutikkala, Eino & Kaukiainen Yrjö & Åström, Sven-Erik toim. (1980). *Suomen taloushistoria I. Agraarinen Suomi*, Helsinki: Tammi.
- Juva, Mikko (1955). *Varsinais-Suomen seurakuntaelämä puhdasoppisuuden vuosisatoina (1600–1808). Varsinais-Suomen historia VII: 3-4*, Turku: Varsinais-Suomen historiantutkimusyhdistys r.y. Kansallisarkisto. *Kansallisarkiston luettelot 220:1–2: Tuomiokirjakortisto*, Helsinki.

- Karonen, Petri (2001). *Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809*, Helsinki: WSOY.
- Karskela, Sirkka (2002). *Sukututkijan tietokirja*, Saarijärvi: Gummerus.
- Katajisto, Kati (2000). *Vale-Jaakko. Suomalainen huijaritarina 1700-luvulta*, Helsinki: Edita.
- Knuutila, Jyrki (1994). "Suomalaiset hautamuistomerkit hautauskäsitusten valossa". Teoksessa *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 82–83 (1992–1993)*, Helsinki: SKHS.
- Kuula, Kari (2006). *Helvetin historia. Pohjalta pohjalle Homeroksesta Manaajaan*, Helsinki: Kirjapaja.
- Laasonen, Pentti (1991). *Suomen kirkon historia 2. Vuodet 1593–1808*, Helsinki: WSOY.
- Laurikkala, Saini (1961). Elämää Varsinais-Suomessa 1600- ja 1700-luvulla. *Varsinais-Suomen historia VII: 5-6*, Turku: Varsinais-Suomen historiantutkimusyhdistys r.y.
- Lehtonen, Heikki (1990). *Yhteisö*, Tampere: Vastapaino.
- Lempiäinen, Pentti (1965). *Kastekäytäntö Suomen kirkossa 1500- ja 1600-luvulla*, Helsinki: SKHS, Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 69.
- Letto-Vanamo, Pia (1987). "Rahvaan oikeudenkäytöstä nykyaikaiseen virallismenettelyyn. Suomalaisen alioikeusmenettelyn muutoksista 1600-luvulla". Teoksessa *Oikeutta ja historiaa: Heikki Ylikankaan 50-vuotisjuhlakirja*, Helsinki: WSOY.
- Letto-Vanamo, Pia (1995). *Käräjäyhteisön oikeus. Oikeudenkäyttö Ruotsi-Suomessa ennen valtiollisen riidanratkaisun vakiintumista*, Helsinki: Helsingin yliopiston rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos, Oikeushistorian julkaisuja 2.
- Levi, Giovanni (1992). *Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa*, Helsinki: Suomen Tutkijaliitto, Tutkijaliiton julkaisusarja 73.
- MacDonald, Michael & Murphy, Terence R. (1990). *Sleepless Souls. Suicide in Early Modern England*, Oxford: Oxford University Press.
- Markkanen, Erkki (1993). "Perukirja-aineisto sukututkimuksen käytössä". *Genos* 64 1993, s. 6–11.
- Matikainen, Olli (1995). *Iskuin ja lyönnein. Väkivalta ja käräjät Käkisalmen läänissä 1618–1651*, Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston historian laitos, Suomen historian julkaisuja 22.
- Matikainen, Olli (2002). *Verenperijät. Väkivalta ja yhteisön murros itäisessä Suomessa 1500- ja 1600-luvulla*, Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, Bibliotheca historica 78.
- Matikainen, Olli (2006). "Mielenvikaisuus ja henkirikos Ruotsi-Suomessa 1800-luvun alkuun saakka". Teoksessa Komulainen, Katri, Rätty, Hannu & Silvonen, Jussi (toim.) *Hulluudesta itsehallintaan: uuden historian näkökulmia psyykkisiin ilmiöihin ja ammattikäytäntöihin*, Joensuu: Joensuun yliopisto, Yhteiskunta- ja aluetieteiden tiedekunta, Psykologian tutkimuksia n:o 25, s. 34–51.
- Minois, Georges (1999). *History of Suicide. Voluntary Death in Western Culture*, Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Munktel, Henrik (1940). "Till frågan om brott och tillräknelighet i svensk rättsutveckling". Teoksessa *Två straffrättshistoriska studier*, Uppsala: Uppsala universitets årsskrift 1940:5, s. 5–39.
- Muroma, Seppo (1991). *Suurten kuolovuosien (1696–1697) väestömenetys Suomessa*, Helsinki: SHS, Historiallisia tutkimuksia 161.
- Næss, Hans Eyvind & Österberg, Eva (2000). "Sanctions, agreements, sufferings". Teoksessa Österberg, Eva & Sogner, Sølvi (toim.) *People Meet the Law. Control and conflict-handling in the courts. The Nordic countries in the post-Reformation and the pre-industrial period*, Oslo: Universitetsforlaget, s. 140–166.
- Nenonen, Marko (1992). *Noituus, taikuus ja noitavainot Ala-Satakunnan, Pohjois-Pohjanmaan ja Viipurin Karjalan maaseudulla 1620–1700*, Helsinki: SHS, Historiallisia tutkimuksia 165.
- Nygård, Toivo (1989). *Suomen palvelusväki 1600-luvulla. Palkollisten määrä, työ, palkkaus ja suhteet isäntäväkeen*, Helsinki: Suomen historiallinen seura, Historiallisia tutkimuksia 150.
- Nygård, Toivo (1994). *Itsemurha suomalaisessa yhteiskunnassa*, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Studia historica Jyväskyläensia 50.

- Odén, Birgitta & Persson, Bodil E.B. & Werner, Yvonne Maria (1998). *Den frivilliga döden : samhällets hantering av självmord i historiskt perspektiv*, Tukholma: Cura i samarbete med Forskningsrådsnämnden.
- Odén, Birgitta (1998). *Leda vid livet : fyra mikrohistoriska essäer om självmordets historia*, Lund: Lagerbringbiblioteket 3.
- Oja, Aulis (1956). "Turun hovioikeuden vuotta 1827 vanhempi arkisto". *HAik 1956*, s. 98–113.
- Ohlander, Ann-Sofie (1986a). *Kärlek, död och frihet. Historiska uppsatser om människovärde och livsvillkor i Sverige*, Tukholma: Norstedts Förlag AB.
- Ohlander, Ann-Sofie (1986b). "Suicide in Sweden: A Social History". Teoksessa Rogers, John (toim.) *Death: the Public and Private Spheres*, Uppsala: Uppsala universitet, historiska institutionen, Meddelande från familjehistoriska projektet, no. 6.
- Olli, Soili-Maria (2004). "Paholainen on minun veljeni. Kirkon ja kansan paholaiskuva uuden ajan alussa". Teoksessa Katajala-Peltomaa, Sari & Toivo, Raisa Maria (toim.) *Paholainen, noituus ja magia – kristinuskon kääntöpuoli: pahuuden kuvasto vanhassa maailmassa*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Tietolipas 203, s. 116–135.
- Pajuoja, Jussi (1989). "Itsemurhat ja laki". Teoksessa Achté, Kalle & Lindfors, Olavi & Lönnqvist, Jouko & Salokari, Markku (toim.). *Suomalainen itsemurha*, Helsinki: Yliopistopaino, Psykiatrian tutkimussäätiön kirjasarja 3, s. 127–139.
- Peltonen, Matti (1996). "Carlo Ginzburg ja mikrohistorian ajatus". Teoksessa Ginzburg, Carlo (1996). *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*, Tampere: Gaudeamus, s. 7-34.
- Peltonen, Matti (1999). *Mikrohistoriasta*, Tampere: Hanki & Jää-julkaisusarja.
- Pentikäinen, Juha (1990). *Suomalaisen lähtö. Kirjoituksia pohjoisesta kuolemankulttuurista*, Helsinki: SKS, Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 530.
- Pietiäinen, Jukka-Pekka (1988). *Suomen postin historia 1*, Helsinki: Posti- ja telelaitos.
- Pleijel, Hilding (1955). *The devotional literature of the Swedish people in earlier times*, Lund: Opuscula instituti hist.-eccl. Lundensis 4.
- Pleijel, Hilding (1983). *Jordfästning i stillhet. Från samhällsstraff till privatceremoni: en samhällshistorisk studie*, Lund: Samlingar och studier till Svenska kyrkans historia 45.
- Rimpiläinen, Olavi (1971). *Läntisen perinteen mukainen hautauskäytäntö Suomessa ennen isoavihaa*, Helsinki: SKHS, Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 84.
- Salminen, Tapio (2006). "Hallinnon arki". Teoksessa Häggman, Kai & Kuisma, Markku & Markkola, Pirjo & Pulma, Panu & Kuosmanen, Riitta-Liisa & Forslund, Ritva toim. (2006). *Suomalaisen arjen historia 1: Savupirttien Suomi*, Espoo: Weilin+Göös, s. 253–271.
- Sihvo, Jouko (1989). "Kristinuskon vaikutus itsemurhiin suhtautumisessa". Teoksessa Achté, Kalle & Lindfors, Olavi & Lönnqvist, Jouko & Salokari, Markku (toim.). *Suomalainen itsemurha*, Helsinki: Yliopistopaino, Psykiatrian tutkimussäätiön kirjasarja 3, s. 140–160.
- Sjöholm, Elsa (1988). *Sveriges medeltidslagar. Europeisk rättstradition i politisk omvandling*, Lund: Rätthistoriskt bibliotek 41.
- Sorri, Hannu (1994). *Yksinäinen kuolema. Itsemurha kirkon haasteena*, Helsinki: Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2.
- Tamm, Ditlev & Johansen, Jens Christian V. & Næss, Hans Eyvind & Johansson, Kenneth (2006). "The law and the judicial system". Teoksessa Österberg, Eva & Sogner, Sølvi (toim.) *People Meet the Law. Control and conflict-handling in the courts. The Nordic countries in the post-Reformation and the pre-industrial period*, Oslo: Universitetsforlaget, s. 27–56.
- Taussi Sjöberg, Marja (1991). "Civil and criminal cases in seventeenth century judicial proceedings in Sweden". Teoksessa Pihlajamäki, Heikki (toim.) *Theatres of Power. Social Control and Criminality in Historical Perspective*, Helsinki: Matthias Calonius Society 1, s. 25–40.

- Toivo, Raisa Maria (2006a). "Usko arjessa ja pyhässäkin". Teoksessa Häggman, Kai & Kuisma, Markku & Markkola, Pirjo & Pulma, Panu & Kuosmanen, Riitta-Liisa & Forslund, Ritva toim. (2006). *Suomalaisen arjen historia 1: Savupirttien Suomi*, Espoo: Weilin+Göös, s. 174–191.
- Toivo, Raisa Maria (2006b). *Mother, wife and witch. Authority and status in court record narratives in early modern Finland*, Tampere: Tampereen yliopiston humanistinen tiedekunta, Väitöskirja.
- Ulkuniemi, Martti (1978). *Kuningas Kristoferin maanlaki 1442*, Vaasa: Proceedings of the Vaasa school of economics 19.
- Vahtola, Jouko (2004). *Suomen historia. Jääkaudesta Euroopan unioniin*, Helsinki: Otava.
- Viikki, Raimo (1973). *Suur-Huittisten historia II, Punkalaitumen eroamisesta kunnallisen itsehallinnon alkuun n. 1639–1860*, Lauttakylä.
- Viikki, Raimo (2001). "Satakunta 1600- ja 1700-luvulla". Teoksessa *Satakunta–kotiseutututkimuksia XIX*, Vammala: Satakunnan historiallinen seura, s. 168–193.
- Vilkuna, Kustaa H.J. (1996a). "Jumala elä rankaise minua. Yksilöllisen subjektin synty". Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki (toim.) *Siperiasta siirtoväkeen. Murrosaikoja ja käännekohtia Suomen historiassa*, Jyväskylä: Kopi-Jyvä Oy. s. 71–93
- Vilkuna, Kustaa H.J. (1996b). "Kansan arkea ja juhlaa". Teoksessa Tiainen, Jukka & Nummela, Ilkka (toim.) *Historiaa tutkimaan*, Jyväskylä: Atena Kustannus Oy, s. 75–90.
- Vilkuna, Kustaa H.J. (1996c). "Kun hullujenhuoneeseen kerran joutuu, ei poispääsyä enää ole". Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki & Pitkänen, Timo (toim.) *Kirkonkirjat paikallisyhteisön kuvaajina*, Jyväskylä: Jyväskylän historiallinen arkisto vol. 2, s. 213–250.
- Virrankoski, Pentti (1970). *Tuomiokirjojen käyttö historiantutkimuksessa*, Turku: Turun yliopiston Suomen historian laitoksen eripainossarja VI.
- Warpula, Kirsi (2006). "Perhe, suku ja elämäkäärä". Teoksessa Häggman, Kai & Kuisma, Markku & Markkola, Pirjo & Pulma, Panu & Kuosmanen, Riitta-Liisa & Forslund, Ritva toim. (2006). *Suomalaisen arjen historia 1: Savupirttien Suomi*, Espoo: Weilin+Göös, s. 199–215.
- Wilmi, Jorma (1991). *Isäntäväet ja palvelusväen pito 1600-luvulla ja 1700-luvun alkupuolella*, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Studia historica Jyväskyläensia 43.
- Ylikangas, Heikki (1988). *Valta ja väkivalta keski- ja uudenajan taitteen Suomessa*, Helsinki: WSOY.
- Ylikangas, Heikki (1990). *Mennyt meissä. Suomalaisen kansanvallan historiallinen analyysi*, Helsinki: WSOY.
- Österberg, Eva (1991). "Social arena or theatre of power? The courts, crime and the early modern state in Sweden". Teoksessa Pihlajamäki, Heikki (toim.) *Theatres of Power. Social Control and Criminality in Historical Perspective*, Helsinki: Matthias Calonius Society 1, s. 8–24.
- Österberg, Eva & Lennartsson, Malin & Naess, Hans Eyvind (2006). "Social control outside or combined with the secular judicial arena". Teoksessa Österberg, Eva & Sogner, Sølvi (toim.) *People Meet the Law. Control and conflict-handling in the courts. The Nordic countries in the post-Reformation and the pre-industrial period*, Oslo: Universitetsforlaget, s. 237-266.

LIITTEET

LIITE 1. Työssä käytettyjen lähteiden ja tuomiokirjakortiston lyhyt esittely

Tuomiokirjat sisältävät kaavamaiseen muotoon kirjattuja kertomuksia alioikeudessa käsitellyistä tapauksista. Käräjien kirjurien laatimien pöytäkirjojen pohjalta tehdyt renovoidut eli puhtaaksikirjoitetut tuomiokirjat lähetettiin vuosittain hovioikeudelle, joka tarkasti tapausten käsittelyn ja tuomioiden lainmukaisuuden.

Maakirjan laativat kruununvouti ja paikalliset toimihenkilöt vuosittain syyskuun loppuun mennessä. Kirjaan merkittiin pitäjittäin kylien nimet ja talojen maanluonto (perintö- vai kruununtila, myyty, läänitetty tai autio) sekä maaveron veroperusteet ja -luvut.

Henkikirjat ovat kruunun viranomaisten laatimia luetteloita henkirahan maksajista. Veroa eivät kuitenkaan maksaneet esimerkiksi aateliset, alle 15-vuotiaat ja yli 63-vuotiaat, upseerit ja sotamiehet tai ylioppilaat.

Kymmenysluetteloissa ilmoitetaan pitäjän talollisten kylvö ja sen perusteella vuosittain perittävät viljakymmenykset.

Postitalonpoikien luetteloihin kirjattiin alueen postitalonpojat ja ylimääräiset postitalonpojat eli postin kuljettamisesta vastaavat talonpojat. Tavallisesti heistä mainittiin nimi ja kotikylä, joka oli samalla postitalon sijainti.

Syntyneiden ja kastettujen luettelot ovat pappien kokoamia luetteloita seurakunnan syntyneistä ja kastetuista. Luetteloon kirjattiin Vampulassa syntymäpäivä tai kastepäivä ja kotikylä, lapsen nimi sekä kummien nimet.

Vihittyjen luetteloon merkittiin tavallisesti sulhasen ja morsiamen nimi sekä ainakin miehen kotitalo tai -kylä ja vihkimispäivä.

Kuolleiden luetteloon merkittiin Vampulassa kuolleen henkilön nimi, kotikylä sekä kuolinpäivä. Lisäksi kirjattiin, haudattiinko vainaja kirkkoon vai kirkkomaalle. Mikäli hänet haudattiin kirkon sisälle, muistiin merkittiin myös, mihin kirkon osaan hänet haudattiin.

Rippikirjat laadittiin seurakunnan asukkaista kylittäin, taloittain ja ruokakunnittain järjestettynä. Rippikirjan tehtävänä oli valvoa seurakuntalaisten luku- ja kristinopin taitoa ja Katekismuksen osaamista.

Suomen asutuksen yleisluettelo (SAY) muodostaa systemaattisesti järjestetyn, vuosittain etenevän aineskokoelman, johon pitäjien puiteissa kylittäin on kerätty kruunun tilimateriaaliin sisältyviä tietoja taloista ja muista asumista, niiden omistajista ja muista haltijoista sekä näiden talouteen kuuluneesta väestä. SAY:n sisältyy ainoastaan maaseudulla elänyt väestö. Sen tiedot perustuvat läänintilien eri veroluetteloihin, joista keskeisimmät ovat maakirjat, henkikirjat, kymmenysluettelot ja autioluettelot.

(lähteet: Karskela 2002, Katajisto 2000, Matikainen 2002, Suomen Asutuksen Yleisluettelo: Johdanto <http://www.genealogia.fi/hakem/says.htm>)

Tuomiokirjakortisto (TUOKKO)

1600-luvun tuomiokirjojen kortitustoimikunnan laatima tuomiokirjakortisto on koottu puhtaaksikirjoitetuista tuomiokirjoista. Toimikunta on käynyt läpi tiettyjen alueiden tiettyjen vuosien tuomiokirjoja, ja luonut niiden sisältämistä tapauksista kortteja, jotka on jaoteltu hakusanaston mukaan. Kortiston hakusanasto on luonteeltaan asiahakemisto. Aihepiireittäin jaotellut pääryhmät ja niiden alaiset hakusanat auttavat löytämään tietyt tapaukset Kansallisarkiston mikrofilmeiltä. Kortisto on ollut käytettävissä Länsi-Suomen (lähinnä Ala-Satakunnan tuomiokunnan kihlakunnat), Pohjois-Pohjanmaan, Viipurin Karjalan (Jääsken, Rannan, Lappeen ja Äyräpään kihlakunnat) maaseudun sekä Käkisalmen läänin osalta. Länsi-Suomesta kortistoon on kerätty Ala-Satakunnan tuomiokunnan kihlakuntien lisäksi osia Maskun ja Vehmaan sekä Ylä-Satakunnan tuomiokuntien pitäjistä. Kortitettu alue ei vastaa kokonaisuudessaan Länsi-Suomea, vaan ainoastaan maaseutua ja nykykartalla oikeastaan vain Satakunnan aluetta ja osia Varsinais-Suomesta.

Tuomiokirjakortisto sisältää aukkoja, sillä se koostuu ajallisesti hajanaisesta materiaalista. Jokaista vuotta ei ole kortitettu jokaiselta paikkakunnalta. Esimerkiksi Euran käräjien tuomiokirjat on kortitettu vuosilta 1620–59, 1664, 1674–75 ja 1681–1700, kun taas esimerkiksi Taivassalon tuomiokirjoja on kortitettu vain vuosilta 1626–1627, 1664, 1676, 1682–1700. Erkin kotipitäjän, Huittisten, osalta tuomiokirjoja on kortitettu vuosilta 1620–1659, 1674–75 ja 1678–1700. Monien kortitettujen pitäjien kohdalla on aukko juuri vuosisadan puolenvälin tienoilla.

Ongelmia tuottaa myös se, että tuomiokirjakortiston kattavuus vaihtelee; on todennäköistä, että osa itsemurhatapauksista on jäänyt kortistoon merkitsemättä. Esimerkiksi paikallishistoriallisista tutkimuksista voi löytää joitakin tapauksia, joita tuomiokirjakortistoon ei ole merkitty. Raimo Viikin teoksesta *Suur-Huittisten historia II* Huittisista löytyi heti vuodelta 1648 yksi tapaus, jota ei kuitenkaan ollut kortistossa. Lisäksi kaikki itsemurhatuomiot eivät välttämättä löydy kortiston hakusanan itsemurhaajan hautaaminen alta; hakusanojen kuolemansyyn tutkiminen ja hautaus korteista löytyi yksi tapaus lisää. Enemminkin saattaisi löytyä, mikäli tutkisi kaikki näiden hakusanojen alaiset tapaukset läpi. Työni materiaalin kattavuudesta on tässä vaiheessa siis vaikea tehdä johtopäätöksiä; vertailuaineistoa ei ole, ja tuomiokirjojen systemaattinen läpikäynti on käytännössä mahdotonta. Toisaalta pienimuotoinen vertailuni hakusanojen itsemurhaajan hautaaminen, kuolemansyyn tutkiminen ja hautaus välillä osoitti, että lähes jokainen aineistoni itsemurhatuomioon johtaneesta käsittelystä löytyi kaikkien hakusanojen korteista. Tässä mielessä voisi ajatella, että tapauksia kortittaessa on pyritty jonkinlaiseen kattavuuteen.

(lähteet: Kansallisarkiston luettelo 220: 1–2: Tuomiokirjakortisto, TUOKKO 22, TUOKKO 31, Nenonen 1992)

LIITE 2.

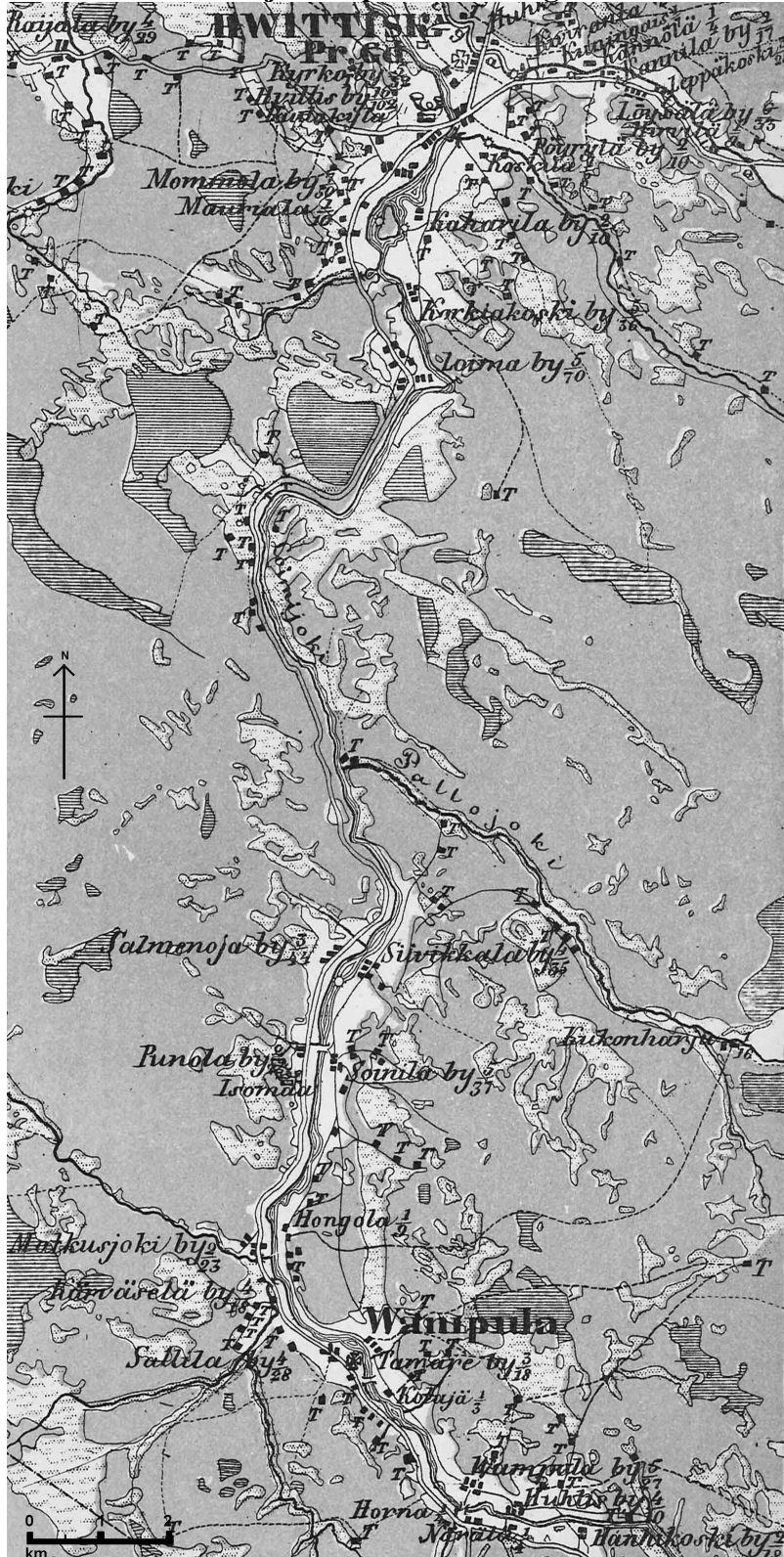
Kartta 1. Vampula Suomen nykykartalla

(Vampulan sijainti Suomen kartalla, kuva osoitteesta <http://fi.wikipedia.org/wiki/Vampula>)

LIITE 3.

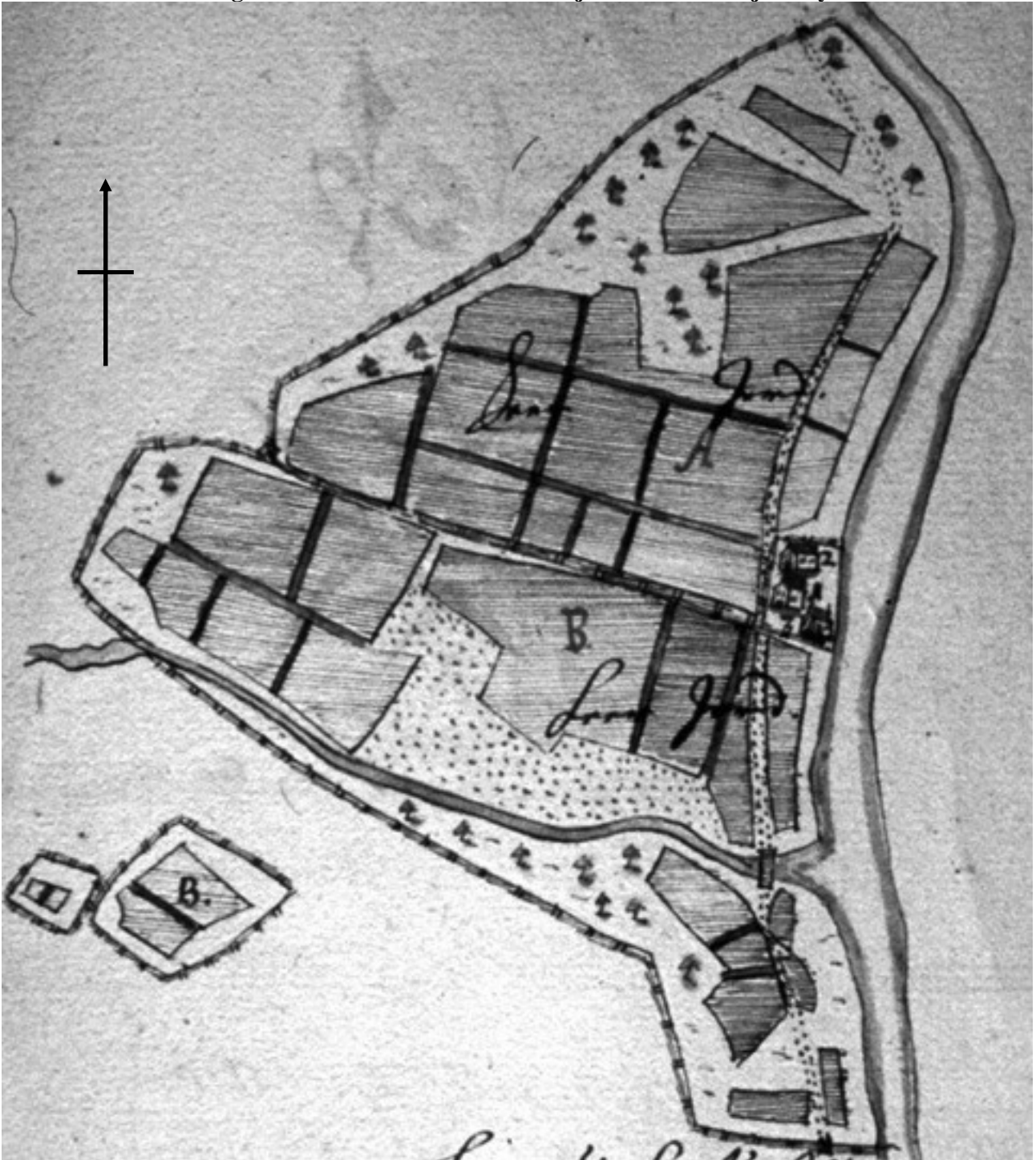
Kartta 2. Huittinen ja Vampula Kalmbergin kartastossa vuodelta 1855

(lähde: Kalmbergin kartasto R IV : List 9: <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/6534>)

LIITE 4.

Kartta 3. Jonas Strengin vuonna 1646 laatima maakirjakartta Matkusjoen kylästä

(lähde: Matkusjoen kylän maakirjakartta:

http://www.nic.funet.fi/pub/sci/geo/carto/vanhatkartat/maakirjakartat/medres/a1/a1_194.jpg

1600-luvun maakirjakarttojen tietokannasta, joka on osoitteessa

<http://www.virtuaaliyliopisto.fi/palvelut/maakirjakartat/index.html>)